

Diplomová práce

Volnočasové aktivity dětí v ústavní péči a jejich rozvojové možnosti

Studijní program:

N0922A190002 Vychovatelství

Autor práce:

Bc. Andrea Musilová

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Ilona Gillernová, CSc.

Katedra pedagogiky a psychologie

Liberec 2024

Zadání diplomové práce

Volnočasové aktivity dětí v ústavní péči a jejich rozvojové možnosti

<i>Jméno a příjmení:</i>	Bc. Andrea Musilová
<i>Osobní číslo:</i>	P22000612
<i>Studijní program:</i>	N0922A190002 Vychovatelství
<i>Zadávající katedra:</i>	Katedra pedagogiky a psychologie
<i>Akademický rok:</i>	2022/2023

Zásady pro vypracování:

Cíl diplomové práce:

- Zjistit a popsat, jakým způsobem děti v ústavní péči tráví svůj volný čas s ohledem na věkové a genderové charakteristiky, dobu pobytu v zařízení a další proměnné.
- Zjistit a popsat obsah a druhy volnočasových aktivit (zájmové, relaxační, komunikativní), subjektivně reflektovanou intenzitu i extenzitu jejich vykonávání a dále formu realizace jednotlivých druhů činností (aktivní či receptivní).
- Zaměřit se na motivaci k volnočasovým aktivitám dětí v ústavní péči a na jejich rozvojový potenciál ve prospěch dítěte.

Požadavky: Diplomový projekt se v literárně přehledové části zaměří na teoreticko-praktická východiska problematiky, představí přehled relevantních poznatků ve vztahu k věkovým a genderovým charakteristikám dětí v ústavní péči. Sběr dat proběhne metodou dotazování. Data budou zpracována běžnými postupy a bude následovat jejich podrobná analýza. Na jejím základě budou formulovány závěry pro praxi realizace volnočasových aktivit dětí v ústavní péči.

Design výzkumu: kvantitativní – hlavní metodou dotazování (anamnestický dotazník, dotazník trávení volného času, poloprojektivní metoda k reflexi motivace pro volnočasové aktivity).

Při zpracování diplomové práce budu postupovat v souladu s pokyny vedoucího práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

tištěná/elektronická

Jazyk práce:

čeština

Seznam odborné literatury:

HOFBAUER, B., 2004. *Děti mládež a volný čas*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-927-5.

NĚMEC, J. et al., 2002. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času: pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-012-3.

PÁVKOVÁ, J. et al. 2008. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-423-6

JANSKÝ, P., 2014. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-534-9.

MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A., 2011. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-825-8.

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Ilona Gillernová, CSc.

Katedra pedagogiky a psychologie

Datum zadání práce:

15. listopadu 2022

Předpokládaný termín odevzdání: 25. dubna 2024

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. Ilona Gillernová, CSc.
garant studijního programu

Prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má diplomová práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Velice ráda bych poděkovala vedoucí této diplomové práce Doc. PhDr. Iloně Gillernové, CSc. za odborné vedení, cenné rady, vstřícný přístup a trpělivost při konzultacích a vypracování diplomové práce. Mé poděkování dále patří všem respondentům za jejich ochotu a přínos pro tuto diplomovou práci. V neposlední řadě patří velké díky mé rodině a blízkým za nekonečnou podporu.

Anotace

Diplomová práce se zabývá volnočasovými aktivitami dětí v ústavní péči a jejich rozvojovými možnostmi. Cílem práce je zjistit a popsat, jakým způsobem děti v ústavní péči tráví svůj volný čas, s ohledem na věkové a genderové charakteristiky, dobu pobytu v zařízení a další proměnné. Dále se práce zaměřuje na obsah a druhy volnočasových aktivit, jejich subjektivně reflektovanou intenzitu a extenzitu a motivaci k jejich vykonávání. Práce je rozdělena na teoretickou a empirickou část. Teoretická část se věnuje vymezení volného času, jeho pedagogickému ovlivňování, výchově ve volném čase, vlivu prostředí a rozvojovým možnostem volnočasových aktivit. Dále se zaměřuje na specifika staršího školního věku a náhradní péči s důrazem na ústavní péči. Empirická část je postavena na kvantitativním výzkumu formou dotazníkového šetření mezi dětmi a mladistvými v ústavní péči v Libereckém kraji. Práce shrnuje poznatky o trávení volného času dětí v ústavní péči a identifikuje možnosti jeho zkvalitnění. Výsledky výzkumu mohou posloužit jako podklad pro rozšíření povědomí o problematice trávení volného času v ústavní péči a pro zařazení nových či přehodnocení stávajících aktivit v těchto zařízeních.

Klíčová slova

Volný čas; ústavní péče; děti; mladiství; volnočasové aktivity; rozvojové možnosti; výchova; motivace.

Annotation

The thesis deals with the leisure activities of children in institutional care and their developmental possibilities. The aim of the thesis is to identify and describe how children in institutional care spend their leisure time, taking into account age and gender characteristics, length of stay in the institution and other variables. Furthermore, the thesis focuses on the content and types of leisure activities, their subjectively reflected intensity and extensiveness, and the motivation to perform them. The thesis is divided into theoretical and empirical parts. The theoretical part is devoted to the definition of leisure, its pedagogical influence, leisure education, the influence of the environment and the developmental possibilities of leisure activities. It also focuses on the specifics of older school age and substitute care with an emphasis on institutional care. The empirical part is based on quantitative research in the form of a questionnaire survey among children and adolescents in institutional care in the Liberec Region. The thesis summarizes the findings on the leisure time of children in institutional care and identifies the possibilities of its improvement. The results of the research can serve as a basis for expanding awareness of the issue of leisure time in institutional care and for the inclusion of new or re-evaluation of existing activities in these institutions.

Key words

Leisure; residential care; children; adolescents; leisure activities; developmental opportunities; education; motivation.

Obsah

Úvod	9
Teoretická část	11
1 Volný čas.....	11
1.1 Pedagogické ovlivňování volného času	12
1.2 Volný čas dětí a mládeže	13
1.2.1 Výchova ve volném čase	15
1.2.2 Prostředí ovlivňující volný čas	18
1.3 Volnočasové aktivity	20
1.4 Rozvojové možnosti volnočasových aktivit	21
2 Charakteristika staršího školního věku	23
3 Náhradní péče.....	27
3.1 Charakteristika náhradní péče.....	28
3.2 Ústavní výchova	30
3.2.1 Zařízení pro výkon ústavní péče	34
3.3 Ústavní péče a rozvojové možnosti aktivit	39
Empirická část	41
4 Cíl výzkumu	41
5 Výzkumné otázky.....	42
6 Metody výzkumu a jejich popis	42
7 Popis prostředí a výzkumného vzorku	44
7.1 Popis vybraných zařízení ústavní péče	45
8 Průběh výzkumu.....	48
9 Výsledky výzkumu.....	50
9.1 Část 1. – základní informace.....	50
9.2 Část 2. – „Co dělám ve volném čase“	53
9.3 Část 3. – „Koláč volného času“	66
10 Shrnutí a diskuse.....	75
11 Závěr.....	78
Seznam použitých zdrojů.....	80
Seznam příloh	84

Seznam grafů

Graf 1: Genderové charakteristiky	50
Graf 2: Věk respondentů.....	51
Graf 3: Doba pobytu respondentů v zařízeních ústavní péče	52
Graf 4: Chlapci – úroveň realizace	54
Graf 5: Chlapci – forma realizace.....	55
Graf 6: Dívky – úroveň realizace	56
Graf 7: Dívky – forma realizace	57
Graf 8: Koláč volného času: chlapci do 13 let a do 24 měsíců pobytu v ústavní péči	67
Graf 9: Koláč volného času: chlapci do 13 let a nad 24 měsíců pobytu v ústavní péči	68
Graf 10: Koláč volného času: chlapci nad 13 let a do 24 měsíců pobytu v ústavní péči	69
Graf 11: Koláč volného času: chlapci nad 13 let a nad 24 měsíců pobytu v ústavní péči.....	70
Graf 12: Koláč volného času: dívky do 13 let a do 24 měsíců pobytu v ústavní péči.....	71
Graf 13: Koláč volného času: dívky do 13 let a nad 24 měsíců pobytu v ústavní péči.....	72
Graf 14: Koláč volného času: dívky nad 13 let a do 24 měsíců pobytu v ústavní péči.....	73
Graf 15: Koláč volného času: dívky nad 13 let a nad 24 měsíců pobytu v ústavní péči	74

Seznam tabulek

Tabulka 1: Kategorie respondentů.....	53
---------------------------------------	----

Úvod

Téma diplomové práce je Volnočasové aktivity dětí v ústavní péči a jejich rozvojové možnosti. Téma této diplomové práce bylo zvoleno z důvodu většího rozšíření povědomí o problematice trávení volného času dětí v ústavní péči. Zjištěná data mohou posloužit rovněž jako podklad pro zařazení nových nebo přehodnocení stávajících aktivit, které nabízejí zařízení ústavní péče.

Diplomová práce si klade tři cíle. Prvním cílem je zjistit a popsat, jakým způsobem děti v ústavní péči tráví svůj volný čas s ohledem na věkové a genderové charakteristiky, dobu pobytu v zařízení a další proměnné. Druhým cílem je zjistit a popsat obsah a druhy volnočasových aktivit (zájmové, relaxační, komunikativní), subjektivně reflektovanou intenzitu a extenzitu jejich vykonávání a dále formu realizace jednotlivých druhů činností (aktivní či perceptivní). Třetím a tedy posledním cílem empirické části je zaměřit se na motivaci k volnočasovým aktivitám dětí v ústavní péči a na jejich rozvojový potenciál ve prospěch dítěte. Stěžejním důvodem pro výběr těchto cílů je snaha o rozšíření povědomí o možnostech a druzích volnočasových aktivit pro děti a mládež při pobytu v ústavní péči. Tyto cíle byly zúženy na zařízení ústavní péče v Libereckém kraji. Diplomová práce je rozdělena na dvě části, a to teoretickou neboli rovněž nazývanou teoreticko-přehledovou část a empirickou část.

Teoretická část se dělí na tři hlavní kapitoly. První kapitola se věnuje důležitému a širokému tématu volný čas. V této kapitole budou představena rovněž další témata, která s volným časem úzce souvisí - například jak lze pedagogicky ovlivňovat volný čas, jak probíhá výchova ve volném čase, jak může prostředí ovlivňovat volný čas a dále rovněž jaké mají volnočasové aktivity rozvojové možnosti. Druhá kapitola pojednává o starším školním věku a má za úkol popsat životní období dítěte se všemi specifiky, které s sebou toto období přináší. Třetí kapitola je zaměřena na náhradní péči s důrazem na ústavní péči a s tím související zařízení této péče a specifické rozvojové možnosti aktivit v těchto zařízeních.

Empirická část diplomové práce uvádí přípravu, průběh i analýzu dotazníkového šetření. Bude využit kvantitativní design výzkumu. Hlavní metodou je dotazování zaměřené na děti a mladistvé, kteří pobývají ve vybraných zařízeních ústavní péče v Libereckém kraji. Dotazníkové šetření má osvětlit možnosti jakými děti a mladiství, pobývající v ústavní péči, tráví svůj volný čas. Tato část diplomové práce obsahuje popis jednotlivých cílů a výzkumných otázek a dále se věnuje popisu metod výzkumného šetření. Popisu prostředí

a výzkumného vzorku je zde věnována značná část, z důvodu konkrétnějšího a ucelenějšího obrazu celého výzkumu. Empirickou část tvoří rovněž charakteristika průběhu výzkumu a jsou zde nastíněny výsledky výzkumu, které jsou následně znovu shromážděny za účelem zodpovězení výzkumných otázek a posouzení dosažení všech cílů diplomové práce.

Jak bylo již zmíněno, získaná data mohou posloužit jako vhodný podklad pro rozšíření povědomí o možné problematice trávení volného času dětí a mladistvých, kteří se z různých důvodů ocitají v zařízeních ústavní péče. V závěrečné části práce jsou nastíněna potencionální doporučení, která vzešla z analýzy výzkumného šetření a která by mohla dopomoci k tomu, aby se situace týkající se trávení volného času postupně zdokonalovala.

Teoretická část

1 Volný čas

Volný čas lze popsat jako čas, ve kterém si člověk svobodně volí, jaké činnosti bude provozovat. Činnosti ve volném čase přinášejí člověku radost, potěšení, zábavu, odpočinek a obvykle posilují tělesné a duševní zdraví (Němec a kol. 2002, s. 17).

Pojetí, ale i samotné trávení volného času se během let velmi výrazně měnilo. Stalo se tak z důvodu vývoje celé společnosti. Němec a kol. ve své knize konstatuje, že se po druhé světové válce formovaly tři etapy vývoje společnosti, s těmito etapami souvisely rovněž změny v trávení volného času. První etapa je datována do období 50. až 60. let, kdy byla znatelně upřednostňována práce a tudíž volný čas stál jednoznačně proti práci. Proto se trávení volného času v tomto období stává pouze nástrojem obnovy pracovní síly a pracovního nasazení. Druhá etapa zahrnuje 70. až 80. léta dvacátého století. V tomto období již není kladen takový důraz na rozdílnost práce a volného času. Volný čas je již uchopovaný jako prostředek pro uspokojení jedincových potřeb. Tento čas je tedy konkrétně určený pro odpočinek, rekreaci, zábavu a prožitky. V tomto období vzniká mnoho zájmových kroužků a organizací zajišťujících volnočasové aktivity, jako je například Dům pionýrů. V současné době je stále znatelný trend pracovat co možná nejvíce, aby byl člověk zajištěný a aby mohl naplňovat narůstající nároky společnosti, a v důsledku toho nemá volný čas vůbec anebo jen značně omezený. Avšak pravdou je, že čím dál tím více je moderní trend zdravého životního stylu a s tím spojená duševní pohoda a lidé se více zajímají o své duševní potřeby, které se nejlépe uspokojují ve volném čase (Němec a kol. 2002, s. 15–16).

Volný čas disponuje několika funkcemi. Avšak podle Opaschowského (2001 in Vážanský) je v tomto případě lepší, než funkce volného času, použít pojem volnočasové potřeby, které jsou díky a prostřednictvím volného času naplněny. Sjednotil je do specifických osmi základních volnočasových potřeb. Edukace, která jinými slovy znamená učení, poznávání a vzdělávání se. Enkulturační, tedy účast na společenském životě a zároveň rozvoj kreativity. Kompenzace, tedy určité odreagování a vyvážení jednostrannosti. Komunikace, tedy sdílení. Participace, která je chápána jako spolupodílení, spolupráce a zapojení. Dále rekreace, tedy uvolnění a odpočinek. Kontemplace je další potřebou a je chápána jako sebereflexe a čas pro sebe. A poslední potřebou je integrace, tedy určitá sounáležitost, začlenění se do skupin a sociální učení. Těchto osm potřeb je možné dále rozdělit do dvou skupin a to do potřeb individuálních, do kterých patří kompenzace, rekreace,

edukace a kontemplace a dále do potřeb všeobecných, skupinových a sociálních, do kterých je možné zařadit komunikaci, participaci, integraci a akulturaci (Vážanský 2001, s. 36–38).

Volný čas je předmětem pedagogiky volného času. Mimoškolní čas, který lze vyplnit odlišnými způsoby, může zahrnovat přípravu do školy, kulturní nebo sportovní aktivity, ale rovněž může zahrnovat například kriminální činnost. Pro toto široké rozmezí trávení volného času je pedagogika volného času vysoce společensky důležitá a nároky na vědecké základy značně stoupají. „Pedagogika volného času se zabývá: obsahem, formami a prostředky edukačních aktivit pro kultivaci individuálně a společensky prospěšného trávení volného času u dětí a mládeže; činností školských a jiných zařízení, která zabezpečují edukaci ve volném čase; teorií a výzkumem toho, jak současná mládež (resp. i jiné skupiny populace) tráví volný čas v podmínkách soudobého stavu společnosti.“ (Průcha 2009, s. 92–93).

1.1 Pedagogické ovlivňování volného času

Výchova dětí, ale i mládeže ve volném čase, tedy v době mimo vyučování a pedagogické ovlivňování volného času je zásadní oblast výchovného působení (Němec a kol. 2002, s. 21).

Součástí pedagogického ovlivňování volného času je důležitá oblast a to pedagogická komunikace. Každý pedagogický pracovník je schopen používat odpovídající pedagogickou komunikaci, která obecně zahrnuje nejen kultivovanost, ale rovněž taktnost v jednání se všemi účastníky výchovně vzdělávacího procesu. Pedagogická komunikace je zaměřena na pedagogické cíle a vždy je nutné, aby probíhala s respektem pro sociální role účastníků a pro stanovená pravidla. Komunikace pedagogických pracovníků výrazně ovlivňuje efektivitu pedagogického působení. Pedagogickou komunikaci lze rozčlenit do tří skupin. První skupinou je komunikace, kterou si může pedagogický pracovník předem promyslet a připravit do nejmenších detailů. Druhá skupina zahrnuje komunikaci, která se dá předem připravit, ale pouze rámcově a to na základě zkušeností samotného pedagogického pracovníka. Třetí skupina je nejnáročnější a je to komunikace nepřipravená, která se odehrává v jedinečných situacích, které se nedají zopakovat. Komunikace ve výchovně vzdělávacím procesu by vždy měla být klidná, taktní, s citlivým přístupem, pohodová, se vzájemnou důvěrou, tolerantní, trpělivá a objektivní (Jůva, aj. 2001, s. 77–78).

S volným časem a pedagogikou volného času velmi úzce souvisí sociální pedagogika. Sociální pedagogika se stále rozvíjí, avšak základ má stále stejný a to, že se zabývá jevy, které

ve společnosti působí poněkud velmi negativně. Dříve byl tento obor vnímán jako praktická opatření pro výchovu mládeže, která je například mravně narušená a dopouští se kriminálních činů. Sociální pedagogika je primárně zaměřená na sociálně znevýhodněné skupiny. Tyto skupiny zahrnují děti a mladistvé, kteří pocházejí z nefunkčních rodin a kteří trpí sociokulturní deprivací. Do skupiny sociálně znevýhodněných je možné zařadit rovněž rizikovou populaci, jako jsou lidé dlouhodobě nezaměstnaní. Sociální pedagogika je velmi úzce propojena, kromě pedagogiky volného času, také se sociologií výchovy, se speciální pedagogikou, sociální pediatrií a také obecně s oborem nazývaným sociální práce. Hlavní oblasti, kterým se sociální pedagogika věnuje, jsou například poruchy rodiny a rodičovství; náhradní rodinná a ústavní výchova dětí a mládeže; vzdělávání dětí imigrantů; týrané, zneužívané a zanedbávané děti; děti ohrožené drogami; sociální klima školy; školní fobie; delikvence a agrese mládeže; dětské prostitute a pornografie ; resocializace a reedukace trestaných osob (Průcha, 2009, s. 87–89).

V předchozím odstavci je zmíněno, že sociální pedagogika, ale i pedagogika volného času velmi úzce spolupracují také s další pedagogickou disciplínou a tou je speciální pedagogika. „Speciální pedagogika je pedagogická disciplína, která se zabývá výchovou, vzděláváním a celkovou péčí o osoby s postižením. Z hlediska věku se speciální pedagogika zaměřuje na jedince od narození až do jeho smrti.“ Za cíl si speciální pedagogika dává maximální možný rozvoj jedince se znevýhodněním ve všech jeho sférách, aby se stal co nejvíce samostatným a mohl být plnohodnotným členem společnosti. Cílová skupina této pedagogické disciplíny je jedinec se speciálně vzdělávacími potřebami, kam je možné zařadit jedince se zdravotním postižením, se zdravotním znevýhodněním a se sociálním znevýhodněním (Potměšilová aj. 2013, s. 49–51).

1.2 Volný čas dětí a mládeže

Kategorie dětí a mladistvých je představována jako životní etapa, která je popisována jako přechod od dětství a poměrné závislosti na rodičích a jiných dospělých k postupné dospělosti. Mládež je velmi energická, a to se projevuje v jejich potřebě trávení volného času. Děti a mládež si zdaleka neuvědomují rozdíl nebo hranice volného času. Leckdy je pro někoho rovněž obtížné rozeznat hranice mezi tím, co člověk musí a co může. Volný čas dětí a mládeže je důležitá složka lidského života zejména díky jeho edukativnímu potenciálu. Hofbauer (in Průcha, aj. 2009) uvádí základní oblasti trávení volného času. Odpočinek, který zahrnuje regeneraci pracovních sil; zábava, která zahrnuje regeneraci duševních sil a rozvoj

osobnosti, díky kterému se jedinec účastní na rozvoji a vytváření kultury (Průcha, aj. 2009, s. 379–380).

Vliv volnočasových aktivit na formování osobnosti, sociální dovednosti a emocionální rozvoj dětí a mládeže zkoumá vývojová psychologie. Období staršího školního věku je plné příležitostí k navazování vztahů, k obecnému objevování světa a k rozvíjení dovedností, které mají vliv na jejich budoucnost. Období raného dětství je spojeno s učením hrou a základním vytvářením sociálních vazeb. V této době je výrazná angažovanost v hrách, které podporují rozvoj motoriky, kreativity, ale také komunikační schopnosti. Zásadou interakcí s vrstevníky v neformálním prostředí a účastí v týmových sportech či projektech je přispíváno k rozvoji sociálních dovedností, empatie a schopnosti spolupracovat. Volný čas dává dětem a mladistvým prostor a příležitost k tomu, že se mohou identifikovat s určitými skupinami, to může ovlivnit jejich chování a vnímání sebe sama v rámci celé společnosti. Volný čas a volnočasové aktivity získávají nový rozměr v průběhu období dospívání. V tomto období je běžné, že mladí lidé hledají svou identitu a právě volný čas může sloužit k sebepoznání a objevování vlastních zájmů. Aktivity, které si zvolí, že budou naplňovat jejich volný čas, mohou odrážet jejich osobnost, hodnoty a také například jejich budoucí cíle, jelikož hra s různými rolemi a zájmy může ovlivnit jejich profesní směřování a celkový životní styl (Thorová 2015, s. 402–428).

Děti a mladiství si začínají v určitém věku vytvářet svůj určitý životní styl, se kterým souvisí volný čas. Je to „soubor názorů, postojů, temperamentových vlastností a návyků, které mají trvalý ráz a jsou pro každého individuálně specifické – vystihují osobitost jeho chování“ (Mahopal in Kraus, Poláčková, aj. 2001). Životní styl zahrnuje určité kategorie činností, například jak jsou aktivity orientované na práci, profesi a přípravu na ni, aktivity spojené s rodinou, aktivity v oblasti zájmové, aktivity směřující do společenského života a aktivity týkající se základních biologických a hygienických potřeb. Tyto kategorie lze jednoduše přetransformovat rovněž na život a životní styl mládeže (Kraus, Poláčková, aj. 2001, s. 153–157).

Rodina a škola mají významný vliv na formování volného času dětí a mládeže. Podpora a povzbuzení ze strany rodičů a učitelů posiluje jejich sebedůvěru a rozvoj sebepojetí. Významnou součástí volnočasových aktivit jsou aktivity, které podporují rozvoj kognitivních dovedností, kreativity a sociálních kompetencí. Vhodně nastavené

a strukturované volnočasové aktivity, které respektují individuální potřeby dítěte, mohou podporovat jeho celkový vývoj a učení (Vágnerová 2012, s. 313–329).

1.2.1 Výchova ve volném čase

Velmi intenzivně používanou definicí výchovy je, že výchova je záměrné působení na osobnost člověka s cílem pozitivní změny a rozvoje postojů, zájmů a chování. Tato definice, i když se to na první pohled nemusí zdát, je velmi obecná a zdaleka neobjasňuje celý komplikovaný kontext výchovy. Na výchovu každý člověk nahlíží svým individuálním způsobem, proto není zcela možné považovat určitou jednu definici za obecně platnou (Jůva, aj. 2001, s. 47)

Výchova je považována především za lidskou činnost. Člověk ve výchově nemůže být pouze v jedné pozici, ale během života prochází všemi pozicemi. S výchovou se začíná již od početí dítěte, jelikož samotné početí rozpoutá změnu v životě ženy i muže (Pelcová, Semrádová 2014, s. 30).

John Dewey výchovu považoval za sociální proces, a proto by měla být výchova vnímána jako proces života a nikoli pouze jako příprava na budoucí život. Škola by měla reprezentovat reálný život, jako ten který vede dítě doma a v blízkém okolí. Výchova, jak již bylo nastíněno výše, může být chápána v užším a širším významu. V případě výchovného působení například prostřednictvím filmů, divadla a sociálního prostředí je výchova chápána velmi ze široka. Užší význam výchovy může představovat výchova mravní, estetická a tělesná. Obvykle se vedle užšího významu výchovy používá pojem vzdělání. Toto spojení je možné vyjádřit jako výchovně-vzdělávací proces. V dnešní době je již běžné, že výchovně-vzdělávací proces není vnímán jen jako činnost výhradně učitele nebo výchovného pracovníka, ale že je to již proces vzájemné interakce neboli působení učitele, vychovatele a žáků, dětí. (Vorlíček 2000, s. 18–20).

V ne až tak dávné minulosti se prioritně začaly řešit problémy jako je například vztah mezi výchovou jako individualizací a socializací, dále vztah mezi výchovou a vzděláváním a vztah mezi vzdělaností a kvalifikací. V některých zemích světa je běžné, že výchova a vzdělání jsou vnímána jako synonyma a proto se pro tyto pojmy využívá jednotné pojmenování. Avšak v České republice se tyto dva pojmy striktně odlišují. Vzdělání je považováno za záležitost znalostní a vědomostní a oproti tomu výchova ovlivňuje celou osobnost člověka, tedy rozvíjí především praktické a jednacích schopnosti. V dnešní moderní době je rozdíl mezi výchovou a vzděláváním stále více diskutované téma, i když se ukázalo,

že výchova a vzdělávání v klasickém, osvícenském pojetí, selhaly. Selhání se přisuzuje právě rozdělování a oddělování výchovy od vzdělávání a jednostranný důraz na získávání vědomostí. Pelcová a Semrádová ve své publikaci přisuzují význam výchovy a vzdělávání tomu, že „člověk se musí člověkem stát a to je především zásluha výchovy“ (Pelcová, Semrádová 2014, s. 16).

Výchovu ve volném čase je možné nazývat rovněž mimoškolní výchovu. Tato výchovná činnost, jak již název napovídá, je organizována mimo školu, přesněji mimo vyučování. Do zmíněné skupiny se řadí například školní družiny; školní kluby; střediska pro volný čas dětí a mládeže, do kterých se řadí domovy dětí a mládeže; dětské domovy; domovy mládeže; základní umělecké školy; jazykové školy (Němec a kol. 2002, s. 20–22).

„Volný čas vytvořil jednak samostatnou oblast vlivu a zároveň se stal součástí života a působení rodiny, školy a sociálního prostředí“ (Němec a kol. 2002, s. 21).

Do oblasti volného času nepochybně patří rovněž sféra zájmových činností. V této skupině se nalézají aktivity zaměřené na uspokojování individuálních potřeb, ale i na jejich rozvíjení. Činnost zájmová se liší od zábavy a odpočinku tím, že má vždy aktivní podstatu. „Zájem můžeme charakterizovat jako osobnostní vlastnost, vyjadřující vztah k předmětům či jevům, které člověk připisuje zvláštní význam.“ To tedy znamená, že zájmová činnost vyvolává snahu po kontaktu s předmětem zájmu a následně se tato snaha promítá do činnosti člověka. Uskutečnění zájmové činnosti je vždy spojeno s citovým prožitkem. Zájmové činnosti mohou být například vědecko-technické, technicko-praktické, společensko-vědní, přírodovědné, esteticko-výchovné a tělovýchovné a sportovní (Němec a kol. 2002, s. 23–24).

V kapitole 1 je možné nalézt informace o funkcích volného času. Výchova ve volném čase má rovněž své specifické funkce. V tomto případě je možné definovat funkci výchovně-vzdělávací, zdravotní, sociální a preventivní. Tyto funkce je možné plnit v různé míře a různými způsoby zejména podle zaměření a poslání daného typu zařízení, které poskytuje volnočasové aktivity. Historicky se význam jednotlivých funkcí výchovy ve volném čase měnil. Dříve se kladl důraz na sociální a preventivní funkci, kdy bylo nejdůležitější děti v zařízeních, spolcích a dobrovolných sdruženích zejména ohlídat a poskytnout jim přijatelné zázemí a zaměstnat je tak, aby se nemohly věnovat nevhodným činnostem. Až později se stávala významnější také funkce výchovná nebo výchovně-vzdělávací. Funkce výchovně-vzdělávací je v dnešní době vnímána jako prioritní. Základem této funkce je záměrné a cílevědomé formování osobnosti jedince, dále pak dosahování reálných cílů prostřednictvím

pedagogických prostředků. Z toho plyne, že nabízí možnost působení na všechny složky osobnosti, a to na tělesnou, psychickou, ale i sociální. Prostřednictvím vhodně zvolených, pestrých a zajímavých činností je možné děti a mládež motivovat k žádoucímu využívání volného času, k získávání nových vědomostí a dovedností, ale také k uvědomování si významu celoživotního vzdělávání. „Na základě zkušeností z rozmanitých činností si lidé vytvářejí názor na život, společnost, svět kolem nás.“ Funkce zdravotní je taktéž velmi významná, jelikož veškeré výchovné působení ve volném čase musí napomáhat ke zdravému tělesnému, duševnímu a také sociálnímu vývoji jedince. Zdravotní funkci výchovy ve volném čase lze podpořit prostřednictvím usměrňování denního režimu tak, aby odpovídal lidským biorytmům a aby vyhovoval individuálním zvláštnostem dítěte. Dále je možné zdravotní funkci podpořit podněcováním a poskytováním příležitostí k pohybu a to nejlépe venku. Dále vedení dětí ke zdravému stravování a to díky vytváření nebo upevňování zdravých stravovacích návyků. Nedílnou součástí zdravotní funkce výchovy je rovněž pěstování a upevňování si hygienických návyků a dodržování zásad bezpečnosti práce. Sociální výchovy ve volném čase lze chápat jako péči o děti, zajištění bezpečnosti a dohledu a vhodného zaměstnání dítěte v době kdy dítěti již skončilo vyučování ve škole a rodiče jsou například ještě v zaměstnání. Tuto sociální funkci zajišťují zejména školská zařízení jako je školní družina, ale také například domov mládeže a škola v přírodě, ale rovněž tuto funkci zajišťují zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a zařízení sociální péče. Tuto funkci lze chápat také jako možnost ocitnout se v různých sociálních prostředích, jelikož je zde možnost navazovat nové sociální vztahy a to s lidmi, kteří sdílejí podobné zájmy, názory nebo postoje. Například účast ve volnočasových sociálních skupinách přispívá k výrazné socializaci člověka. Zařízení, ve kterých je možné trávit volný čas a které se zabývají výchovou ve volném čase, stále více dbají na prevenci negativních jevů, jako je například závislost na návykových látkách, agresivita a netolerance. (Hájek, Hofbauer, Pávková 2011, s. 72–74).

„Výchova ve volném čase zvláště umožňuje uspokojovat a kultivovat potřeby, usměrňovat, uspokojovat, rozšiřovat a prohlubovat zájmy a také objevovat a rozvíjet specifické schopnosti vychovávaných jedinců.“ (Hájek, Hofbauer, Pávková 2011, s. 72).

Výchovné působení ve volném čase se může lišit svou mírou organizovanosti. Činnost ve volném čase může být spontánní. Tato činnost se vykonává individuálně či ve skupině a to podle aktuálních zájmů a pocitů jedince či jedinců a nemá pevně stanovený čas začátku ani konce. Dále existují činnosti příležitostné, které zahrnují organizované jednorázové nebo

málo opakující se aktivity. Tyto činnosti jsou již časově pevně vymezeny. Posledním typem činnosti je činnost pravidelná. Jak již název napovídá, aktivity jsou prováděny po celý rok v pravidelných intervalech (Hofbauer 2004, s. 21).

1.2.2 Prostředí ovlivňující volný čas

Prostředí, které ovlivňuje volný čas a volnočasové aktivity je různorodé. Avšak za základní výchovné prostředí, jež zásadně ovlivňuje volný čas dětí a mládeže je rodina. Za rodinu se považuje malá skupina lidí, která poskytuje vzájemné soužití všech členů skupiny a rovněž vztahy skupiny se společností. Rodina jako primární skupina zahrnuje demograficko-psychologické podmínky prostředí, materiálně-ekonomické faktory prostředí a kulturně-pedagogické prostředí. V ústavní péči však všechny tyto podmínky správného rodinného prostředí musí zabezpečovat zaměstnanci a celá organizace, která danou ústavní péči realizuje (Kolektiv 1998, s. 54–62).

Rodinu lze chápat jako základ společnosti, kde probíhá socializace každého jedince a rovněž se zde formuje jeho osobnost a normativní a hodnotové postoje, dále pak také vůle, schopnosti, dovednosti a návyky. Pokud rodina funguje ve všech ohledech správně, je tím správným základem pro zdravý psychický vývoj jedince. Nesnáz nastává v případě, pokud jsou na dítě v rodině kladeny neadekvátní nároky, nebo dítě není za žádných okolností vhodně usměrňováno. Toto prostředí poté může být nepříznivě napomáhat k negativnímu vývoji osobnosti dítěte (Sochůrek 2001, s. 36–38).

Kromě rodiny se na ovlivňování výchovy a trávení volného času podílí rovněž škola a učitelé, sportovní, výtvarné a další volnočasové organizace a v dnešní době velkou měrou také hromadné sdělovací prostředky a sociální sítě (Kolektiv 1998, s. 58–59).

Do značné míry ovlivňuje volný čas též socializace a sociální prostředí daného jednotlivce. Socializací se rozumí „celoživotní proces, v jehož průběhu si jedinec osvojuje specificky lidské formy chování a jednání, jazyk, poznatky, hodnoty, kulturu a začleňuje se tak do společnosti. Realizuje se hlavně sociálním učením, sociální komunikací, interakcí, i nátlakem“ Se socializací úzce souvisí sociální prostředí. To je „společenské prostředí, jevy, stavy, procesy a vztahy, které člověka obklopují v rodině, sociální skupině, společenské vrstvě a v celé společnosti. Jedná se o souhrn všech vlivů ostatních lidí a skupin, s nimiž se jedinec ve společnosti setkává a které také silně působí na průběh edukačního procesu a jeho výsledky“ (Průcha, Walterová, Mareš 2001, s. 216–218).

Socializace v rodině může být chápána jako samostatná oblast problematiky prostředí, které ovlivňuje volný čas. Jak již bylo nastíněno výše, rodina je nejdůležitějším místem pro primární fázi socializace dětí. Zásadní informací je, že to, co je založeno v této fázi, v pozdějším čase již nelze vymazat nebo jen velmi těžce. S tím souvisí rovněž to, že pokud zde nastane chyba, velmi často ji již nelze napravit. Z primární socializace v rodině jsou nastaveny základy pro celkový rozvoj osobnosti dítěte a dospívajícího jedince (Kolektiv 1998, s. 73).

Velmi důležité je nezapomínat na skutečnost, že děti a dětství nebylo vždy vnímán tak, jako je tomu v dnešní době. Do počátku 20. století bylo ve společnosti běžné, že dospělí neměli k dětem a k dětství vhodný přístup, vzhledem k autoritativnímu přístupu a nerespektování odlišných a specifických psychických individualitách dětí. Od počátku 20. století nastala v tomto ohledu velká změna. V této době byly zásadním milníkem myšlenky koncepcí reformní pedagogiky, ve kterých je dítě pojímáno jako autonomní osobnost, která má právo se samostatně rozhodovat o svém životě a rovněž je vnímáno jako subjekt rozvoje a ne pouze jako jakýsi majetek (Němec a kol. 2002, s. 46–47).

Formování osobnosti jedince se uskutečňuje prostřednictvím příčin a podmínek, které ve vývoji značně působí. Podmínky, které mohou působit na vývoj a formování osobnosti jsou zpravidla hojné a rozmanité. Při poznávání osobnosti a při adekvátním použití psychologických poznatků je vždy velmi důležité zjistit si co nejlepší a neúplnější přehled podmínek, které mohou na člověka působit a ovlivňovat jeho determinaci. Podmínky je možné dělit do několika skupin. Vnější podmínky jsou například rodina, vrstevníci, škola, národnostní skupiny, životní prostředí. Vnitřní podmínky jsou například biologické podmínky, psychické procesy a vlastnosti. Poslední skupinou podmínek jsou takzvané mechanismy interakce osobnosti s prostředím, do kterých patří činnosti a učení, socializace, sociální učení, komunikace, přejímání sociálních rolí a zvnitřnění společensky uznávaných norem (Čáp, Mareš 2007, s. 181–184).

Je velmi důležité poznamenat skutečnost, že společnost jako celek klade na člověka v jakémkoli věku velké množství různých požadavků ve formě příkazů, zákazů a povinností. Ve velké míře výchova připravuje děti na plnění těchto nejrůznějších požadavků. V tomto smyslu se nejedná pouze o výchovu institucionální, tedy výchovu ve škole, ale rovněž a především o výchovu v rodině, ve skupině vrstevníků, ve sportovním oddíle nebo zájmových kroužcích. Požadavky jsou na člověka kladeny rovněž přes vnější přírodu, životní

prostředí a zdravotní stav. Se zmíněnou problematikou požadavků souvisí požadavky, které jsou kladeny člověkem k sobě samému, které jsou rovněž obvykle velmi náročné (Čáp, Mareš 2007, s. 196).

1.3 Volnočasové aktivity

Uskutečňování volnočasových aktivit je ve velké míře závislé na motivaci jedince. Motivace je určitý souhrn vnitřních a vnějších faktorů. Je to pomyslná síla, která jedince směřuje k dosažení cílů nebo uspokojování potřeb. Vnitřní faktory mohou být například, pokud jedince pohání a provází radost z činnosti a vnější, pokud jedince motivují například odměny a tresty (Průcha, Walterová, Mareš 2001, s. 127–128).

S motivací velmi úzce souvisí zájem, jelikož se jedná o získaný motiv. Zájem je možné pojmenovat rovněž jako kladný emoční vztah člověka například k určitému druhu činnosti a projevuje se zejména soustředěním pozornosti člověka na realizaci činnosti, se kterou souvisí také uspokojení při této realizaci anebo neuspokojení v případě jejího omezení. Člověk disponuje standardně několika zájmy současně. Tento fakt leckdy zapříčiní, že se zájmy navzájem podporují a doplňují či vzniká konflikt mezi zájmy, pokud jsou natolik rozdílné, že člověk se jim nemůže věnovat v takové míře, v jaké by býval chtěl (Čáp, Mareš 2007, s. 149).

Zájmy jinými slovy přispívají k tomu, aby byl život radostný, smysluplný a přínosný. Nedostatek zájmů vede k životní nespokojenosti, k nudě, k odcizení až po případy určitých forem života, které vykazují společensky nežádoucí až patologické chování. V rámci nedostatku zájmů u dětí, je možné spatřovat prospěchové, kázeňské a výchovné problémy (Čáp, Mareš 2007, s. 327).

Volnočasové aktivity se řadí do lidských činností, které jsou často vnímány jako společná činnost více osob. Některé činnosti lze vykonávat ve skupině a jiné z části společně, ale z části rovněž individuálně. Jedinec některé činnosti vykonává individuálně, avšak dříve nebo později se ve většině případů o své činnosti zmíní ostatním lidem, které se mohou rovněž věnovat podobným činnostem a tak si mohou předávat své zkušenosti, podporovat a povzbuzovat se navzájem. V lidských činnostech je podstatná sociální komunikace a interakce, dále sociální učení, napodobování a identifikace. Pomocí činností je možné působit na děti, ale i dospělé, jako je například výchova a převýchova prací a využívání her k psychoterapii. Hry patří do programu dětí i mladistvých a je tomu tak z velmi dobrého

důvodu. Dítě se hrou učí mnoho potřebných dovedností a připravuje se tak například na pracovní život a život obecně. Hry dokážou dítě naučit dodržování pravidel, ovládat afektivní chování, překonávat obtíže a soustředit svou pozornost (Čáp, Mareš 2007, s. 283–285).

Jak již bylo zmíněno výše, zájmové činnosti, mimo vyučování, mohou děti a mládež realizovat v rozšířeném systému školských zařízení pro výchovu mimo vyučování a zájmové vzdělávání ve volném čase. Do tohoto systému jsou zahrnuty instituce, jako jsou školní družiny a školní kluby, základní umělecké školy, jazykové školy a střediska pro volný čas dětí a mládeže (Průcha 2009, s. 93–94).

Velmi často je v dnešní době spojován volný čas dětí a mládeže s využíváním masových komunikačních a informačních prostředků. Mnoho dospělých, ale zejména právě děti a dospělí si bez těchto technologií a bez této komunikace již nedokážou představit život. Oblast komunikačních a informačních prostředků sebou nese velké množství výhod, ale také značné množství nevýhod a rizik, které souvisí s užíváním těchto technologií. Podle Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (2015 in Bednová, Dlouhá, Kaliba, Kalibová) je možné za rizikové chování pokládat například šikanu, kriminalitu, delikvenci, projevy rasizmu nebo xenofobie, divácké násilí, politický a náboženský extremismus, záškoláctví, poruchy příjmu potravy a nelátkové závislosti. Internet a sociální sítě jsou velmi často nositeli určitých témat, které se následně stanou ve společnosti diskutované, oslavované a podobně. V této sféře je obvyklá propagace nejrůznějších obsahů prostřednictvím toho, že se o to zajímají ostatní, poté si jedinec lépe a více přebírá názory a postoje právě ostatních. V některých případech se může jednat o užitečnou propagaci, ale je velmi časté, že se tímto způsobem může šířit a prezentovat násilný, vulgární či sexuální obsah, který jednoznačně není vhodný pro děti a mladistvé, které k němu ale bohužel mají relativně snadnou cestu přes komunikační a informační technologické prostředky. Děti se poté mohou naučit násilnému chování jako běžnému způsobu řešení neshod a problémů. Může rovněž dojít ke snížení vnímavosti vůči reálným násilným situacím. Prostřednictvím masových médií je možné setkat se také se šikanou, v tomto kontextu je nazývána jako kyberšikana a jedná se o nejrůznější formy obtěžování prostřednictvím internetu, mobilních telefonů, online diskuzí, chatů a sociálních sítí (Bednová, Dlouhá, Kaliba, Kalibová 2015, s. 109–113)

1.4 Rozvojové možnosti volnočasových aktivit

Rozvojové možnosti volnočasových aktivit lze pojmut prostřednictvím více způsobů. Například do rozvojových možností může náležet výchova vzorem. Vzory a jejich působivost

se mohou měnit podle okolností, ale také podle toho, co se dítě má učit. Nepochybně účinnějšími vzory jsou vzory úspěšné a přitažlivé. Toto učení vzorem je z velké části spontánní a mnohdy nechtěné. Vědecky se prokázalo, že sledování například filmů s agresivní tematikou a agresivními osobami, zvyšuje agresivitu sledujícího. Avšak je zde rovněž skutečnost, že agresivní filmy mohou vyvolávat agresivní chování zejména dětem, které k agresivnímu chování již dříve inklinovaly (Langmeier, Krejčířová 2006, s. 267).

Jinými slovy je možné tuto skutečnost pojmenovat jako situaci, kdy si dítě či mladiství volí určité modely osob, ke kterým následně vzhlíží. Děti do věku přibližně dvanácti let si volí modely s nápadnými znaky specifické výjimečnosti jako je oděv, účes a gestikulace. Až v rámci postupného vývoje osobnosti si dítě či mladistvý začíná všimnout také méně nápadných rysů svého modelu anebo celkově jiné méně nápadně modelové osoby, u kterých si všimají spíše vztahů k lidem, k práci a dále se zaměřují na životní cíle modelů a na řešení nejrůznějších problémů. Volba modelu z velké části závisí na tom, jaké modely prezentuje společnost, v dnešní době například modely ze sociálních sdělovacích prostředků (Čáp, Mareš 2007, s. 261–262).

Dítě a mladiství je zpočátku velmi ovlivněn osobními vztahy s lidmi v okolí. Významné místo v těchto vztazích zaujímá vztah dítěte k matce nebo k osobě, která roli matky zastupuje. Dítěti nestačí uspokojování pouze biologických potřeb. Dítě vyžaduje také významnou péči v oblasti psychického vývoje a potřebuje vztah plný lásky a emocí. Tento vztah umožňuje dítěti pocítit pocit jistoty a uspokojení a vede k optimálnímu vývoji osobnosti. Nepřítomnost nebo nedostatek takového vztahu může vytvářet hluboké strádání a psychickou deprivaci. Roli matky může kompenzovat jiná osoba, avšak komplikace ve vývoji osobnosti dítěte se objeví v určité míře i v tomto případě. Dítě vedle matky v průběhu dětství potřebuje též další osoby, které v nejlepším případě dítě kladně ovlivní prostřednictvím emočního vztahu, porozuměním, podporou a ochotou pomoci. Tyto osoby lze jinak pojmenovat také významné druhé, kdy to mohou být jednotlivci či malé sociální skupiny. Osobní vztahy jsou zásadní a nedílnou součástí lidského života a spolu s procesy komunikace zahrnují vzájemné působení mezi lidmi (Čáp, Mareš 2007, s. 189–191).

Velice důležité, v oblasti rozvojových možností aktivit, je přátelství a vrstevnické skupiny. Pro vytvoření oboustranného přátelství je třeba respektovat odlišnost druhého. S tím rovněž souvisí skutečnost, že aby se dítě či mladistvý mohl účastnit společenských aktivit ve skupině spolu s dalšími, mnohdy je důležité umět odsunout vlastní přání a upřednostnit

celkový úspěch a průběh činnosti. Vrstevnické skupiny mohou poskytovat značnou dávku vzájemné podpory a vzájemných vzorů. Dítě či mladistvý bez přátel je ohrožen pocitem osamělosti, méněcennosti a deprese, které v něm mohou zůstat po celý jeho život. Pokud má dítě pocit osamění a vyřazenosti, velmi často dochází k upnutí se na učitele a to může být z důvodu alespoň částečné zprostředkované moci nad těmi, kteří dítě vyřadili ze skupiny anebo pouze potřebují mít ve svém životě někoho jako oporu. Tím se může stát právě například učitel (Jedlička 2017, s. 155–156).

Matoušek a Matoušková (2011) ve své publikaci rovněž poukazují na důležitost vrstevnických skupin. Mladistvý a dospívající si hledá svou vlastní identitu a to mnohokrát prostřednictvím střetů s rodiči a s jinými dospělými. Prostředkem k nalezení vlastního já jsou velmi často vrstevnické skupiny, které svým značným vlivem, který může být jak pozitivní tak negativní, zcela zastíní jiné skupiny a to včetně té primární jako je rodina. S přihlédnutím k rizikové mládeži, která mnohdy pochází z nefunkčních rodin, je možnost být součástí vrstevnické skupiny daleko důležitější než pro děti a mládež vyrůstající v rodinách, které poskytují dostatečnou péči a podporu a zároveň jim vymezují meze v chování (Matoušek, Matoušková 2011, s. 81–84).

2 Charakteristika staršího školního věku

Vybranou skupinou pro výzkumné šetření v rámci diplomové práce byla vybrána skupina dětí, která dochází na druhý stupeň základní školy. Z hlediska vývojové psychologie se toto období nazývá starší nebo někdy též střední školní věk a zasahuje až do počátků období dospívání, tedy období pubescence a puberty. Jedná se o první etapu dospívání. Vágnerová (2012) ve své publikaci uvádí, že děti a mladiství od jedenácti let spadají do skupiny, dle vývojové psychologie nazývané školní věk a specifitěji pak období staršího školního věku. Toto období a zvláště konec tohoto období je typické fyziologickými změnami, neboť s nástupem prvních známek pohlavního dospívání (a urychlením v růstové křivce) přechází dítě do další zásadní etapy svého života a tou je poměrně dlouhý čas dospívání. Nástup fyzických změn spojených s dospíváním je individuální. Průměrně ho můžeme stanovit zhruba kolem jedenáctého roku věku dítěte (obvykle tyto změny vypukují dříve u dívek než u chlapců). Z pohledu společenského propuká pohlavní dospívání zhruba právě s přechodem dětí na druhý stupeň základní školy (Vágnerová 2012, s. 255–256).

Období pubescence spadá do širokého časového pojmu dospívání. Dospívání je přechodové období od dětství k dospělosti. Dospívající již není dítětem, ale není ani

dospělým. Období dospívání navazuje na předcházející období mladšího školního věku, které ohraničuje věk šest až jedenáct let a které představuje čas relativního zklidnění v oblasti emocionality (citové a prožitkové) a ústí v období rané dospělosti, tedy období, kdy je utvořena relativně stabilní osobnostní struktura. Období pubescence je naopak obdobím velmi bouřlivým. Podle Langmeiera a Krejčířové (2006) začíná období dospívání přibližně v jedenácti až dvanácti letech a končí dosažením dospělosti ve dvaceti letech. Celé období dospívání v sobě zahrnuje období pubescence, které je vyhraněno zhruba věkem od jedenácti do patnácti let, do kterého patří fáze prepuberty a fáze vlastní puberty. Dále následuje období adolescence, které je rovněž vyhraněno věkem a to od patnácti do dvaceti let. Období dospívání s sebou nese množství změn a úkolů, s nimiž se mladý člověk musí vypořádat. Tyto změny se dějí v oblasti tělesné, psychické a sociální a navzájem se ovlivňují. Puberta označuje především tělesné změny sexuálního zrání. Adolescence, kdy sexuální zrání pochopitelně pokračuje, je dobou především psychosociální proměny, kdy se mění osobnost dospívajícího i jeho sociální pozice (Langmeier, Krejčířová 2006, s. 142–149).

Cílovou skupinou ústavní péče jsou děti a mládež, které se ocitly v obtížné životní situaci, například kvůli násilnému zacházení, opuštění rodiči, sociálnímu vyloučení, závislostem nebo jiným zdravotním či psychickým problémům. Je důležité zdůraznit, že vývojové zvláštnosti těchto dětí jsou velmi individuální a závisí na konkrétních životních zkušenostech a traumatech. Ústavní péče se poté snaží tyto děti podporovat a pomáhat jim překonat jejich traumata a nalézt novou cestu v životě. Avšak děti v ústavní péči mají často komplexní a traumatické zážitky z minulosti, což může mít vliv na jejich vývoj a psychické zdraví. Mezi nejčastější zážitky patří například opuštění, zanedbávání, fyzické a sexuální zneužívání, násilí a jiné formy traumatu. Tyto zážitky mohou mít vliv na emocionální a behaviorální vývoj dítěte, včetně vztahu k sobě samému, k druhým lidem a ke světu kolem sebe. Například odloučení od rodiny a oddělení od běžného rodinného života může mít vliv na sociální vývoj dítěte. Děti v ústavní péči se mohou setkávat s omezenými příležitostmi k navazování nových vztahů a rozvíjení sociální dovednosti. Nízká sebeúcta a pocit bezmocnosti jsou často spojené se ztrátou biologické rodiny a nejistotou ohledně budoucnosti. To může vést ke sníženému sebevědomí a pocitu neschopnosti. Zkušenosti s traumatem, jako je například zanedbávání, fyzické a sexuální zneužívání, mohou mít vliv na psychický vývoj a na způsob, jakým děti a mladiství vnímají sami sebe a svět kolem sebe. Vzdělávací vývoj dětí a mladistvých v ústavní péči může být poznamenán neustálými změnami ve školních zařízeních a také obtížemi s udržením konzistentního vzdělávacího prostředí. Zvládnutí

přechodu do dospělosti a samostatného života může být pro děti a mladistvé v ústavní péči náročné kvůli nedostatku podpory ze strany biologické rodiny a kvůli nedostatečně vyvinutým dovednostem pro zvládnání samostatného života. Vzhledem k těmto vývojovým zvláštnostem jsou děti a mladiství v ústavní péči často vystaveni vyššímu riziku vývojových problémů, jako je například špatné zacházení s drogami, alkoholem či zločinné chování. Proto je důležité poskytnout těmto dětem a mladistvým specifickou podporu a péči, která je přizpůsobena jejich potřebám a vývojovým zvláštnostem (Langmeier, Krejčířová 2006, s. 281–292).

U dětí, které potřebují náhradní péči, je možné, že se projeví náznaky poruch chování. Poruchy chování se velmi často definují jako negativní odchylky chování od určité normy. Normu je možné chápat jako určité měřítko například měřítko normality. Osobnost jedince s poruchou chování je mnohdy velmi složitá a je nezbytné se nejprve seznámit s psychickým vývojem osobnosti. Psychický vývoj jedince je závislý do značné míry na dědičnosti a na vlivu vnějšího prostředí. V celém procesu vývoje jedince je možné, po psychické stránce, objevit kritická období. Ta mohou zapříčinit rozvoj různých psychických vlastností anebo mohou dopomoci k důležité vývojové změně. Aby byl psychický vývoj osobnosti úspěšný, je důležité zachovat v normě dědičné podmínky a vlivy prostředí. Dále je významné, aby zrání a učení probíhalo ve vzájemném souladu, ale i v časové shodě. Zde je znovu patrný vliv procesu socializace a to zejména prostřednictvím sociálního prostředí. Jedinec zásluhou sociálního prostředí a sociálního učení upravuje své chování a učí se postojům, způsobům a motivům, například jak dosáhnout cíle. Socializaci mohou usměrňovat jak jednotlivci, tak společenské skupiny, organizace a instituce, jelikož se prostřednictvím sociálního kontaktu k dítěti mohou dostávat různé požadavky, příkazy, odměny a tresty, které jsou společensky uznávány jako normy. Proces socializace je za jistých okolností nositelem nepříznivých okolností, které mohou vést ke konfliktům, ze kterých následně mohou vyplynout poruchy psychického vývoje a sociálně maladaptivní chování. Mezi obecné charakteristické znaky jedinců s poruchami chování patří například psychologické znaky (odlišnosti intelektuální, citové a volní) a sociální znaky (vlivy rodiny, školy a způsob trávení volného času) (Jůva, aj. 2001, s. 86–92).

Se socializací úzce souvisí pojem sociální vyloučení. Děti v ústavní péči se velmi obvykle označují jako sociálně vyloučené nebo pocházející ze sociálně vyloučeného prostředí. Tento termín je možné definovat mnoha způsoby, avšak obecně jde o situaci, kdy jsou jedinci, rodina nebo celé společenství vyloučen z většiny sociálních vztahů a ze vzájemného působení,

keré je jinak dostupné většině společnosti. Je to určitý způsob ohrožení celistvosti a jednoty celé společnosti. Sociální vyloučení má mnoho oblastí, ve kterých se objevuje. Je to například ekonomické vyloučení, prostorové vyloučení, kulturní vyloučení a symbolické vyloučení (Bendová, Dlouhá, Kaliba, Kalibová 2015, s. 71).

Ve starším školním věku je běžné, že se děti brání, pro ně subjektivně vnímaným, nepřiměřeným a nepřijatelným jevům a vlivům. Na první pohled mohou být jejich reakce považovány za maladaptivní a velmi nevhodné a nepříznivé. Normy jsou velmi často v této věkové skupině určovány určitou partou jedinců v přibližně stejném věku. Veškerý vliv těchto norem a jedince závisí na tom, jaké zázemí má nebo měl jedinec v rodině (Jůva, aj. 2001, s. 95).

Pilař (2004) ve své kapitole knihy, která je výsledkem více autorů s názvem Děti a mládež v obtížných životních situacích, odkazuje na fakt, že agresivita u mladých lidí stále roste. Zdůrazňuje, že již v roce 2004 stoupá charakter trestné činnosti od majetkové oblasti do oblasti násilné. Populace ve výchovných ústavech se tímto velmi proměňuje a je nejen více agresivnější, ale rovněž sociálně zdatnější, klienti si uvědomují svá práva více než své povinnosti a jsou daleko sebevědomější. Děti a mladiství disponují většími nároky na stravu, na oblečení a na mezilidské, meziosobní vztahy. S tímto faktem souvisí to, že práce výchovných pracovníků ve výchovných ústavech se stává mnohem náročnější. Jedinci, kteří žijí v ústavní péči, více touží po konfrontaci s autoritou a nejsou spokojeni pouze s neosobním a formálním přístupem vychovatelů nebo nejsou spokojeni s jasným, pevně stanoveným režimem, který srozumitelně strukturuje denní režim a program. Vychovatel se již neobejde bez vyšších odborných znalostí jako je například profesionální komunikace nebo psychoterapeutické prvky. V mnoha případech pomáhá při komunikaci s jedincem rovnoprávný vztah, to znamená hovořit s dítětem nebo mladistvým víceméně jako s dospělým. Jelikož s ním takto nejspíše nikdy nikdo nejednal, takového vztahu a komunikace si bude velmi vážit, jelikož z komunikace v pozicích učitel-žák nebo rodič-dítě má většinou převážně negativní zkušenosti. Avšak je důležité zdůraznit, že každý jedinec je originální a je podstatné jednat s ním individuálně (Jedlička, Klíma, Kořa, Němec, Pilař 2004, s. 312–313).

U mladistvých v době adolescence, je možné pozorovat stavy, že si přejí „odmrstit dětství a dělají si nároky na dospělý svět zvýšenou a výbušnou emocionalitou, kterou v záchvatu úzkostné tísně nedokážou oponovat“. „Vyvolávají konflikty, jež mohou vyústit do

velmi vážných negativních důsledků pro jejich další socializaci.“ Takovéto pocity se poté někteří mladiství snaží zvládat prostřednictvím skupin, v nichž se mohou uvolnit, vybit a ve které pociťují vzájemnou sounáležitost (Jedlička 2017, s. 185–188).

Volný čas a volnočasové aktivity jsou multifaktorovým prostorem pro rozvoj osobnosti. Určité faktory volný čas ovlivňují nebo omezují. Může to být například věk, pohlaví, fyzická kondice, zdravotní stav, prostředí a životní styl. V období středního školního věku a pubescence dochází k postupné diferenciaci hry a pracovní činnosti. V tomto období je výrazná převaha poznávacích procesů a z velké části se mládež orientuje na technické činnosti, hry a sportovní aktivity. Velký důraz je v tomto období života by měl být kladen na důležitost pozitivních vzorů při využívání volného času a také vliv rodiny, školy a masových médií na utváření životního stylu a zájmů každého jednotlivce. Životní styl člověka závisí na hodnotové orientaci člověka, která vychází z výchovy, životních podmínek, zkušeností a také z aktivity samotného člověka. Jak již bylo zmíněno výše volný čas je ovlivněn mimo jiné také fyzickou kondicí a zdravotním stavem jedince. Zdravý jedinec má pestřejší příležitosti k fyzicky aktivnímu trávení volného času. Je ale důležité vždy věnovat zvýšenou pozornost individuálním zvláštnostem každého jedince a také speciálním potřebám jedinců a podporovat jejich volnočasové aktivity (Kaluscová 2006, s. 60–64).

3 Náhradní péče

V dřívějších dobách byla situace s ochranou cizích dětí značně rozporuplná. Schopnost člověka a jeho potřeba chránit a pečovat nejen o své děti, ale rovněž o cizí děti je značně zabudovaná do biopsychické výbavy každého člověka. Avšak dříve se velmi často stávalo, že rodiče své vlastní dítě záměrně opustili nebo usmrtili, ať již to bylo z jakýchkoli důvodů. Až v důsledku křesťanského vlivu se začala více projevovat lidská tendence humanitní a solidární, která vedla k ochraně a pomoci zranitelným členům společnosti. „Na základech solidarity a soucitu části lidské společnosti se tak postupně vyvinul systém náhradní péče o opuštěné děti a sirotky“ (Trnková 2018, s. 1–2).

Sochůrek (2001) ve své publikaci uvádí poměrně překvapující charakteristiku dětských výchovných zařízení. V publikaci předkládá informaci, že dnes je relativně jasné, že děti, které vyrůstají v těchto zařízeních, jsou jiné a změněné. Autor publikace konstatuje, že ačkoli jsou již zařízení náhradní péče z velké části lépe financovány než dříve a disponují kvalitními odborníky a o děti je všestranně postaráno, nikdy takováto nařízení nemůžou nahradit funkce rodiny. „Děti se v dětském domově učí být konformní, navenek litovat svých

prohřešků, slibovat nápravu, předstírat lítost, respektovat navenek autority. Pod touto vnější slupkou se však projevuje absence citových vazeb, začínají se vytvářet zárodky disociálních nebo asociálních až antisociálních postojů a návyků, které se později mohou prosadit v jejich chování.“ Sochůrek (2001) udává, že toto tvrzení není samozřejmě platné pro všechny jedince v těchto zařízeních, ale dodává, že pobyt v dětském domově je častá informace, která je uvedena v anamnéze delikventů (Sochůrek 2001, s. 38–39).

3.1 Charakteristika náhradní péče

Zásadním článkem všech forem náhradní péče je nezpochybnitelně dítě, o kterém se dále rozhoduje na základě jeho nejvyššího zájmu. Dítě má právo na ochranu a péči ze strany rodičů, avšak toto právo nemá absolutní povahu. To znamená, že situace může být natolik vážná, že kdyby pobyt dítěte v rodině přetrvával, mohlo by dojít k možnému nenávratnému ohrožení náležité výchovy, péče a vývoje. V případě, že dítě nemůže z jakéhokoli důvodu setrvat v rodině, má právo na to, aby mu stát zajistil náhradní péči. Tuto péči lze provést předáním dítěte způsobilé a vyhovující osobě v rámci osvojení, anebo je možné dítě umístit do zařízení, které se zaměřují na péči o děti. Obecně se rozlišují dva typy náhradní péče. Prvním typem je náhradní péče rodinného typu. Do této skupiny se řadí již zmíněné osvojení, ale rovněž také pěstounství a svěření. Druhým typem náhradní péče je ústavní výchova, kterou je možné zajistit prostřednictvím různých druhů právě ústavních zařízení. Stěžejní rozdíl mezi těmito dvěma druhy náhradní péče je v charakteru nového kolektivu, kam dítě přichází. Kolektiv jiné nukleární rodiny, ve které je přítomna buď jedna, nebo pár pečujících osob a péče je prováděna v jejich domácím prostředí, lze tuto péči nazývat jako péči rodinného typu. Pokud se jedná o dětský kolektiv, do kterého je dítě zařazeno a v němž se pečující osoby pravidelně střídají, jelikož péči vykonávají v rámci svého zaměstnání a tudíž mimo svou domácnost, lze tuto péči považovat za péči ústavního typu (Trnková 2018, s. 11–12).

Pěstounská péče je charakteristická tím, že rodina, manželé a pěstouni do své rodiny přijímají cizí dítě, které vychovávají. Zpravidla je obvyklé, že manželé již mají rovněž své vlastní děti. Za tuto službu dostávají manželé finanční příspěvek od institucí sociální péče. Pěstounská péče je tedy náhradní péče rodinného typu a je jakousi alternativou rodinného prostředí pro děti, které nemohou setrvat ve své rodině z důvodu například zanedbání, zneužívání nebo jiným problémům. Pěstouni dětem poskytují potřebnou lásku, péči a podporu

a to s cílem stabilizovat dětský život. Pěstounská péče je rovněž určitá příprava na návrat buď do biologické rodiny, nebo příprava na adopci (Langmeier, Matějček 2011, s. 346–348).

Pěstounskou péči lze rozdělit do dvou kategorií, a to na pěstounskou péči na přechodnou dobu a dlouhodobou pěstounskou péči. Pěstounská péče na přechodnou dobu je využívána pokud dítě nemůže setrvat ve své rodině pouze dočasně a to z důvodu například ochrany před nebezpečím nebo z důvodu potřeby časového vyřešení určité situace. Dlouhodobá pěstounská péče již poskytuje stabilní domov pro děti, které se již nemohou vrátit do své rodiny. Pěstouni tak mohou o dítě pečovat až do jeho dospělosti nebo do doby trvalé adopce (Trnková 2018, s. 79–91).

Neobyčejně důležitým faktem v problematice náhradní péče (lze tvrdit také jakékoli péče) je skutečnost, že každé dítě je jiné a každé má své potřeby a specifika a proto je nesmírně důležitý individuální přístup. Zohlednit je samozřejmě důležité rovněž celkovou situaci v rodině dítěte, konkrétněji například to, zda je zde možnost návratu dítěte do rodiny nebo kontakt s členy širší rodiny či nikoli. Pro výběr či volbu konkrétní náhradní péče je stěžejní co nejlépe znát určité dítě a znát také celkovou rodinnou anamnézu. Pro výběr nejvhodnější náhradní péče je žádoucí zaměřit se na důležitá kritéria výběru. Do těchto kritérií spadá například kriteria biologická, která zahrnují pohlaví dítěte, etnický původ, inteligenci a například také zdravotní stav. Dále vývojová, do kterých například spadá věk a psychický vývoj a dále sociální kriteria, do kterých je možné zařadit například existenci nebo neexistenci biologických rodičů, zájem či nezájem o dítě a existence sourozenců a poslední kritérium je situační, tedy dostupnost určité náhradní péče. Z výše sepsaného je patrné, že řízení a rozhodování o náhradní rodinné péči je velice komplexní záležitostí. S obecnou platností lze tvrdit, že ústavní výchova je nevhodná tím více, čím je dítě mladší. Děti například v kojeneckém a batolecím věku, ale rovněž v předškolním věku, vyžadují individuální péči ze strany jednoho člověka, ke které se vztahují, kvůli svému optimálnímu vývoji. Pokud tato péče není možná, za následek je možné považovat opožděný rozumový, kognitivní, motorický a také socioemoční vývoj dítěte. Je rovněž možné, že dojde k trvalým a nezvratným omezením mozkových struktur. Naopak ústavní péče může být vhodnou variantou pro děti staršího školního věku a pro děti, které se již blíží věku dospělému. Je to z důvodu například sourozeneckých skupinek, které je vhodné nerozdělovat do více rodin například při péči rodinného typu (Trnková 2018, s. 13–14).

3.2 Ústavní výchova

Ústavní výchova se objevuje v případě, že péče o dítě v rodině z jakéhokoli důvodu selhala nebo selhává. Jde rovněž o situaci, kdy není vhodné zvolit variantu osvojení nebo pěstounské péče. Zásadní podmínkou je potřeba zabezpečit dítěti odpovídající výchovné prostředí. Ve druhé polovině 19. století se začalo více jednat o doslovném termínu ústavní výchova. Způsobeno to bylo tím, že se v této době začala náhradní ústavní péče více zajímat zejména o výchovu a vzdělávání a rovněž také o přípravu na samostatný a soběstačný život. Dříve byla ústavní péče zaměřena především na samotné zajištění přežití dítěte a v rámci možností také zajištění prosperujícího tělesného zdraví dítěte v ústavní péči (Trnková 2018, s. 109).

V roce 2015 byly schváleny Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče jako Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Stěžejním účelem standardů kvality bylo udržení úrovně kvality poskytované péče v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče, a to v celé České republice. Dále bylo úkolem standardů kvality tuto úroveň kvality péče nadále zvyšovat. Tento dokument je velmi přínosný z důvodu přehledné definice základních potřebných znaků kvality ve všech aspektech komplexní péče v těchto zařízeních. Zároveň je v dokumentu obsažen směr vývoje zmíněné kvality péče a poskytovaných služeb. Standardy kvality si kladou zásadní otázku a tou je: „Jakou kvalitu by měla péče v zařízeních ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovná péče mít?“. Výsledný souhrn standardů vychází z vědeckých poznatků a ze spolupráce s odborníky, kteří působí bezprostředně přímo v praxi. Dokument je uplatnitelný pro všechny typy ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče, jako jsou například dětské domovy, dětské domovy se školou, diagnostické ústavy a střediska výchovné péče. Jediné odvětví, kde jsou standardy kvality péče využitelné pouze částečně, je ambulantní forma středisek výchovné péče. Pro tuto formu péče jsou vytvořeny jiné standardy kvality. Klíčová kritéria pro vznik standardů kvality péče byla následující: vztah dítěte k sobě samému a ke svému okolí, dítě v kontextu své situace a například také rodiny a vývojových potřeb, dítě jako aktivní tvůrce a účastník procesu, dítě jako součást komunity a nikoli pouze konkrétního zařízení, dítě a jeho jedinečnost, dítě na cestě k dospělosti a dítě v bezpečí. Standardy se poté člení do tematických okruhů jako je vymezení činnosti a informovanost, kam rovněž patří cíle a poslání činnosti, samotná informovanost a kvalita a efektivita péče, dále průběh péče a návazné služby, kde je zahrnuto umístování a přijímání dítěte, výkon péče a ukončení péče, dále personální agenda,

organizační aspekty a posledním okruhem je prostředí výkonu péče. Dokument Standardy kvality je vhodný pro metodické vedení, pro sebereflexi a sebehodnocení práce zaměstnanců, ale rovněž celého zařízení. Dokument je vhodný též jako pomůcka pro zprostředkování úvodních informací pro nové pracovníky zařízení a také pro zřizovatele jako určitou kontrolu a sledování poskytované péče a pro veřejnost jako informace, co mohou od péče očekávat (Pacnerová, aj. 2015, s. 7–11).

Obecně známá informace, která ve společnosti nejednou padla a to prostřednictvím velmi silných, razantních a odhodlaných slov je, že by bylo vhodné zcela zrušit zařízení pro ústavní péči. K tomuto řešení prozatím zcela nedošlo a je velmi pravděpodobné, že ani nikdy nedojde. Z principu je to jednoduše pochopitelné. Je značně pravděpodobné, že se ve společnosti najde vždy jedinec, pro kterého se z nějakého důvodu nepodaří najít náhradní rodinnou péči. Tato situace může nastat v případě starších dětí, například ve starším školním věku, kteří již svou biologickou rodinu z jakýchkoli důvodů nemají, anebo v případě dětí, které vyžadují kvalifikovanou zdravotní péči a speciálně vzdělávací výchovu a péči. Jelikož nelze zařízení pro ústavní péči zcela zrušit, je nezbytné, aby se podmínky pobytu dětí v těchto zařízeních v co nejvyšší míře zlepšovaly a následně teprve aby se snižovaly počty dětí v zařízeních pomocí přijímání opatření (Frinta, Melicharová 2008, s. 26–27).

Jánský (2004) ve své publikaci uvádí, že v názorech na systém a funkci ústavní výchovy a péče se objevují významné rozdíly. Rozpory v názorech se velmi často týkají vnímání rodiny. Rodina má nepochybně nezastupitelné místo při výchově dětí a je určujícím činitelem při utváření osobnosti dítěte. Avšak je možné, že se rodina projeví jako negativní a riziková forma výchovy dítěte. Zde vyvstanou zásadní otázky, do kdy je dobré a účelné rodinu podporovat a kdy je již naopak potřeba postavit se proti rodině a hájit zejména zájmy dítěte možným přemístěním do náhradní péče. V této situaci je nesmírně důležitá a rozhodující úloha sociálního pracovníka, který musí důkladně sestavit komplexní anamnézu, zhodnotit situaci dítěte a vytvořit reálné prognózy vývoje situace a výchovy v rodině. Sociální pracovník tak pracuje pod velmi značným tlakem rodiny i prostředí. Pokud nastane situace, kdy sociální pracovník klade přílišný důraz na nezastupitelný význam rodiny a práva rodičů na výchovu dětí, může to přerůst až k nekritické preferenci a k nereálnému přeceňování možností nápravy či sociální terapie. Pokud dítě dále zůstává v nevhodném, patologickém výchovném prostředí a nutná řešení se do nekonečna odkládají a problémy stále narůstají, možnost resocializace a úprava psychického stavu dítěte klesá. Tato komplikace může nastat také v případě, nekvalitní spolupráce mezi rodinou, školou, oddělením péče o dítě anebo

policií. Ústavní výchova se v některých případech zdá být jako nejvhodnější východisko z nelehké situace dítěte (Jánský 2004, s. 92–93).

„Problematika ústavní výchovy je celospolečenský problém, který souvisí se sociálním klimatem společnosti, odráží aktuální hodnoty, postoje, názory, ekonomické možnosti a v neposlední řadě i politické priority. Vyjadřuje úroveň sociálního citění, priority výchovných cílů, včetně kvality školského systému i postavení rodiny a reálných možností její podpory.“ (Jánský 2004, s. 93).

V ústavní péči je možné se setkat s etnicky či národnostně smíšenou společností, která s sebou přináší určité výzvy v oblasti adaptace jak jednotlivců, tak skupin. Z důvodu toho je kladen důraz na multikulturní výchovu a to nejen v ústavní péči, ale také obecně v kontextu školství a společnosti. Multikulturní výchova se snaží předávat poznání vlastní identity, ale také poznání a porozumění odlišných kultur a rozvíjet v jedincích smysl pro spravedlnost a toleranci. Prostředí ústavní péče je velmi specifické a je zde větší míra multikulturalizace dětí a mládeže, proto by tolerance vůči různým etnikům a kulturám měla být vyšší a to díky každodennímu setkávání se s různými etnickými původy. Multikulturní výchova v takovémto prostředí může vést k dostatečnému kulturnímu zakotvení každého jedince (Novotný 2009, s.101–104).

S ústavní výchovou a péčí úzce souvisí pojem psychická deprivace. Ve velkém množství případů dětí v ústavní péči je možné se setkat s psychickou deprivací. „Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.“ U psychické deprivace nejde o strádání fyzické, ale zejména o strádání a nedostatečné uspokojování základních duševních potřeb. Pokud jsou nedostatečně uspokojovány smyslové potřeby a podněty, jde o smyslovou deprivaci. Pokud spočívá podstata deprivace v nedostatku citového pouta dítěte a matky, jde o deprivaci mateřské péče. Základní (vitální) potřeby, které jsou zmíněny v definici psychické deprivace, jsou například: potřeba určitého množství a variabilita podnětů; potřeba základních podmínek pro efektivní učení; potřeba prvotních společenských vztahů; potřeba společenského uplatnění a osvojení si některých společenských rolí a hodnotových cílů (Langmeier, Matějček 2011, s. 23–26).

S pojmem psychická deprivace souvisí pojem izolace. Pokud je dítěti bráněno v uspokojování psychických potřeb pomocí jeho každodenního styku s přirozeným, společenským prostředím, je od podnětového okolí izolováno a trpí tedy podnětovým

nedostatkem. Je běžné, že izolace prostupuje všemi sociálními situacemi, za kterých dochází k deprivaci. „V zařízeních trvalé kolektivní péče je dítě izolováno do podnětů, které přináší život v rodině, a je vystaveno jisté monotonii podnětů smyslových i sociálních.“ (Langmeier, Matějček 2011, s. 39). Dalším výrazným termínem v oblasti psychické deprivace je pojem separace. Jedná se o činitel vzniku psychické deprivace. Jedním z činitelů psychické deprivace je nedostatečný přívod podnětů, tedy izolace. Druhým činitelem je separace, kterou se rozumí určité přerušení již vytvořeného vztahu mezi dítětem a jeho sociálním prostředím. K této situaci může dojít v tom případě, když je dítě odloučeno od těch osob, které mu byly dosud zdrojem zejména citového uspokojení. U deprivace je možné spatřovat specifický duševní stav a u separace určitou vnější situaci. Separace tak většinou bývá na samém začátku samotného procesu, který může vést k deprivaci, avšak není jeho nutnou podmínkou (Langmeier, Matějček 2011, s. 50–52).

U deprivovaných dětí je výrazný opožděný vývoj řeči, opožděné chápání symbolické povahy grafických znaků, opožděný vývoj sociálních a hygienických návyků, opoždění ve vývoji jemné motoriky a pouze přiměřená úroveň hrubé motoriky. U starších deprivovaných dětí je obvyklá převaha praktické, názorové složky nad složkou slovně pojmovou. Dítě tak vykazuje nedostatky v pojmech a vědomostech, v sociální informovanosti a v praktickém usuzování a hodnocení. Deprivované dítě nedokáže pracovat samostatně, velmi často se rozptýluje vedlejšími podněty, ale je schopno rychlého pracovního zácviku a celkem dobré práce pod přímým dohledem a vedením (Langmeier, Matějček 2011, s. 302–304).

Při mírnější psychické deprivaci je možná náprava prostřednictvím nápravných opatření, jako je: reaktivace (je nutné vyjmout dítě z prostředí časné deprivace a poskytnout mu adekvátní podněty), redidaxe (některé následky lze řešit terapií zaměřenou na změnu chování, zahrnující poskytování vybraných podnětů k posílení žádoucího chování a vytvoření nových návyků), reedukace (úprava vztahů dítěte k jeho sociálnímu a předmětnému okolí) a resocializace (zapojení dítěte do společnosti, osvojení účelných společenských rolí). Obecně lze psychické deprivaci předcházet preventivním programem se čtyřmi požadavky. Zajištění, aby se dětem dostávalo podnětů z životního prostředí ve správném množství, kvalitě i časové posloupnosti. Dbát na to, aby dítěti byly zajištěny podmínky pro učení už na nejzákladnější úrovni. Vytvořit podmínky k vývoji kladných a trvalých vztahů dítěte k prvním vychovatelům, k prostředí domova a k širšímu společenskému prostředí. Umožnění dítěti zapojit se do společnosti, tak aby si osvojilo přiměřené sociální role (Langmeier, Matějček 2011, s. 309–311, 330).

3.2.1 Zařízení pro výkon ústavní péče

Organizace zařízení pro výkon ústavní péče je rozdělena do několika resortů ministerstva České republiky. Je to Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a také Ministerstvo práce a sociálních věcí. Pod každým ministerstvem je zahrnuto několik forem zařízení ústavní péče a ústavní výchovy (Trnková 2018, s. 110).

Vláda České republiky obdržela v roce 2015 podnět Výboru pro práva dítěte Rady vlády České republiky pro lidská práva ke sjednocení služeb sociální prevence pro ohrožené děti a služeb zdravotních nebo výchovných pro tyto děti a rovněž k určité úpravě podmínek pro poskytování pobytových služeb. Jedná se tedy o návrh sjednotit tyto služby pod jeden resort a to konkrétně resort Ministerstva práce a sociálních věcí. Podnět ke sjednocení vychází ze silící kritiky dosavadního rozdělení pro svou nejednotnost, neúčinnost a značnou finanční náročnost (Vláda ČR 2015).

Zařízení pro výkon ústavní péče se dělí do několika skupin.

- **Dětské domovy pro děti do tří let**

Tento druh dětského domova je určen dětem do tří let, které z určitých důvodů nemohou setrvat a vyrůstat v rodinném prostředí. V tomto případě jde zejména o děti týrané, zanedbané, zneužívané, se zdravotním či mentálním znevýhodněním a děti, u kterých je riziko ohrožení vývoje nevhodným sociálním prostředím. V tomto zařízení je dětem poskytnuta zdravotní péče prostřednictvím zdravotnických služeb a péče k uspokojení základních potřeb jako je stravování, ubytování, ošacení a v neposlední řadě rovněž výchova. V dětském domově pro děti do tří let se děti mohou ocitnout na základě žádosti zákonného zástupce a to z několika možných důvodů. Je to možné ze zdravotních důvodů, kdy rodina již nemá možnost pečovat o své dítě se zdravotním znevýhodněním kvůli vysokým nárokům na péči. Dále je to možné ze sociálních důvodů, kdy není rodič nebo oba rodiče schopni se o dítě řádně postarat a zajistit mu odpovídající péči. Jako třetí důvod pro příchod dítěte do tohoto dětského domova může být na základě soudního rozhodnutí o ústavní výchově nebo o předběžném opatření. Tento druh dětského domova spadá do kompetence resortu Ministerstva zdravotnictví (Trnková 2018, s. 111).

Z dostupných zdrojů vyplývá, že tento druh náhradní péče, tedy dětské domovy pro děti do tří let věku, budou zrušeny. Namísto této formy náhradní péče je v plánu, že se bude využívat pěstounská péče například na přechodnou dobu (Zákony pro lidi 2023).

- **Školská zařízení pro výkon ústavní péče**

Jak již název napovídá, tato oblast nařízení pro výkon ústavní péče spadají do kompetencí resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Základními zařízeními pro výkon ústavní péče v této kategorii jsou: diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. Do této skupiny zařízení pro výkon ústavní péče je možné zařadit rovněž střediska výchovné péče, které poskytují preventivně výchovnou péči dětem, ale i jejich rodinám. Všechny typy zařízení kladou důraz na zajištění nezletilému dítěti, případně zletilé studující osobě, náhradní výchovnou péči a to v nejvyšším zájmu jeho zdravého vývoje, dále zajištění patřičné výchovy a rovněž vzdělávání. Dítě se do těchto zařízení může nastěhovat v případě, že tak určí soud a to prostřednictvím ústavní nebo ochranné výchovy nebo prostřednictvím předběžného opatření. V těchto zařízeních je obvyklé, že probíhá spolupráce s rodinami dětí, pokud rodiny existují. Zařízení poskytují potřebnou pomoc celé rodině, jako je například rodinná terapie nebo nácvik rodičovských dovedností, které jsou potřebné a nezbytné pro výchovu a celkovou péči o děti. Je běžné, že zařízení poskytuje pomoc také po návratu dětí do rodiny anebo po přemístění dítěte do náhradní rodinné péče (Trnková 2018, s. 111–112).

Do této kategorie je možné zařadit rovněž školní zařízení pro preventivně výchovnou péči, jako jsou **střediska výchovné péče**. Tato střediska poskytují péči a služby na základě smlouvy se zákonnými zástupci dětí, které disponují projevy poruchy chování a sociálně rizikovým vývojem. Střediska zajišťují speciálně pedagogickou a psychologickou pomoc a to prostřednictvím ambulantních, nebo pobytových výchovně terapeutických programů (Jánský 2004, s. 94).

Diagnostický ústav provádí základní komplexní vyšetření, tedy diagnózu prostřednictvím pedagogických a psychologických postupů. Výstupem pobytu v diagnostickém ústavu je komplexní diagnostická zpráva, ve které je zahrnut návrh na specifické a speciální, výchovné a vzdělávací potřeby každého konkrétního dítěte a to v podobě individuálního programu rozvoje osobnosti. Celková diagnostika má též za účel zjistit, zda se u dítěte objevují poruchy chování. Pokud se poruchy chování projeví, je důležité zjistit závažnost tohoto chování a to z důvodu potřeby následného umístění a rovněž nastavení výchovného a možného výchovně léčebného programu. Děti se mohou v diagnostickém ústavu ocitnout z důvodu nařízení předběžného opatření od soudu nebo z důvodu rozsudku o nařízení ústavní výchovy nebo uložené ochranné výchovy. Pobyt v tomto zařízení by měl zpravidla trvat osm týdnů, realita a praxe je však taková, že tento limit je ve velké míře

překračován a to zejména z důvodu celkové časové náročnosti organizačních a rozhodovacích procesů ze strany soudu. Může nastat situace, kdy dítě nebude projevovat závažné výchovné problémy a poruchy chování. V tomto případě dítě v zařízení „pouze“ čeká na rozhodnutí soudu o umístění dítěte do dětského domova nebo do dětského domova se školou (Trnková 2018, s. 112).

Pilař (2004) ve své kapitole knihy, která je výsledkem více autorů s názvem Děti a mládež v obtížných životních situacích, poukazuje na další neméně důležité činnosti diagnostických ústavů. Diagnostický ústav je povinen poskytovat péči dětem a mladistvým, kterým byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova a kteří byli zadrženi na útěku z jiných zařízení nebo z místa, kde dočasně pobývali nebo z místa podmíněného umístění. Tuto péči poskytuje diagnostický ústav na dobu nezbytně nutnou avšak nejdéle na dobu tří pracovních dní. Při tomto druhu činnosti je nezbytné ihned a bezodkladně oznámit přijetí dítěte nebo mladistvého kompetentnímu zařízení pro náhradní výchovnou péči, v jehož evidenci se dítě či mladistvý nachází. Náhradní výchovné zařízení je poté povinno co nejdříve zajistit převzetí dítěte či mladistvého zpět. Současně náhradní výchovné zařízení, ve kterém je jedinec zapsán, nese náklady, které jsou spojené s pobytem v diagnostickém ústavu. V případě, že dítě či mladistvý uteče od rodičů či od osob odpovědných za výchovu, diagnostický ústav je povinen poskytnout nezbytnou péči po rozhodnutí soudu a předběžných opatření. A rovněž je zde i v tomto případě prioritou a povinností, aby si zákonný zástupce v co nejkratší době převzal jedince i se všemi náklady na pobyt a případně náklady na dopravu jedince z diagnostického ústavu (Jedlička, Klíma, Kořa, Němec, Pilař 2004, s. 308–309).

Vnitřní členění diagnostického ústavu je značně strukturované. Ve většině případů je děleno na čtyři pracoviště, která jsou poměrně samostatná. Jsou to pracoviště diagnostické, pracoviště výchovně vzdělávací, pracoviště sociální práce a pracoviště záchranné. Základní organizační jednotka je v diagnostickém ústavu výchovná skupina. V zařízení je nutné zřídit nejméně tři výchovné skupiny a v jedné této skupině mohou být nejméně čtyři a nejvíce šest dětí nebo mladistvých (Jedlička, Klíma, Kořa, Němec, Pilař 2004, s. 310).

Dětský domov je zajišťovatel péče o děti, kterým byla nařízena ústavní výchova a to dětem ve věku zejména od tří do osmnácti let. Tyto děti, které jsou umístěny do dětského domova, by neměli mít diagnostikované závažné poruchy chování. Vzdělávání dětí, které žijí v domově, probíhá ve školách zpravidla mimo dětský domov. Do tohoto domova je možné umístit rovněž nezletilou matku spolu se svými dětmi (Trnková 2018, s. 114).

V dětském domově je základní organizační jednotkou koedukovaná rodinná skupina. Je to tedy skupina dětí různého věku i pohlaví. Jedním z cílů dětského domova je přizpůsobit život v zařízení co nejvíce životu a zvyklostem běžných rodin. To zahrnuje například strukturu organizace, denní režim, systém komunikace a hospodaření se svěřenými prostředky. Rodinná skupina může mít nejméně pět a nejvíce osm členů s tím, že sourozenci se zpravidla zařazují do jedné rodinné skupiny pro udržení rodinných vazeb. Celkově je možné, aby v dětském domově byly nejméně dvě a nejvíce šest rodinných skupin (Jedlička, Klíma, Kořa, Němec, Pilař 2004, s. 310).

Dětský domov se školou je specifické zařízení pro ústavní péči. Toto zařízení je určeno dětem, které mají ústavní výchovu nařízenou soudem. Věkové rozmezí dětí, pro které je určeno toto zařízení, je srovnatelné s obdobím povinné školní docházky, tedy od šesti let právě do ukončení povinné školní docházky. Děti v dětském domově se školou mají velmi často diagnostikovanou závažnou formu poruch chování nebo mají prokázané duševní poruchy, které vyžadují výchovně léčebnou péči. V tomto zařízení se mohou objevit také děti, kterým byla uložena ochranná výchova a u kterých nebyly dány podmínky pro umístění do výchovného ústavu (Trnková 2018, s. 114).

Výchovný ústav se stará o všechny děti, kterým je více než patnáct let a kterým byly diagnostikovány závažné poruchy chování. Zároveň byla těmto dětem nařízena ústavní nebo uložena ochranná výchova. Do tohoto zařízení může být umístěno rovněž dítě starší dvanácti let s uloženou ochrannou výchovou, které projevuje nadměrně závažné poruchy chování a z těchto důvodů již nemůže déle setrvat v dětském domově se školou (Trnková 2018, s. 114).

Jak již bylo zmíněno výše, výchovný ústav je zpravidla určen pro děti a mladistvé starší jedenácti let, kterým byly diagnostikovány vážné poruchy chování nebo kterým byla uložena ochranná výchova. Primární organizační jednotkou výchovného ústavu je výchovná skupina, ve které mohou být umístěni děti v různém věku a různého pohlaví. Takováto výchovná skupina může mít nejméně pět a nejvíce osm členů, v závislosti na míru poruch chování anebo v závislosti na jejich mentálních či zdravotních znevýhodněních. Ve výchovném ústavu je možné zřídit zpravidla nejméně dvě a nejvíce šest výchovných skupin (Jedlička, Klíma, Kořa, Němec, Pilař 2004, s. 311).

- **Zařízení sociálních služeb poskytující ústavní péči**

Do oblasti zařízení sociálních služeb lze zařadit domovy pro osoby se zdravotním či mentálním znevýhodněním (postižením) a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Tato kategorie služeb náleží do kompetencí resortu Ministerstva práce a sociálních věcí (Trnková 2018, s. 118).

Zařízení a domovy pro osoby se zdravotním či mentálním znevýhodněním mohou být určeny dětem, u kterých stupeň jejich znevýhodnění zabraňuje umístění do některého školského zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy. Těmto dětem zařízení poskytují plné zaopatření, jaké je například ubytování, strava, pomoc při vykonávání základních činností při zacházení s vlastní osobou a při osobní hygieně. Dále poskytují výchovné a vzdělávací činnosti, aktivizační činnosti, zprostředkovávají kontakt s okolním společenským prostředím, zajišťují sociálně terapeutické činnosti a poskytují pomoc při uplatňování práv jedince a při obstarávání osobních záležitostí (Trnková 2018, s. 118).

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc jsou zřizována kraji, obcemi anebo osobami, kterým náleží pověření výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Zařízení poskytuje dětem zejména ochranu, pokud se ocitly bez jakékoli možné péče nebo je jejich život a řádný příznivý vývoj závažně ohrožen. Zařízení je dále určeno dětem tělesně nebo duševně týraným a zneužívaným a dětem, které se ocitly v situaci, kdy jsou jejich základní práva ohrožena. Do zařízení je možné dítě umístit na základě rozhodnutí soudu, na základě žádosti zákonného zástupce, žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností nebo na žádost samotného dítěte. Při podání žádosti obce s rozšířenou působností nebo žádosti samotného dítěte je vyžadován rovněž souhlas zákonných zástupců. Pokud není možné souhlas získat, je nutné, aby obecní úřad podal k soudu návrh na předběžné opatření a právě o svěřeni dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Děti, které byly do zařízení svěřeni soudem, mohou v zařízení setrvat nejdéle na dobu šest měsíců a to z důvodu, pokud se rodiče z vážných důvodů nemohou o dítě postarat a zajistit výchovu pouze po přechodnou dobu. Například se může jednat o náhlou hospitalizaci rodiče nebo podstoupení odvykací léčby a jiné. Soud je oprávněn dítě do zařízení nejen svěřit, ale i umístit z důvodu odejmutí dítěte z péče rodičů. V takovém případě je umístění dítěte do tohoto zařízení chápáno jako jedno z možných řešení výchovných opatření, pokud je dítě vážně ohroženo a pokud se ocitlo bez odpovídající péče. Odejmutí dítěte z péče rodičů je vnímáno jako krajní prostředek opatření, jelikož je nutné, aby se jednalo v zájmu samotného dítěte a pokud méně razantní výchovná opatření nevedla k úspěšné nápravě a zároveň v tomto případě není možné zajistit jinou formu

péče a to zejména formu náhradní péče rodinného typu. Pokud nastane tato situace, dítě může setrvat v zařízení nejdéle na tři měsíce, avšak je možné čas strávený v zařízení prodloužit na šest měsíců a to z důvodů, pokud rodiče vynakládají úsilí na úpravu svých poměrů, aby mohli znovu převzít péči o své dítě. Soud vždy důrazně dbá na to, aby dítě bylo umístěno do zařízení, které je nejbližší bydlišti rodičů nebo jiných blízkých osob dítěte. V České republice je nejznámější zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc zařízení s názvem Klokánek, který je zřizován Fondem ohrožených dětí, z. s. (Trnková 2018, s. 118–120)

3.3 Ústavní péče a rozvojové možnosti aktivit

V návaznosti na obecné informace o rozvojových možnostech volnočasových aktivit v kapitole 1.4 je důležité poznamenat rovněž konkrétnější informace o rozvojových možnostech volnočasových aktivit v ústavní péči.

Děti a mládež, která vyrůstá v nepříznivých podmínkách, velmi často aktivně vyhledává podporu mimo rodinu. Pokud se takové dítě dostane do ústavní péče, v mnoha případech prahne po různých činnostech. Je to dáno tím, že pokud jim rodiče neposkytují odpovídající podporu ve vývoji činností a osobnosti, hledají ji nenásledně u jiných osob nebo ve skupinách, které jim mohou poskytnout emocionální oporu a podporu ve vývoji zájmových činností. Tímto aktivním vyhledáváním a s tím spojeným stimulováním vnějších činitelů je umožněno dětem a mladistvým pozitivně ovlivnit jejich prostředí a podmínky pro vývoj. Vnitřní motivace jedince často vede k tomu, že se snaží sám nalézt podněty a prostředí, které podporují jeho růst a rozvoj. Tento proces interakce mezi vnějšími a vnitřními činiteli může vést k lepším výsledkům v různých činnostech a posilovat nejen samotného jedince, ale také jeho okolí. I přes nepříznivé podmínky v dětství, mohou děti a mladiství aktivně přispívat k využití náhradních příznivých podmínek a rozvíjet se dále již příznivě. Proces interakce může mít za následek podstatnou změnu ve vývoji činností a samotné osobnosti. Takový vývoj vyžaduje sílu vůle a odhodlání, ale může poskytnout jedinci nové možnosti a příležitosti pro lepší cestu životem (Čáp 1990, s. 228–230).

S využíváním rozvojových možností volnočasových aktivit v ústavní péči rovněž souvisí kvalitní materiální, technické a organizační opatření. Těmito opatřeními lze dosáhnout pokroků ve vývoji dětí. Avšak žádný pokrok nelze uskutečnit bez prohloubení emocionálních vztahů mezi dětmi, mladistvými a ústavními vychovateli, proto je stěžejní důkladný výběr kvalifikovaných vychovatelů, aby byla zajištěna optimální péče. Rovněž je velmi důležité hledat organizační struktury, které umožní komplexní uspokojení vývojových potřeb dětí

a mládeže a to včetně emocionální podpory, aby se podpořil jejich vyvážený rozvoj (Langmeier, Matějček 2011, s. 98–103).

Z výše uvedeného vyplývá, že pro děti a mladistvé v ústavní péči jsou klíčové různorodé volnočasové aktivity zaměřené na podporu celkového rozvoje. Mezi takové aktivity náleží například: sportovní aktivity (hry, tréninky, turnaje), které podporují fyzickou kondici, týmovou spolupráci a zdravý životní styl; umělecké a kreativní aktivity (malování, kreslení, fotografie), které rozvíjejí kreativitu, motoriku a vyjadřování emocí; hudební a divadelní aktivity (zpěv, hra na hudební nástroj, divadelní představení), které podporují komunikační schopnosti, spolupráci a sebevyjádření; vzdělávací programy (kurzy, přednášky), které mohou být zaměřeny na rozvoj jazykových, matematických, vědeckých nebo technických dovedností; výlety a exkurze (muzea, památky, přírodní rezervace, kulturní akce), které rozšiřují obzory a poskytují praktické zkušenosti; sociální a dobrovolnické aktivity (péče o zvířata, pomoc seniorům, úklid veřejných prostor), které rozvíjejí empatii, solidaritu a sociální odpovědnost. Všechny volnočasové aktivity by měli dětem poskytovat zábavu a odpočinek, ale také by měli podporovat osobní a sociální rozvoj, sebevědomí a integraci do společnosti (MŠMT 2022).

Empirická část

Empirická část diplomové práce má za úkol představit oblast volnočasových aktivit mládeže v zařízeních ústavní péče. Zařízení ústavní péče, ve kterých se výzkumné šetření prováděla, jsou všechna v Libereckém kraji. Očekávaným výsledkem jsou reálné informace o aktivitách, které provádí dospívající, kteří pobývají v ústavní péči, z vlastní vůle a s radostí právě pokud mají k dispozici volný čas. Výzkumných šetření na podobná témata je sice mnoho, avšak je pravdou, že je v této oblasti a v dnešní poněkud zrychlené době stále co zkoumat.

4 Cíl výzkumu

Diplomová práce si klade celkem tři cíle.

- Prvním cílem je zjistit a popsat, jakým způsobem děti v ústavní péči tráví svůj volný čas s ohledem na věkové a genderové charakteristiky, dobu pobytu v zařízení a další proměnné.
- Druhým cílem je zjistit a popsat obsah a druhy volnočasových aktivit (zájmové, relaxační, komunikativní), subjektivně reflektovanou intenzitu a extenzitu jejich vykonávání a dále formu realizace jednotlivých druhů činností (aktivní či perceptivní).
- Třetím a posledním cílem empirické části je zaměřit se na motivaci k volnočasovým aktivitám dětí v ústavní péči a na jejich rozvojový potenciál ve prospěch dítěte.

Stěžejním důvodem pro výběr těchto cílů empirické části je snaha o rozšíření povědomí o možnostech a druzích volnočasových aktivit pro děti a mládež při pobytu v ústavní péči. Dále byly cíle vybrány z toho důvodu, aby osvětlily, jak trávení volného času může ovlivnit věk, genderové charakteristiky, ale například také doba pobytu v ústavní péči jednotlivých respondentů. Jeden z cílů má za úkol představit subjektivně reflektovanou intenzitu a extenzitu vykonávaných volnočasových aktivit, které mu poskytnou radost a potěšení a to pomocí takzvaného výsečového grafu, do kterého si respondent sám, po krátkém rozmyšlení, napíše své aktivity a jejich části. Obecně lze konstatovat, že pomocí výzkumného šetření diplomové práce, lze zjistit a ještě více rozšířit informace o možné problematice nebo naopak o vhodném trávení volného času v ústavní péči a to z hlediska dospívajících klientů zařízení. Výsledky empirické části tak poskytnou ucelený pohled na volnočasové aktivity dětí v ústavní péči, což může sloužit jako základ pro formulaci doporučení a strategií pro podporu kvality života těchto dětí v daném prostředí.

5 Výzkumné otázky

Během přípravy výzkumného šetření byly stanoveny předpoklady očekávaných výsledků tohoto šetření. Je možné očekávat, že výsledky odhalí širokou škálu volnočasových aktivit. Různorodost těchto aktivit bude reflektovat individuální potřeby a zájmy dětí a mladistvých. Dále je možné očekávat, že výzkum nastíní, že způsob, jakým děti v ústavní péči tráví svůj volný čas, bude ovlivněn věkem, genderovými charakteristikami a dobou pobytu v ústavní péči. Rovněž se očekává, že motivace k volnočasovým aktivitám bude spojena s individuálními potřebami a zážitky a že některé mohou mít větší vliv na rozvojový potenciál než jiné.

K samotné realizaci výzkumného šetření jsou, na základě cílů empirické části a předpokladů výsledků výzkumného šetření, stanoveny tři výzkumné otázky. Těmito otázkami se autorka diplomové práce snaží lépe přiblížit k dosažení vytyčených cílů empirické části diplomové práce. Výzkumné otázky jsou formulovány následovně:

- Jakým způsobem nejčastěji tráví děti v ústavní péči svůj volný čas?
- Jaké volnočasové činnosti by děti uvítali při svém pobytu v ústavní péči?
- Jak se liší vnímání volného času dětmi v ústavní péči s ohledem na věk, genderový charakter, dobu pobytu v ústavní péči?

6 Metody výzkumu a jejich popis

Pro provedení výzkumného šetření byla využita kvantitativní výzkumná strategie. Jako hlavní technika sběru dat byla zvolena metoda dotazování. Dotazník zahrnoval otázky zjišťující základní anamnestické údaje a dále se zaměřil na způsob trávení volného času. Dále byla rovněž využita poloprojektivní metoda sběru dat k reflexi motivace pro volnočasové aktivity. Respondenti dotazníkové šetření vyplňovali zcela anonymně a dobrovolně.

Kvantitativní výzkumná strategie umožňuje sběr většího množství odpovědí, na které se výzkumník zaměřil. Na základě zpracování získaných odpovědí lze poznatky z výzkumného šetření využít například k efektivnějšímu plánování nabídek volnočasových aktivit dětem v ústavní péči. Mimo jiné je kvantitativní výzkumná strategie poměrně rychle a snadně uskutečnitelná. Avšak vše má své výhody a nevýhody. Kvantitativní metoda výzkumu má svá úskalí například v tom, že výsledky mohou být mnohdy až příliš obecné a nedokážou popsat problém více do hloubky.

Dotazování je obvyklou metodou sběru dat. Dotazník je jinými slovy „způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí“. Velmi často se stává, že dotazník je považován za „lehkou“ techniku sběru dat, avšak opak je pravdou a dotazník musí být velmi dobře a promyšleně sestaven, zadán a také vyhodnocen, jinak nejsou data považována za validní a reliabilní. Dotazník disponuje zpravidla promyšlenou strukturou a skládá se z několika částí, jako je vstupní část, dále část se samotnými otázkami a anamnestickými, faktografickými otázkami a poslední část s poděkováním. Avšak poděkování se může nalézat také na konci vstupní části po představení autora a cílů dotazníku. Při sestavování otázek do dotazníku je nutné pamatovat na to, pro koho jsou otázky určené. Otázky musí být srozumitelné, jasné, smysluplné, konkrétní a jednoduché pro všechny respondenty. Autor dotazníku si musí být vědom, na které otázky dovedou respondenti odpovědět. Otázky v dotazníkovém šetření mohou být například uzavřené, otevřené, polouzavřené a škálované. Je velmi obvyklé, že se v dotazníku využívá více druhů otázek a ne pouze a výlučně jeden druh (Gavora 2010, s. 121–128).

Dotazník „Zájmové a volnočasové aktivity dospívajících – Co dělám ve volném čase“ vychází z nestandardizovaného dotazníku „Co dělám mimo školu“, který je ve výzkumech zájmových a volnočasových aktivit využíván (např. Gillernová, 2009). Dotazník zkoumá volnočasové aktivity a zahrnuje několik proměnných. Například obsah a druhy volnočasových aktivit dospívajících chlapců a dívek, dále intenzitu a extenzitu realizace jednotlivých činností a také formy jejich realizace. Skupiny činností vyjadřující obsah volnočasových aktivit jsou: zájmové (sportovní, kulturní, umělecko-estetické, vzdělávací, technické a ruční práce a přírodovědné), pracovní, komunikativní, zábavné a relaxační. Při posouzení způsobu nebo formy realizace činností se rozlišuje: aktivní realizace, receptivní způsob realizace a individuální či společné vykonávání činností (Gillernová 2009).

Poloprojektivní metoda sběru dat je v tomto výzkumu využita pomocí „Koláče radosti“, který byl modifikován na motivaci pro volnočasové aktivity. Je důležité zdůraznit, že jednotlivé motivační síly od sebe nejsou oddělené, ale naopak představují propojené složky jednoho celku, které se vzájemně překrývají. Stejným významem disponuje rovněž modifikovaný „Koláč radosti“, který nese název „Koláč volného času“ a který se více zaměřuje na motivaci a radost z aktivit, které s sebou volný čas přináší (Gillernová, 2015).

Realizovaný dotazník s názvem „Zájmové a volnočasové aktivity dospívajících“ je systematicky rozdělen do tří částí. Úvod samotného dotazníku představuje autorku diplomové

práce a výzkumného šetření, dále důvody dotazníkového šetření a krátké představení všech jeho částí. Součástí úvodního představení je rovněž zdůraznění toho, že účast na výzkumu je dobrovolná a zcela anonymní, což je chápáno jako důležité etické pravidlo. Dále již následuje poděkování za vyplnění celého dotazníku.

První část dotazníku se zaměřuje na základní faktografické údaje o respondentovi. Druhá část nese název „Co dělám ve volném čase“ a obsahuje aktivity s možností výběru intenzity realizace a formy realizace. V této části se nachází rovněž otevřená otázka, jestli se respondenti zabývají ještě jinou činností, která nebyla zahrnuta v tabulce. A také otevřená otázka na aktivity či činnosti, které by respondenti chtěli vyzkoušet nebo se jim věnovat a zatím k tomu neměli příležitost. Třetí část nese název „Koláče volného času“, která se zaměřuje na subjektivně hodnocenou intenzitu volnočasových činností, které respondentům přináší radost a potěšení. Ukázka vyplněného dotazníku, je k dispozici viz příloha č. 1.

7 Popis prostředí a výzkumného vzorku

Pro účel výzkumného šetření bylo zpočátku poněkud obtížné sehnat adekvátní zařízení s respondenty. Pro výběr vhodných respondentů, bylo zapotřebí oslovit vedení určitých zařízení ústavní péče, jako je například dětský domov, dětský domov se školou nebo diagnostický ústav. Pro naplnění cílů výzkumného šetření bylo nutné sehnat dostatečné množství respondentů ve věku cca od jedenácti do šestnácti let, tedy žáky druhého stupně základní školy, kteří pobývají v ústavní péči. Některá zařízení ústavní péče se od realizace výzkumného šetření distancovala z různých důvodů, jiná zařízení naopak poskytla vhodné respondenty, avšak pouze malý počet. Z těchto důvodů byl proces vyhledávání vhodného výzkumného vzorku poněkud pomalý a zdlouhavý.

Metodou výběru výzkumného vzorku byl tedy účelový výběr. Tento výběr probíhal, po vyhledání adekvátních zařízení ústavní péče, e-mailovou nebo telefonickou komunikací, kde byly vysvětleny základní požadavky na respondenty a zásady samotného výzkumného šetření a kde se případně domluvily potřebné podrobnosti. Dále již následovala návštěva zařízení. Vybraní respondenti byli vždy shromážděni do jedné místnosti, ve které probíhalo vyplňování dotazníků a to pouze s výzkumníkem. Pracovníci zařízení tak poskytli výzkumníkovi s respondenty soukromí. Respondentům se výzkumník patřičně představil a srozumitelným jazykem představil a rovněž vysvětlil dotazník a celé výzkumné šetření.

Výzkumné šetření se zúčastnilo pět zařízení ústavní péče a to konkrétně Dětský domov Jablonné v Podještědí, Dětský domov Krompach, Dětský domov Semily, Dětský

domov se školou Chrastava a Dětský domov se školou Hamr na Jezeře. Celkem se z těchto zařízení do výzkumného šetření zapojilo 62 respondentů. Z toho bylo 36 chlapců a 26 dívek, a to ve věku od jedenácti do šestnácti let a s dobou pobytu od jednoho měsíce po více než devět let.

7.1 Popis vybraných zařízení ústavní péče

Dětský domov Jablonné v Podještědí poskytuje komplexní sociálně-pedagogickou péči dětem, které jsou v obtížné životní situaci. V současné době je v zařízení šest rodinných skupin, ve kterých je vždy maximálně osm dětí, věkově i genderově odlišných. Mladší děti jsou pojítkem celé rodinné skupiny a starší děti se tak učí přímo v praxi péči o menší děti. Při sestavování rodinných skupin je kladen důraz na zachování citových sourozeneckých vazeb, jelikož ty jsou velmi často poslední, které dětem po odchodu z rodiny zbyly. Velký důraz klade organizace na přípravu dětí do školy, jelikož úspěch dětí ve škole je jeden ze základních předpokladů pro jejich budoucí kvalitní zapojení do společnosti. Vychovatelé vedou děti k odpovědnosti a samostatnosti při vypracovávání domácích úkolů a při opakování učiva. Významnou roli v dětském domově Jablonném v Podještědí hraje plánování volnočasových aktivit. Zařízení zprostředkovává například sportovní aktivity, celodenní vycházky do okolí, výlety do větších měst a podobně. Dále zařízení vede zájmové kroužky jako například výtvarný, keramický, florbalový, volejbalový, ekologicko-turistický, kroužek vaření a rovněž poskytuje míčové hry a stolní tenis. Děti také mohou navštěvovat atletický oddíl, oddíl kopané, navštěvují ZUŠ a městskou knihovnu. Tam mohou trávit volný čas přirozeně mezi svými vrstevníky z běžných rodin. V tomto zařízení je cca 40 dětí a mladistvých (Dětský domov Jablonné v Podještědí 2024).

Z tohoto zařízení měl výzkumník k dispozici 9 respondentů, kteří vyplnili dotazníkové šetření.

Dětský domov Krompach zabezpečuje péči o děti a mladistvé s nařízenou ústavní výchovou nebo s určitým předběžným opatřením, které nedisponují závažnými poruchami chování a to na základě rozhodnutí soudu. O děti a mládež je v zařízení pečováno podle jejich individuálních potřeb a harmonického rozvoje osobnosti a to prostřednictvím výchovného, vzdělávacího a sociálního působení. Základní organizační jednotkou dětského domova Krompach je rodinná skupina, která může mít zpravidla nejméně šest a nejvíce osm členů. V tomto zařízení je šest rodinných skupin, ve kterých je vždy osm dětí rozdílného věku a pohlaví. Sourozenci jsou umístováni zásadně vždy společně. Aktivity všech dětí v zařízení

se uskutečňují podle ročního a týdenních plánů výchovné činnosti. Zájmové činnosti, které zařízení organizuje a to přímo v dětském domově, jsou například pěvecký, výtvarný, rukodělný, vodácký kroužek a kroužek mažoretek. Dále dětský domov spolupracuje s jinými organizacemi při zprostředkovávání zájmových aktivit, jako jsou například výtvarný kroužek Cvikov, zájmové kroužky v Domě dětí a mládeže a oddíly kopané. Vychovatelé vedou děti a mládež k zodpovědnosti tím, že velmi důsledně dbají na pravidelnou docházku do zájmových aktivit, do kterých se dobrovolně přihlásily. V tomto zařízení je cca 48 dětí a mladistvých (Dětský domov Krompach 2024).

Z tohoto zařízení měl výzkumník k dispozici 11 respondentů, kteří vyplnili dotazníkové šetření.

Dětský domov Semily pečuje o děti s nařízenou ústavní výchovou a zároveň plní úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Toto zařízení má dvě rodinné skupiny, ve kterých je dohromady šestnáct dětí a mladistvých. Dětský domov se z velké části snaží navazovat vztahy s rodiči a příbuznými dětí a poskytnout jim tak alespoň občasnou péči těchto rodinných příslušníků. Velký důraz je kladen na volbu vhodných zájmových aktivit dětí, tím jsou děti vedeny k samostatnosti a jsou připravovány na zvládnutí zátěže po odchodu z dětského domova. Dětský domov Semily se zaměřuje na tři výchovné oblasti ve svém výchovném působení. Výchova k samostatnosti – má za úkol vést děti k sebeřízení a ohleduplnosti v tvorbě, činech a rozhodování. Estetická výchova – má za úkol podporovat fantazii, tvořivost a kreativitu. A sportovní výchova – má za úkol vést děti ke smysluplnému pohybu jako k cestě ke zdraví a to nejen fyzickému ale také k psychickému zdraví. Zařízení klade důraz na společné komunity, ve kterých si děti osvojují spolupráci, toleranci a kde můžou sdílet své názory a spoluvytvářet svůj život v rámci zařízení, ale i mimo něj. Každodenní režim dětí zahrnuje, spolu s vychovateli, přípravu na vyučování, vaření, praní, úklid a další úkoly, které jsou v životě běžné. V tomto zařízení je cca 16 dětí a mladistvých (Dětský domov Semily 2024).

Z tohoto zařízení měl výzkumník k dispozici 10 respondentů, kteří vyplnili dotazníkové šetření.

Dětský domov se školou Chrastava je státní školskou institucí, příspěvkovou organizací s právní subjektivitou. Dětský domov se školou zajišťuje péči dvacet čtyři chlapcům s nařízenou ústavní výchovou, popřípadě s nařízeným předběžným opatřením, kteří mají diagnostikovány poruchy chování. Dětský domov se školou je výhradně speciální

výchovné zařízení, které má jako hlavní náplň nápravu nedostatků ve výchově a vřazení dítěte do společnosti. Touto hlavní myšlenkou by měla být vedena každodenní činnost všech pracovníků domova. Každý z pracovníků by měl být všem dětem vzorem v každé situaci a jejím řešení, ať už jde o vytváření a rozvíjení kvalitních mezilidských vztahů, udržování pořádku, řešení konfliktů a problémů nebo hospodárné zacházení s vybavením dětského domova se školou. Důležitou podmínkou této práce je jednotné působení všech zaměstnanců na dítě a trpělivý, laskavý, ale důsledný přístup k dětem. Dětský domov se školou je rozdělen na tři rodinné skupiny a ty se vyučují ve třech třídách „malotřídkách“. Dětský domov se školou zajišťuje pro děti například kroužky sportovní, turistické, pěstitelské, výtvarné a myslivecké. Aktivity jsou ve velké míře orientované na sportovní aktivity, jako jsou například turistické výlety, výlety na kolech, lyžařský výcvik, výlety na koupaliště. Součástí zařízení je rozlehlý venkovní areál, velký sad a skleník, kde rovněž probíhají volnočasové aktivity. V tomto zařízení je cca 24 dětí a mladistvých (Dětský domov se školou Chrástava 2024).

Z tohoto zařízení měl výzkumník k dispozici 12 respondentů, kteří vyplnili dotazníkové šetření.

Dětský domov se školou Hamr na Jezeře je státní školské zařízení, které realizuje ústavní výchovu. Maximální kapacita zařízení je 48 dětí. Součástí tohoto zařízení je základní škola, kterou navštěvuje většina z umístěných dětí. Dětský domov se školou disponuje třemi internáty a školou s venkovním hřištěm, správním budovou a má v bezplatném nájmu hřiště obce. Děti a mládež jsou rozděleni do rodinných skupin. V současné době je v zařízení pět rodinných skupin a to dvě chlapecké, dvě dívčí a jedna koedukovaná. Výchovná činnost zařízení se vyváženě snaží věnovat všem složkám výchovy. Tělesná výchova je nejčastěji uplatňovaná součást výchovného procesu z důvodu oblíbenosti a zapojení dětí. Tělesná výchova zahrnuje například tréninky stolního tenisu a pořádání sportovních zimních i letních olympiád. Pracovní výchova má za cíl získat základní manuální dovednosti a pracovní návyky. Pracovní výchova zahrnuje například domácí práce, drobné řemeslné úkony a využívání dílny základní školy. Výtvarná složka výchovy je u dětí velmi oblíbená a to kvůli velké škále témat, technik a materiálů, které mají děti k dispozici. Díky této složce výchovy jsou vyzdobeny všechny budovy dětského domova se školou. Hudební složka výchovy je rovněž velmi oblíbená, jelikož většina dětí má hudební talent nebo kladný vztah k hudbě. Zařízení disponuje pracovníky, kteří dokážou talent a zájem o hudbu podchytit a rozvíjet. Tato složka výchovy se prolíná s činností dramatického kroužku, se kterým vystupují na

mnoha místech. Rozumová složka výchovy se prolíná veškerou činností rodinných skupin a to zejména prostřednictvím přípravy do školy, společných soutěží a her v odpoledních a večerních hodinách. Estetická složka výchovy se v zařízení rovněž prolíná většinou činností a aktivit. Zahrnuje například úpravu prostor rodinné skupiny a péči o zevnějšek. Mravní výchova zahrnuje kromě základních informací a návyků rovněž konfrontaci interního působení se širším okolím jako jsou například akce pro veřejnost. V tomto zařízení je cca 40 dětí a mladistvých (Dětský domov se školou Hamr na Jezeře 2024).

Z tohoto zařízení měl výzkumník k dispozici 20 respondentů, kteří vyplnili dotazníkové šetření.

8 Průběh výzkumu

Metoda výzkumného šetření a sběru dat byla navržena již při zadávání podkladu diplomové práce. Konkrétnější příprava výzkumného šetření probíhala od začátku nového roku, tedy v lednu 2024, kdy autorka diplomové práce, spolu se svou vedoucí, vybírala a doladřovala vhodné otázky do dotazníku. Dále autorka práce prováděla účelový výběr vhodných zařízení, ve kterých se nacházejí požadovaní respondenti a která by odpovídala požadavkům empirické části diplomové práce. Ke konci měsíce ledna proběhlo oslovení vhodných zařízení pomocí elektronické pošty, tedy e-mailu, ve kterém byly vysvětleny cíle a záměr výzkumného šetření a požadavky na respondenty, kteří by dotazník vyplňovali. Dále byl v příloze e-mailu zaslán rovněž samotný dotazník, aby si vedení zařízení mohlo udělat lepší a konkrétní představu a kontrolu o výzkumném šetření. Na první e-mail, s žádostí o povolení vykonat výzkumné šetření v jejich zařízení, odpověděly pouze dvě z deseti zařízení. Ostatní se nepovedlo dosáhnout ani dalšími e-maily, proto přišla na řadu, v této situaci vhodnější metoda, a to telefonické spojení. Prostřednictvím telefonického spojení získala autorka diplomové práce povolení realizovat výzkumné šetření v dalších dvou zařízeních. Následovně probíhalo dalších několik telefonických hovorů, avšak autorce se podařilo získat již pouze jen jedno zařízení. Dohromady tedy pět zařízení z deseti dotazovaných, která byla ochotna spolupracovat na výzkumném šetření v rámci diplomové práce. Na konci ledna a začátku měsíce února probíhaly osobní návštěvy v zařízeních, kde vždy vedením a vychovateli vybraný počet respondentů vyplňoval dotazník. Pouze ve dvou případech osobní návštěva v zařízení s respondenty proběhnout nemohla ze zdravotních a bezpečnostních důvodů. Proto si autorka diplomové práce, po vyplnění dotazníků, které vyplnili respondenti spolu s učiteli nebo vychovateli, do zařízení pro vyplněné dotazníky následně přijela.

Jelikož komunikace s některými zařízeními ústavní péče byla poněkud zdlouhavá a někdy také bez kladného výsledku, dotazníkové šetření se protáhlo až do konce měsíce února. Na začátku měsíce března proběhla analýza sběru dat a následovalo vyhodnocení a interpretace získaných dat výzkumného šetření.

Celé výzkumné šetření a sběr dat byl poněkud náročný, zejména z důvodu neochoty některých zařízení spolupracovat na tomto výzkumném šetření v rámci diplomové práce. S touto skutečností je spojeno rovněž to, že ve většině zařízení měla autorka diplomové práce pouze okolo deseti respondentů, proto bylo nutné spolupracovat s co nejvyšším možným počtem zařízení ústavní péče.

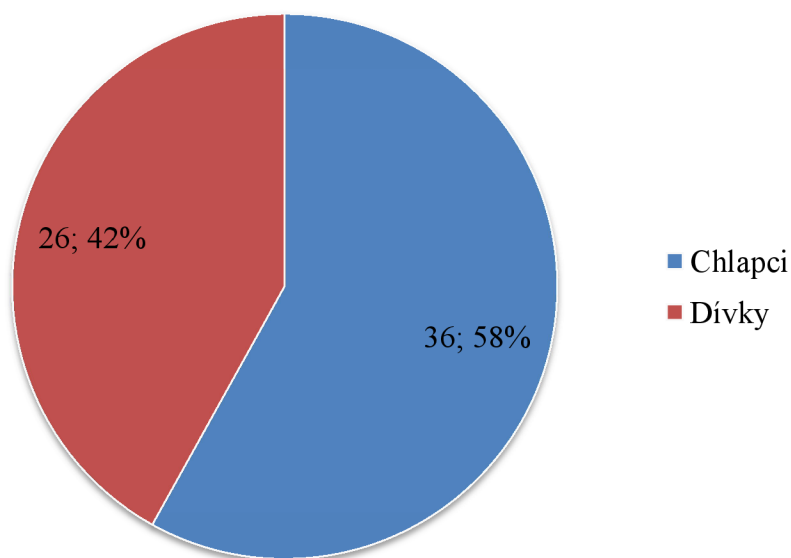
9 Výsledky výzkumu

V této kapitole jsou shrnuty a zpracovány veškeré odpovědi na otázky ze všech částí dotazníkového šetření od 62 respondentů. Otázky, které jsou v dotazníku uvedeny, viz příloha č. 1, mají sloužit ke komplexnímu dosažení vytyčených cílů diplomové práce. Výsledky výzkumu jsou pro přehlednost zpracovávány a interpretovány v pořadí a rozdělení jako jsou uvedeny v dotazníku, viz příloha č. 1.

9.1 Část 1. – základní informace

Otázka č. 1 – Genderové charakteristiky

Tato otázka má za cíl zjistit, jaký je poměr mezi chlapci a dívkami z ústavních zařízení, kteří se zúčastnili výzkumného šetření. Z celkových 62 dotazovaných je 36 chlapců a 26 dívek. V procentním poměru je to 58 % chlapců a 42 % dívek. U této otázky byla rovněž možnost výběru jiné varianty genderové charakteristiky a možnost pojmenování oné jiné genderové charakteristiky, avšak tato varianta nebyla využita žádným z dotazovaných respondentů.

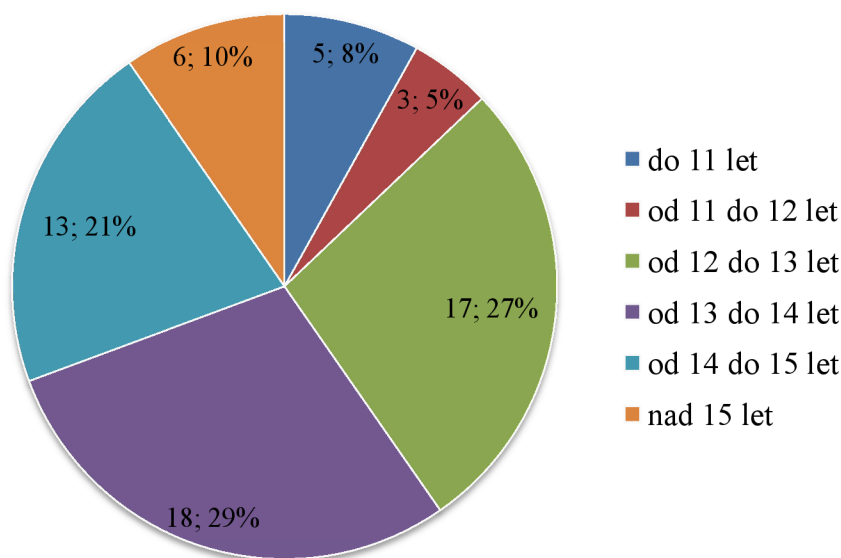
Graf 1: Genderové charakteristiky

Otázka č. 2 – věk

Otázka č. 2 zkoumá věk všech respondentů, kteří vyplňovali dotazník výzkumného šetření. Věkové rozmezí respondentů je od 11 do 16 let. Respondentů ve věku do 11let se

zúčastnilo 5, celkově 8 %. Respondenti ve věku od 11 do 12 let se zúčastnili 3, tedy 5 %. Respondentů ve věku od 12 do 13 let se zúčastnilo 17, tedy 27 %. Respondentů ve věku od 13 do 14 let se zúčastnilo 18, tedy celkově 29 %. Respondentů ve věku od 14 do 15 let se zúčastnilo 13, tedy 21 % a respondentů ve věku od 15 do 16 let se zúčastnilo 6, tedy 10 %.

Výzkumného šetření se nejvíce respondentů zúčastnilo ve věkové kategorii 14 let a to v zastoupení 18 respondentů, celkově tedy 29 %.

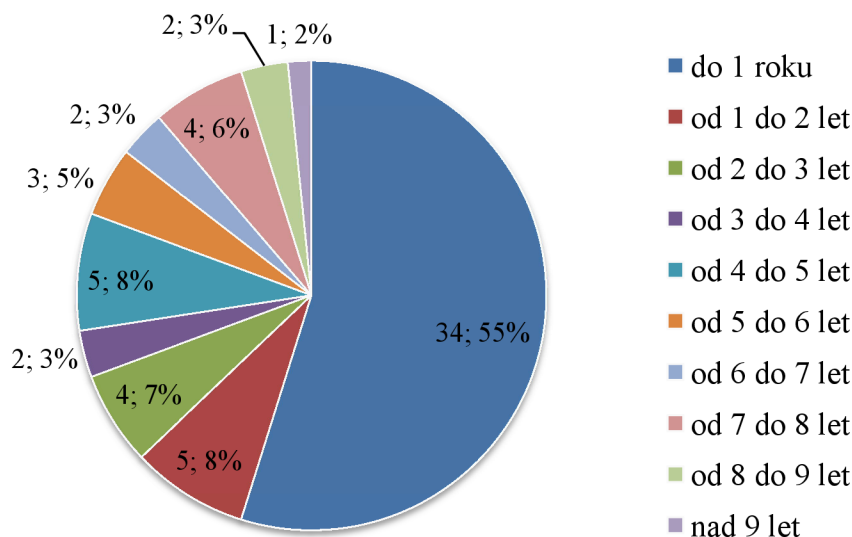

Graf 2: Věk respondentů

Otázka 3. – doba pobytu v zařízení ústavní péče

Tato otázka zjišťovala, jak dlouho pobývají respondenti, kteří vyplňovali dotazník, v zařízení ústavní péče. Z celkového počtu 62 respondentů byla více než polovina respondentů s dobou pobytu v rozmezí do 1 roku, přesněji 34 (55 %) dotazovaných. Skupina od 1 do 2 let pobytu v ústavní péči byla zastoupena 5 respondenty (8 %). Skupina od 2 do 3 let pobytu v ústavní péči byla zastoupena 4 respondenty (7 %). Skupina od 3 do 4 let pobytu v ústavní péči byla zastoupena 2 respondenty (3 %). Skupina od 4 do 5 let pobytu v ústavní péči byla zastoupena 5 respondenty (8 %). Skupina od 5 do 6 let pobytu v ústavní péči byla zastoupena 3 respondenty (5 %). Skupina od 6 do 7 let pobytu v ústavní péči byla zastoupena 2 respondenty (3 %). Skupina od 7 do 8 let pobytu v ústavní péči byla zastoupena

4 respondenty (6 %). Skupina od 8 do 9 let pobytu v ústavní péči byla zastoupena 2 respondenty (3 %). Skupina od 9 do 10 let pobytu v ústavní péči byla zastoupena 1 respondenty (2 %).

Graf 3: Doba pobytu respondentů v zařízeních ústavní péče

Otázka 4. – „Volný čas nejraději tráví (kde a s kým)“

Poslední otázka v první části dotazníku měla za úkol zjistit subjektivně reflektovanou skutečnost, jak respondenti nejraději tráví volný čas, a to přesněji kde a s kým. Převážná část respondentů uvedla, že nejraději tráví čas venku s kamarády. Z výsledků analýzy přesněji vzešlo, že pokud se jedná o místo, kde nejraději tráví svůj volný čas, 38 respondentů odpovědělo, že venku. Dále 20 respondentů odpovědělo, že doma, kam se ale řadí jak zařízení ústavní péče, tak samotné domovy respondentů. Někteří respondenti (4) neuvedli odpověď na otázku „kde“ vůbec. Pokud se jedná o to, s kým nejraději tráví volný čas, 42 respondentů odpovědělo, že s kamarády, dále 11 respondentů nejraději tráví volný čas samotní a 5 respondentů s rodinou a 4 respondenti s vychovateli.

Kategorie respondentů

Z důvodu potřeby získání adekvátních a přehledných dat z výzkumného šetření k dosažení vytyčených cílů diplomové práce, se z výše uvedených proměnných vytvořila tabulka, ve které jsou respondenti rozdělení do osmi kategorií., viz tabulka 1. V jednotlivých kategoriích je zohledněna genderová charakteristika, věk a doba pobytu v zařízení ústavní

péče. V tabulce 1 je možné nalézt rovněž popis početního a procentuálního zastoupení respondentů v jednotlivých kategoriích.

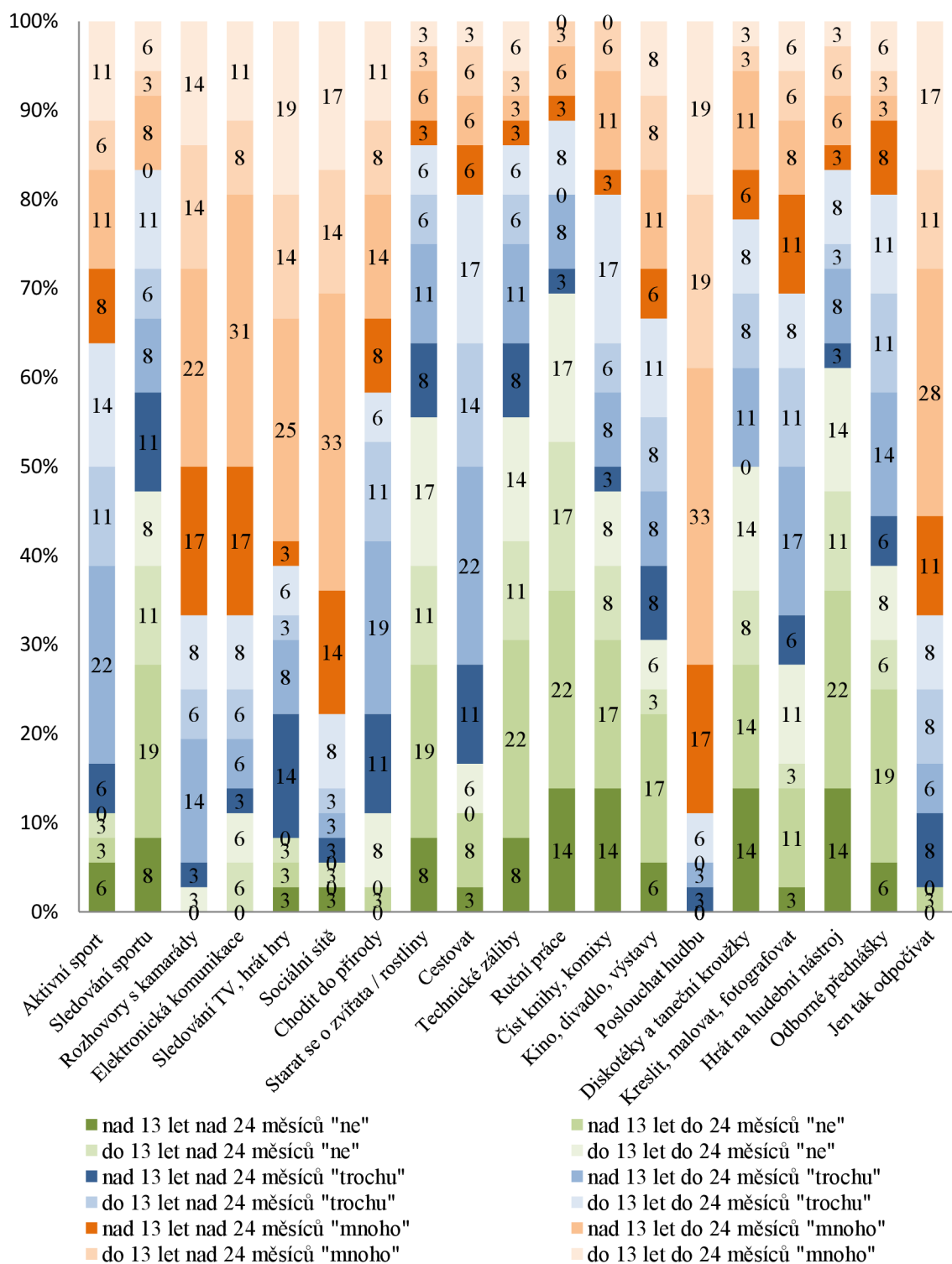
Tabulka 1: Kategorie respondentů

	Kategorie	Počet	V %
Chlapci	do 13 let a do 24 měsíců pobytu	9	14 %
	do 13 let a nad 24 měsíců pobytu	7	11 %
	nad 13 let a do 24 měsíců pobytu	13	21 %
	nad 13 let a nad 24 měsíců pobytu	7	11 %
Dívky	do 13 let a do 24 měsíců pobytu	6	10 %
	do 13 let a nad 24 měsíců pobytu	3	5 %
	nad 13 let a do 24 měsíců pobytu	11	18 %
	nad 13 let a nad 24 měsíců pobytu	6	10 %

9.2 Část 2. – „Co dělám ve volném čase“

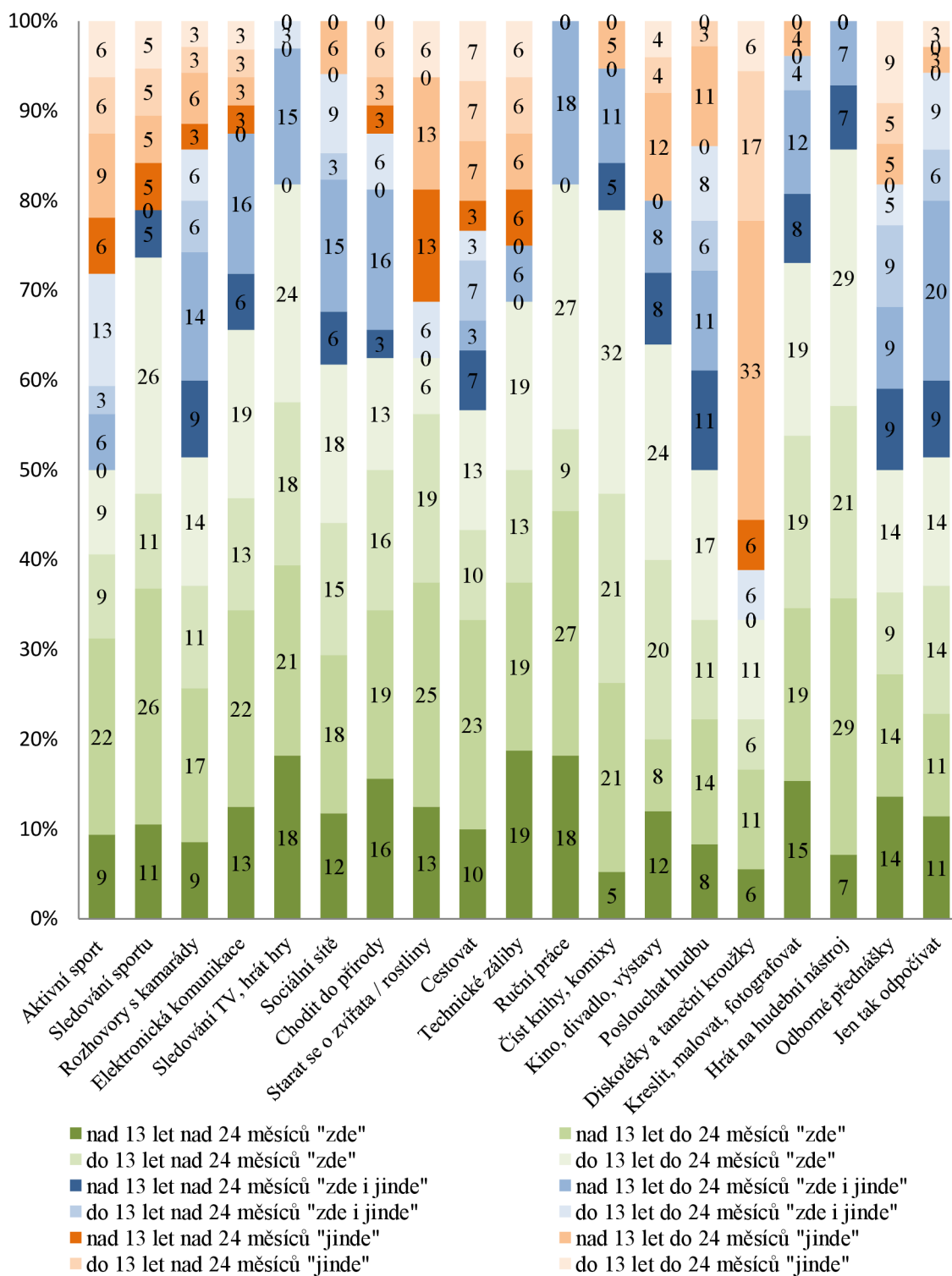
Na základě podkladů výzkumného šetření došlo k vyhodnocení dat druhé části dotazníku. Pro kvalitnější analýzu došlo k vytvoření čtyř souhrnných grafů. Každý graf popisuje jednotlivé aktivity, kde zohledňuje procentuální úroveň realizace či místa vykonávání aktivity nebo činnosti. Toto procentuální zastoupení je zobrazeno jako zaokrouhlené z důvodu vyšší přehlednosti grafu. *Osa x* zobrazuje jednotlivé aktivity či činnosti a *osa y* ukazuje již zmíněné procentuální zastoupení realizace či místa konání všech dotazovaných respondentů, tedy chlapců (36) i děvčat (26), přehledněji seskupených do jednotlivých kategorií. Nejprve jsou uvedeny jednotlivé grafy a potom jsou analyzována data z nich vyplývající.

Graf 4 zobrazuje úroveň realizace aktivit či činností u chlapců, a to v jednotlivých aktivitách. Každá aktivita nese informace daných kategorií respondentů s úrovní realizace aktivit či činností, přesněji to může být s úrovní velkou, tedy „mnoho“, střední, tedy „trochu“ nebo žádnou, tedy „ne“.

Graf 4: Chlapci – úroveň realizace

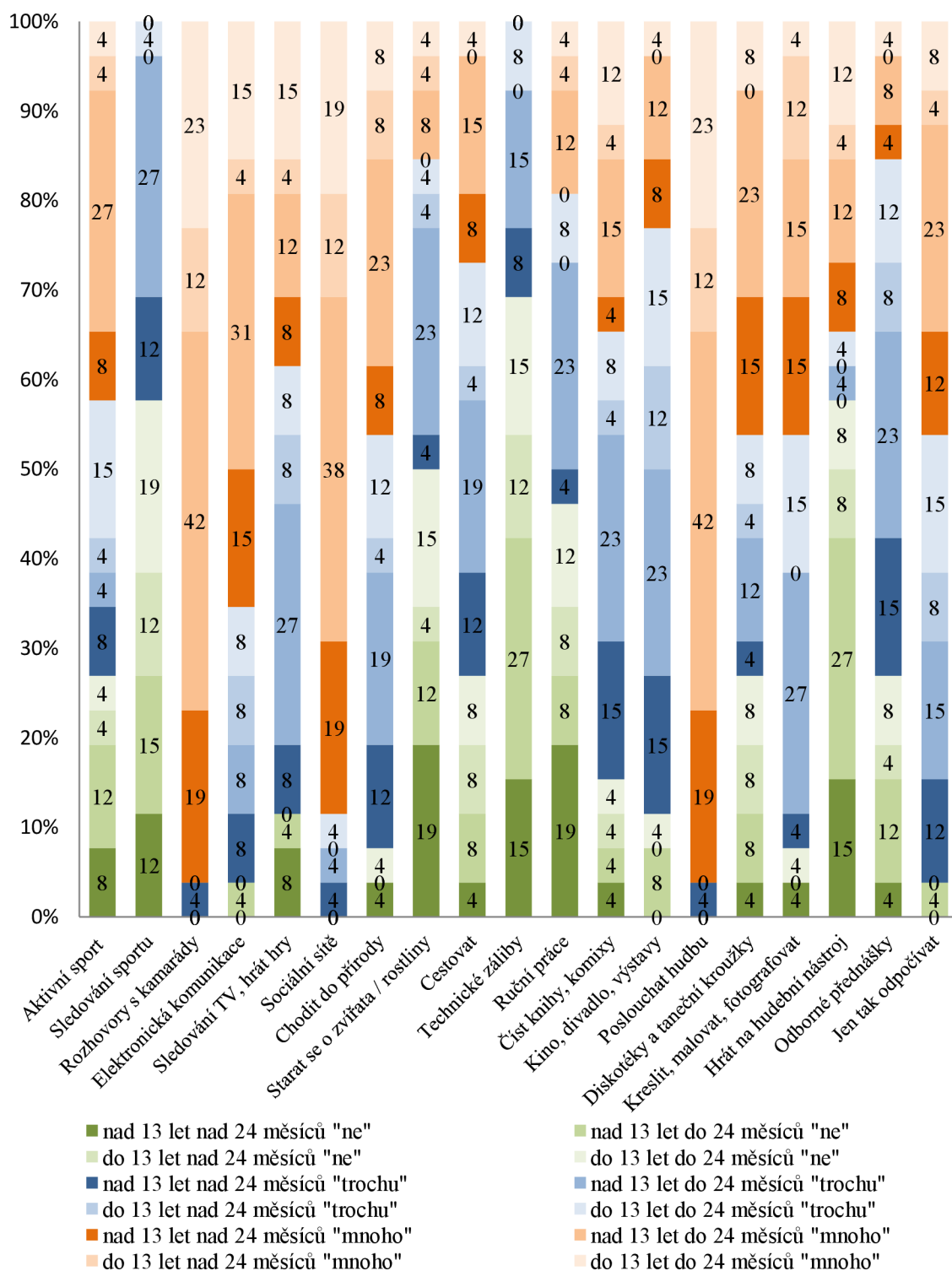
Graf 5 popisuje místo vykonávání, tedy místo realizace aktivit či činností chlapců. Každá aktivita nese informaci daných kategorií respondentů s formou realizace a to v zařízení ústavní péče, tedy „zde“, nebo například v rodině, venku, ve škole, tedy „jinde“. Anebo bylo možné označit obě odpovědi, tedy že danou aktivitu vykonávají „zde i jinde“.

Graf 5: Chlapci – forma realizace

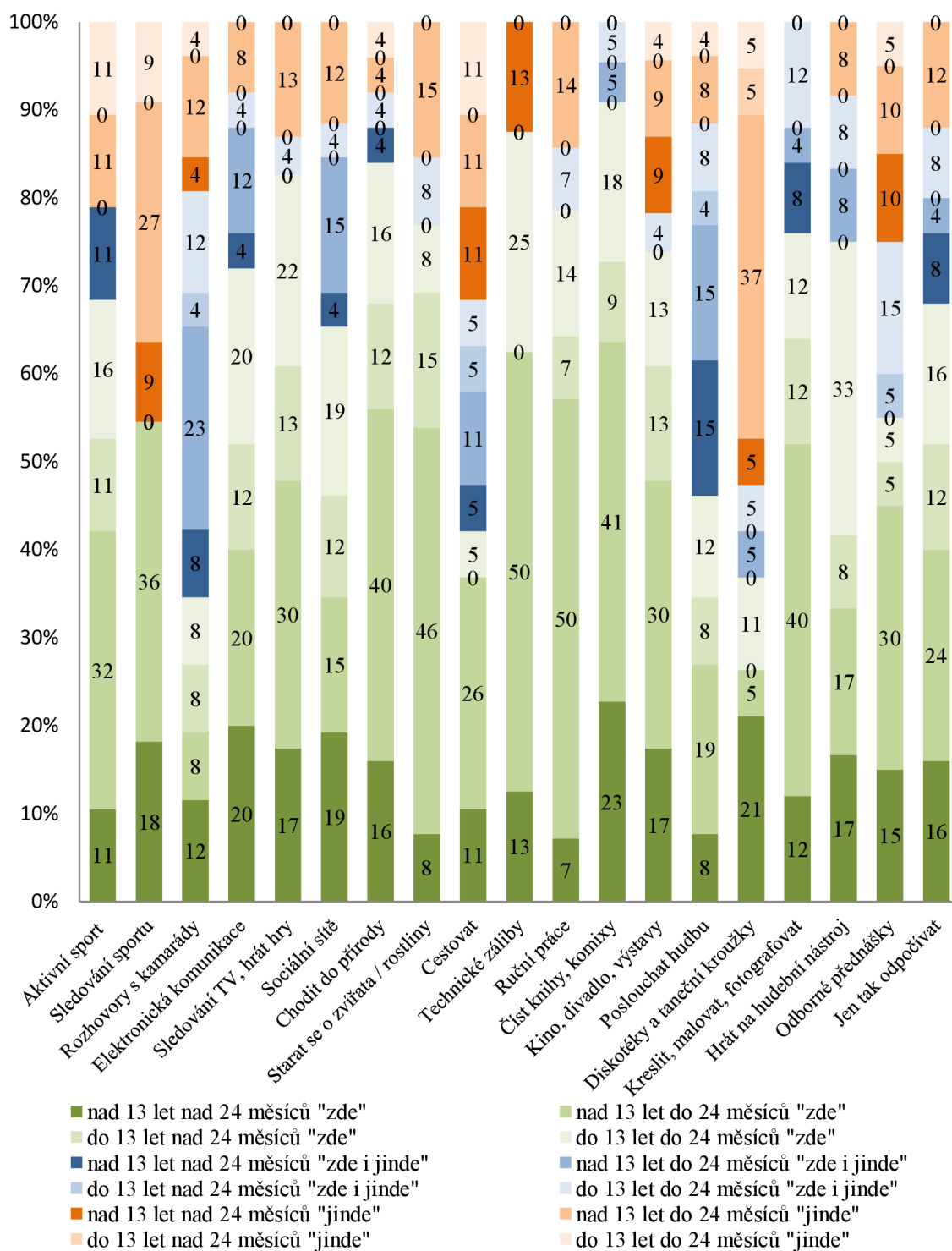
Totožně jako u chlapců došlo k vyhodnocení u dívek pomocí grafu 6 a grafu 7.

Graf 6 zobrazuje úroveň realizace aktivit či činností u dívek, a to v jednotlivých aktivitách. Každá aktivita nese informace daných kategorií respondentů s úrovní realizace aktivit či činností, přesněji to může být s úrovní velkou, tedy „mnoho“, střední, tedy „trochu“ nebo žádnou, tedy „ne“.

Graf 6: Dívky – úroveň realizace

Graf 7 popisuje místo vykonávání, tedy místo realizace aktivit či činností chlapců. Každá aktivita nese informaci daných kategorií respondentů s formou realizace a to v zařízení ústavní péče, tedy „zde“, nebo například v rodině, venku, ve škole, tedy „jinde“. Anebo bylo možné označit obě odpovědi, tedy že danou aktivitu vykonávají „zde i jinde“.

Graf 7: Dívky – forma realizace

Z výše uvedených grafů (viz graf 4, 5, 6, 7) jsou následně analyzovány jednotlivé aktivity či činnosti dle úrovně realizace a místa realizace s ohledem na vytvořené kategorie respondentů, které tedy zahrnují několik proměnných a to generovou charakteristiku, věk a dobu pobytu v zařízení ústavní péče.

Aktivně sportovat

Z výzkumného šetření vyplynuly podstatné poznatky o zapojení chlapců a dívek různého věku a délky pobytu v ústavních zařízeních do činnosti „aktivně sportovat“. Chlapci vykazují celkově větší zájem o sportovní aktivity než dívky. Mladší respondenti do 13 let věku projevují vyšší míru zájmu o aktivní sport, než respondenti starší 13 let. Výzkumným šetřením se zjistilo, že například 11,2 % chlapců a 3,9 % dívek ve věku do 13 let a s délkou pobytu v ústavní péči do 24 měsíců se věnuje aktivnímu sportu v ústavních zařízeních. Zároveň byla identifikována skupina respondentů, kteří aktivně sportují i mimo ústavní zařízení. Například 6,3 % chlapců ve věku do 13 let a s délkou pobytu v ústavní péči do 24 měsíců vykonává činnost aktivně sportovat „jinde“. Dále se ukázalo, že délka pobytu v ústavních zařízeních má přímý vliv na úroveň angažovanosti v aktivním sportování, kdy tedy delší pobyt v ústavní péči souvisí s menším zájmem o sportovní aktivity. Existují rovněž skupiny respondentů, kteří projevují mírný zájem („trochu“) nebo žádný zájem („ne“) o sportovní aktivity. Z těchto výsledků je možné usuzovat, že zařízení ústavní péče by měly v rámci svých možností přizpůsobovat své aktivity individuálním potřebám a zájmům svým klientům.

Sledovat sportovní utkání

Výzkumné šetření zkoumalo také činnost „sledovat sportovní utkání“. Z výzkumu vyplynulo, že nižší procento respondentů projevuje zájem o sledování sportovních utkání ve srovnání se zapojením do samotného sportování. Nejvyšší zájem o sledování sportovních utkání vykazují chlapci ve věku do 13 let a s délkou pobytu v ústavní péči do 24 měsíců, kde 5,6 % z nich se věnuje činnosti sledování sportovních utkání intenzivně v zařízení ústavní péče. Dále se rovněž prokázalo, že starší respondenti a ti s delší dobou pobytu v ústavních zařízeních projevují menší zájem o sledování sportu. Výzkumné šetření ukázalo, že 11,2 % chlapců s délkou pobytu do 24 měsíců projevuje určitý zájem („trochu“) o sledování sportovních utkání. V porovnání s chlapci se dívky prokázaly jako méně zapojené do činnosti sledování sportovních utkání, přičemž 0 % dívek ve všech čtyřech kategoriích zaznamenalo, že vykazuje velký zájem („mnoho“) o sledování sportovních utkání. Podobně jako u aktivního

sportování, i zde byla identifikována skupina respondentů, kteří sledují sport i mimo ústavní péči. Například 5,3 % chlapců ve věku do 13 let a s délkou pobytu v ústavní péči do 24 měsíců vykonává činnost sledovat sportovní utkání „jinde“.

Povídat si s kamarády osobně

Ukázalo se, že starší dívky projevují větší zájem o aktivitu „povídat si s kamarády osobně“ než dívky mladší, přičemž délka pobytu v péči ovlivňuje intenzitu tohoto zájmu. U chlapců není věkový rozdíl v zájmu o aktivitu tak výrazný, ale délka pobytu v péči hraje rovněž určitou roli. Konkrétně se ukázalo, že 33,8 % starších dívek (nad 13 let) s délkou pobytu do 24 měsíců vykazuje vysoký zájem o tuto aktivitu. Avšak pouze 2,8 % chlapců ve věku do 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců neprojevuje zájem o tuto aktivitu. Dívky ve věku do 13 let s délkou pobytu nad 24 měsíců se výrazněji než chlapci zabývají činností „jinde“. Lze usuzovat, že pohlaví, věk a délka pobytu v ústavní péči mohou ovlivňovat sociální aktivity dětí a mladistvých

Věnovat se elektronické komunikaci

Analýza dat poskytuje zajímavé údaje o způsobu, jakým se mladí lidé v ústavní péči věnují elektronické komunikaci, zejména prostřednictvím chatování. V kategorii chlapců, ve věku do 13 let je 11,2 % z nich, kteří pobývají v ústavní péči do 24 měsíců, aktivních v aktivitě chatování „mnoho“, zatímco ve věkové skupině nad 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců je tento podíl ještě vyšší, a to 30,6 %. To naznačuje, že s věkem roste zájem o elektronickou komunikaci. Avšak pouze 5,6 % chlapců ve věku do 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců se vůbec nevěnuje „chatování“. U mladých dívek do 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců se 15,4 % intenzivněji věnuje „chatování“, což je nižší než u chlapců. Nicméně, ve věkové skupině nad 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců je tento podíl výrazně vyšší, a to 30,8 %. V trendu dnešní doby nejspíše není překvapivé, že u dívek ve věku nad 13 let a s délkou pobytu nad 24 měsíců je podíl těch, kteří se vůbec nevěnují „chatování“ 0 %. Avšak souhrnně z výzkumného šetření vyplývá tendence, že čím delší je pobyt, tím nižší je podíl těch, kteří se intenzivně věnují „chatování“. To může naznačovat, že dlouhodobý pobyt v ústavní péči může mít vliv na preference v používání elektronických médií.

Sledovat televizi, hrát hry

Zjistilo se, že mladí lidé, kteří pobývají v ústavní péči kratší dobu, častěji tráví čas sledováním televize a hraním her. Například 19,5 % chlapců do 13 let, kteří jsou v ústavní

péči do 24 měsíců, uvádějí, že se těmito aktivitám věnují „mnoho“. U dívek ve stejném věku a délce pobytu je to 15,4 %. Tento trend však klesá u chlapců s delším pobytem v ústavní péči na 13,9 %. Právě s tímto zjištěním souvisí skutečnost, že tedy mladí lidé s delším pobytem v ústavní péči častěji uvádějí, že se těmito aktivitami zabývají „trochu“ nebo vůbec, tedy „ne“. U chlapců se prostřednictvím výzkumu zjistilo, že sledují televizi nebo hrají hry zejména „zde“, tedy v ústavním řízení a méně často střídavě „zde i jinde“. U dívek se naopak objevila i volba možnosti, že aktivitu sledovat televizi a hrát hry vykonávají rovněž „jinde“.

Sledovat sociální sítě

Mezi chlapci a dívkami v ústavní péči existují rozdíly v aktivitách spojených se sociálními sítěmi. Například, 16,7 % chlapců ve věku do 13 let, kteří pobývají do 24 měsíců, se zabývá sledováním sociálních sítí „mnoho“. Tento podíl se zvyšuje na 33,4 % u chlapců nad 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců. Naopak, u dívek je to 19,3 % ve věku do 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců a 38,5 % u dívek ve věku nad 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců. Zajímavé je, že tuto aktivitu většina respondentů vykonává v ústavním zařízení, tedy „zde“ anebo „zde i jinde“ a čistě „jinde“ jen velmi málo. Například, 8,9 % chlapců ve věku do 13 let a 14,8 % chlapců nad 13 let se aktivně podílí na sociálních sítích jak v, tak i mimo ústavní péči. U dívek jsou odpovídající hodnoty 3,9 % a 15,4 %.

Chodit do přírody, pobývat venku

Výsledky výzkumného šetření ukazují, že pro 11,2 % chlapců ve věku do 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců představuje chodit do přírody a trávit čas venku „mnoho“ času. Naopak, pouze 7,7 % dívek ve stejném věku a délce pobytu projevuje podobný zájem. Tento rozdíl se zdá být patrný i ve vyšších věkových kategoriích a u delších pobytů v ústavní péči. A dále například, 15,7 % chlapců ve věku nad 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců vykonává činnost chodit do přírody „zde i jinde“, zatímco u dívek je to pouze 4 %. Tyto údaje naznačují, že chlapci mají častěji tendenci aktivně trávit čas venku a hledat příležitosti k pobývání v přírodě ve srovnání s dívkami v ústavní péči. Je důležité brát v úvahu tuto variabilitu v zájmech a potřebách dětí, aby se mohly plně rozvíjet v souladu se svými individuálními možnostmi. Děti a mladiství tak poté mohou plně rozvinout svůj vztah k přírodě a venkovním aktivitám, a tím přispět k jejich celkovému prospěchu a rozvoji.

Starat se o zvířata nebo rostliny

Z dat vyplývá, že pouze malé procento chlapců a dívek se intenzivněji zabývá péčí o zvířata a rostliny. Například jen 2,8% chlapců ve věku do 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců se intenzivně věnuje této činnosti, zatímco 16,7% těchto chlapců se o ni vůbec nestará. Překvapivě, podíl chlapců starajících se „mnoho“ nebo „trochu“ o zvířata nebo rostliny je vyšší ve věkové kategorii nad 13 let. Zatímco u dívek tento trend nebyl tak výrazný. Dále se zjistilo, že chlapci a dívky s delším pobytem mají tendenci více se zapojovat do péče o zvířata a rostliny ve srovnání s těmi, kteří jsou v ústavní péči kratší dobu. Z hlediska místa vykonávání této činnosti je zjištění také zajímavé. Zatímco určitý podíl dětí se těmito aktivitami zabývá „jinde“, tedy mimo ústavní zařízení, většina z nich tuto činnost vykonává přímo v ústavním zařízení. To může naznačovat určitou podporu a podnětné prostředí, které těmto aktivitám přeje.

Cestovat

Zájem chlapců a dívek v ústavní péči o cestování je poměrně rozmanitý. Prvním významným zjištěním je, že vyšší procento chlapců ve věkové kategorii nad 13 let se intenzivněji zajímá o cestování ve srovnání s mladšími chlapci do 13 let. Tento trend je patrný jak u těch s kratším pobytem v ústavní péči (5,6%), tak u těch s delším pobytem (5,6%). Dále je zajímavé, že mezi chlapci do 13 let s kratším pobytem je větší podíl těch, kteří se o cestování nezajímají (16,7%), ve srovnání s jejich vrstevníky s delším pobytem (0%). U dívek jsou zjištění velmi podobná. Opět vyšší procento starších nad 13 let projevuje zájem o cestování, nežli mladší dívky do 13 let. Tento rozdíl je patrný u obou skupin s kratším i delším pobytem v ústavní péči. Dalším významným zjištěním je, že zatímco většina chlapců a dívek vykonává činnost cestování přímo v ústavním zařízení, menší procento se těmito aktivitami zabývá mimo zařízení. To může, pro tyto mladé lidi, naznačovat omezené možnosti cestování mimo ústavní prostředí.

Věnovat se technickým zálibám

Ze zjištěných dat o zájmu o technické záliby vyplývá, že chlapci projevují výrazně větší zájem o technické aktivity než dívky. Zatímco u chlapců je zájem o technické záliby poměrně stabilní, u dívek je tento zájem minimální nebo zcela chybí. U chlapců ve věku do 13 let a s délkou pobytu v ústavní péči do 24 měsíců je 5,6 %, kteří se věnují technickým zálibám „mnoho“, což je více než u chlapců ve stejném věku, ale s delším pobytem v ústavní péči nad 24 měsíců (pouze 2,8 %). Naopak, u dívek je zájem o technické záliby velmi nízký

a často dosahuje hodnoty 0 %. Dále je zajímavým faktorem forma realizace činnosti, kde 6,3 % chlapců se zabývá těmito zálibami „jinde“. U chlapců je zřetelný vyšší podíl vykonávání činnosti věnování se technickým zálibám „zde“, který se pohybuje od 18,8 % do 25 % v závislosti na věku a délce pobytu v ústavní péči.

Věnovat se ručním pracím

Nejvyšší procento chlapců i dívek, kteří se věnují ručním pracím „mnoho“, se nachází mezi těmi, kteří jsou ve věku do 13 let a s délkou pobytu v ústavní péči do 24 měsíců. Tato skupina dosahuje až 5,6 % (u chlapců) a 3,9 % (u dívek). To může naznačovat, že v mladším věku je možné mít větší ochotu nebo snadnější motivaci k zapojení do těchto aktivit. Naopak, nejvyšší procento jedinců, kteří se ručním pracím věnují „trochu“ nebo „ne“, se nachází mezi staršími dětmi a mládeží (nad 13 let) s delší dobou pobytu v ústavní péči. Například mezi chlapci ve věku nad 13 let a s délkou pobytu nad 24 měsíců dosahuje podíl těch, kteří se ručním pracím věnují „ne“, až 19,3 %. Pokud jde o rozdíl mezi chlapci a dívkami, je zřejmé, že u dívek je vyšší ochota věnovat se ručním pracím.

Číst knihy, komiksy

Mezi chlapci ve věku do 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců se žádní nezabývají četbou knih a komiksů „mnoho“. Naopak mezi dívkami této skupiny je účast vyšší, pohybuje se od 11,6 % do 15,4 %. U dívek s délkou pobytu nad 24 měsíců je účast na četbě „mnoho“ nižší, a to 3,9 %. Mezi chlapci nad 13 let je účast na četbě „mnoho“ nižší než u dívek, pohybuje se od 2,8 % do 5,6 %. Pokud chlapci a dívky čtou, je to ve velké míře „zde“, tedy v zařízení ústavní péče, kde pobývají a jen velmi málo „jinde“ a „zde i jinde“.

Chodit do kina, divadla, na výstavy

Analýza dat ukazuje, že 8,4 % chlapců ve věku do 13 let a s délkou pobytu v ústavní péči do 24 měsíců se zabývá aktivitou chodit do kina, do divadla, na výstavy „mnoho“. Mezi chlapci ve věku nad 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců je tato účast 11,2 %, zatímco mezi chlapci s delším pobytem je nižší, tedy 5,6 %. Významná část chlapců, 24 % ve věku do 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců, se zabývá touto činností „zde“, tedy v rámci aktivit zařízení ústavní péče. Dále se zjistilo, že celkem 11,6 % dívek do 13 let a s kratším pobytem v ústavní péči se této činnosti věnuje „mnoho“. Mezi dívkami je 23,1 % těch do 13 let a s kratším pobytem v ústavní péči a 15,4 % starších dívek s kratším pobytem, kteří se této

činnosti věnují „trochu“. Celkově tuto aktivitu vykonávají chlapci i dívky zejména v rámci ústavního zařízení („zde“) a v malé míře „jinde“ a „zde i jinde“.

Poslouchat hudbu

Data ukazují, že 19,5 % chlapců ve věku do 13 let a s délkou pobytu v ústavní péči do 24 měsíců se zabývá posloucháním hudby „mnoho“. Stejný podíl, 19,5 %, vykazuje i tato aktivita u chlapců s délkou pobytu nad 24 měsíců. Mezi chlapci nad 13 let a s délkou pobytu do 24 měsíců je účast vyšší, dosahuje 33,4 %, zatímco mezi chlapci s delším pobytem je nižší, a to 16,7 %. U dívek je zjištěn podobný trend, kdy vyšší podíl projevuje zájem o poslouchání hudby mezi staršími účastnicemi a těmi s delším pobytem v ústavní péči. Avšak ukázalo se rovněž to, že dívky mají obecně vyšší zájem o hudbu než chlapci. Například 42,4 % dívek ve věku nad 13 let a s délkou pobytu v ústavní péči do 24 měsíců se zajímá o poslech hudby „mnoho“. Dále se analýzou zjistilo, že chlapci i dívky poslouchají hudbu jak „zde“, tedy v zařízení ústavní péče, tak i „jinde“ a „zde i jinde“. Velmi častou odpovědí respondentů v dotaznících bylo to, že hudbu poslouchají všude.

Navštěvovat diskotéky, taneční kroužky, taneční „párty“

Pouze malé procento chlapců i dívek projevuje „mnoho“ zájmu o navštěvování diskoték a tanečních kroužků. V celku pochopitelně je tento zájem vyšší u starších dětí než u těch mladších. Konkrétně 2,8 % chlapců ve věku do 13 let a s délkou pobytu v ústavní péči do 24 měsíců se zabývá „mnoho“ těmito aktivitami, zatímco 7,7 % dívek ve stejném věku a délce pobytu projevuje podobný zájem. U starších dětí (nad 13 let) je tento zájem o něco vyšší, přičemž 11,2 % chlapců a 23,1 % dívek ve věku nad 13 let projevuje „mnoho“ zájmu o tuto činnost. Tento zájem se více projevuje formou realizace „jinde“ tedy například pokud dochází chlapci a dívky do svých rodin.

Kreslit, malovat, fotografovat

U chlapců do 13 let se 5,6 % těch s pobytem do 24 měsíců a stejné procento chlapců s pobytem nad 24 měsíců věnuje těmto aktivitám „mnoho“ času. Procentuální podíl se zvyšuje na 8,4 % u starších chlapců s kratším pobytem a na 11,2 % u těch s delším pobytem. Dále je velmi zajímavé, že 11,2 % chlapců ve věku do 13 let a s kratším pobytem a 2,8 % ve stejném věku s delším pobytem se těmito aktivitami nezabývá vůbec. Pokud jde o dívky, tak 3,9 % dívek do 13 let s kratším pobytem a 11,6 % s delším pobytem projevuje „mnoho“ zájmu o kreslení, malování a fotografování. U starších dívek se tento podíl zvyšuje na 15,4 %

u obou skupin. Naopak, 3,9 % dívek do 13 let s kratším pobytem se těmito aktivitami nezabývá vůbec. Například se rovněž zjistilo, že 19,3 % chlapců a 40 % dívek ve věku do 13 let a s kratším pobytem se věnuje těmto aktivitám právě v ústavní péči, tedy „zde“.

Hrát na hudební nástroj

Pokud se jedná o chlapce, tak kolem 2,8 % chlapců do 13 let, kteří pobývají v ústavní péči do 24 měsíců, projevuje intenzivní („mnoho“) zájem o hudbu. Tento podíl se zdvojnásobuje na 5,6 % u chlapců ve stejném věku, ale s delším pobytem. Mírný („trochu“) zájem o hraní na hudební nástroj vykazuje kolem 8,4 % chlapců do 13 let s krátkým pobytem a 2,8 % u těch s delším pobytem. V kategorii „ne“ se pohybuje 13,9 % chlapců do 13 let s kratším pobytem a 11,2 % u těch s delším pobytem. U dívek je situace odlišná. 11,6 % dívek do 13 let a s pobytem do 24 měsíců projevuje intenzivní zájem o hudbu, zatímco u těch s delším pobytem klesá tento podíl na 3,9 %. Mírný zájem vykazuje 8,4 % dívek do 13 let s kratším pobytem, kdežto u dívek nad 13 let je tento podíl nulový. Kategorie „ne“ zahrnuje 7,7 % dívek do 13 let s kratším pobytem, 7,7 % u těch s delším pobytem, 27 % u dívek nad 13 let s kratším pobytem a 15,4 % u těch s delším pobytem. U chlapců i u dívek převažuje forma realizace v zařízeních ústavní péče, tedy „zde“.

Účastnit se odborných přednášek

U chlapců ve věku do 13 let se projevuje větší zájem o účast na odborných přednáškách v porovnání s jejich staršími vrstevníky. Konkrétně 5,6 % chlapců do 13 let projevuje silný zájem o odborné přednášky, zatímco pouze 2,8 % chlapců nad 13 let vykazuje podobný zájem. Tento trend naznačuje, že mladší chlapci mohou mít větší motivaci k učení a získávání nových znalostí. Chlapci s delším pobytem ve věku do 13 let vykazují nižší zájem o účast na odborných přednáškách než ti s kratším pobytem. Tento vzorec se opakuje i u starších chlapců, kde je podíl zájmu o přednášky u těch s delším pobytem vyšší než u těch s kratším pobytem. Zatímco u mladších dívek ve věku do 13 let je zájem o odborné přednášky nižší než u chlapců, u starších dívek nad 13 let je tento zájem vyšší než u starších chlapců. Nicméně, procentuálně dívky vykazují nižší zájem než chlapci ve všech věkových kategoriích. Z velké části se všichni respondenti účastní odborných přednášek právě v zařízeních ústavní péče („zde“), ale je zde i určitá část respondentů, která se této aktivity účastní i „jinde“, například ve škole.

Jen tak odpočívat

Ze získaných dat se zjistilo, že vyšší procento chlapců než dívek ve všech věkových skupinách projevuje „mnoho“ zájmu o „Jen tak odpočívat“. Například 16,7 % chlapců do 13 let a do 24 měsíců pobytu v ústavní péči a 11,2 % ve stejném věku, ale s pobytem nad 24 měsíců, se zabývá činností „Jen tak odpočívat“ „mnoho“. Nad 13 let a s dobou pobytu do 24 měsíců je to 27,8 % zájmu „mnoho“. Dále se zjistilo, že 7,7 % dívek ve věku do 13 let a s délkou pobytu v ústavní péči do 24 měsíců a 3,9 % ve stejném věku, ale s pobytem nad 24 měsíců, se zabývá činností „Jen tak odpočívat“ „mnoho“. U kategorie nad 13 let je to 23,1 % s dobou pobytu do 24 měsíců a 11,6 % s dobou pobytu nad 24 měsíců. Největší podíl formy realizace činnosti „jen tak odpočívat“ je forma „zde“, tedy přímo v zařízeních ústavní péče.

Průběžné shrnutí druhé části dotazníkového šetření poukazuje na několik poznatků obecnější povahy. Například zásadním zjištěním je, že zájem o aktivity se liší podle genderových charakteristik, věku a délky pobytu v zařízeních ústavní péče. Souhrnně je možné konstatovat, že mladší respondenti a ti s kratší délkou pobytu v zařízení ústavní péče vykazují obecně větší zájem o aktivity. V případě, že jsou respondenti v zařízeních delší dobu, má tato skutečnost přímý vliv na úroveň angažovanosti ve volnočasových aktivitách, tedy že delší pobyt souvisí s menším zájmem. Z výzkumného šetření rovněž vyplynulo, že existují aktivity, které se těší poměrně stálé oblibě bez ohledu na genderové charakteristiky, věk a dobu pobytu v zařízení ústavní péče, jako například poslech hudby.

Část druhá v dotazníkovém šetření obsahovala také prostor pro vyjádření činnosti či aktivity, kterou vykonávají, avšak v předešlé tabulce činností není uvedena. Možnost vyplnění vlastní speciální činnosti využilo jen velmi málo respondentů, a to konkrétně 14. Mezi odpověďmi bylo například, že respondenti rádi: vaří, cvičí v posilovně, uklízí a u toho poslouchají hudbu, zpívají, zajímají se o rappery (poslech, zpěv, překlad textu písní), zajímají se o Asii (o kulturu Thajska a Korey, o seriály, pořady a filmy z Asie), rádi jsou na tabletu a PS2, jsou s rodinou, natáčejí videa na YouTube, hrají deskové a logické hry a jezdí na skateboardu a koloběžce.

Tato část dotazníku v samém závěru obsahovala rovněž doplňující otázku, ve které respondenti měli možnost vyplnit jakým činnostem či aktivitám by se chtěli věnovat, ale zatím to z jakýchkoli důvodů nebylo možné. Možnost odpovědět na tuto otázku využilo z 62 dotazovaných pouze 35 respondentů a 27 nevedlo odpověď žádnou. Když se autorka výzkumu, během vyplňování dotazníků, dotazovala, proč respondenti nic nevyplňují, dostalo

se jí odpovědi, že již velké množství aktivit a činností měli možnost vyzkoušet anebo že je v danou chvíli nic nenapadlo. Z 35 odpovědí na tuto otázku chlapci (více než dívky) nejvíce odpovídali, že by se rádi věnovali více sportovním aktivitám, například na profesionální úrovni. Jako takové sporty uváděli fotbal, florbal, basketbal, box nebo posilování. Dívky (více než chlapci) nejčastěji odpovídaly, že by rády cestovaly, věnovaly se tanci a umění. U chlapců i u dívek vyvstala touha po návštěvě hudebních koncertů, touha naučit se hrát na hudební nástroj, například housle, bicí, ukulele a další. V neposlední řadě se objevila i touha vlastnit a starat se o domácí zvířata.

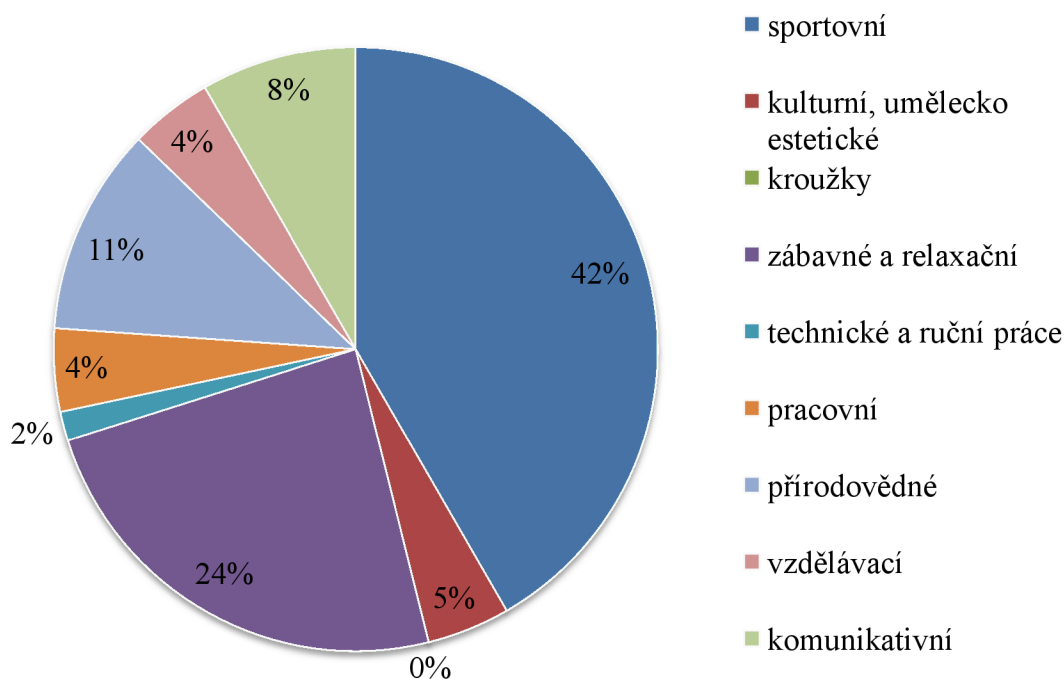
9.3 Část 3. – „Koláč volného času“

Pomocí získaných dat z výzkumného šetření došlo k vyhodnocení třetí části dotazníku, která obsahovala poloprojektivní metodu dotazování a to konkrétně takzvaný „koláč radosti“, který byl modifikován na motivaci pro volnočasové aktivity. Položky, které se v „koláči“ objevily, lze třídit podle různých schémat struktur motivace. Pro účely vyhodnocení tohoto konkrétního „koláče volného času“ bylo využito následující třídění: sportovní aktivity; kulturní a umělecko-estetické aktivity; kroužky; zábavné a relaxační aktivity; technické a ruční práce; pracovní aktivity; přírodovědné aktivity; vzdělávací aktivity; komunikativní aktivity. Skupina sportovních aktivit obsahuje například fotbal, basketbal, tanec, posilování. Do skupiny umělecko-estetické aktivity náleží například chodit do kina, divadla, na výstavy, kreslit, malovat, fotografovat, hrát na hudební nástroj a zpívat. Kroužky zahrnují nejrozličnější spektrum činností, které zařízení ústavní péče či škola nabízí. Zábavné relaxační aktivity zahrnují cestování, sledování televize, mobilní telefon, počítač, hraní her, poslouchání hudby, navštěvování diskoték, tanečních zábav a činnost jen tak odpočívat. Pracovní aktivity zahrnují například pomoc v domácím prostředí a v ústavním zařízení. Do přírodovědných aktivit se řadí chození do přírody, pobývat venku a péče o zvířata či rostliny. Do skupiny vzdělávacích aktivit náleží například čtení knih, studium oblíbeného tématu, jazyků, vzdělávání ve škole a podobné. Do skupiny komunikativních aktivit se řadí bavit se, povídat si s kamarády a trávit čas s kamarády, s rodinou. Vyhodnocování třetí části dotazníku se uskutečnilo stejně jako část druhá pomocí osmi kategorií respondentů.

Chlapci

Do 13 let a do 24 měsíců pobytu v ústavní péči

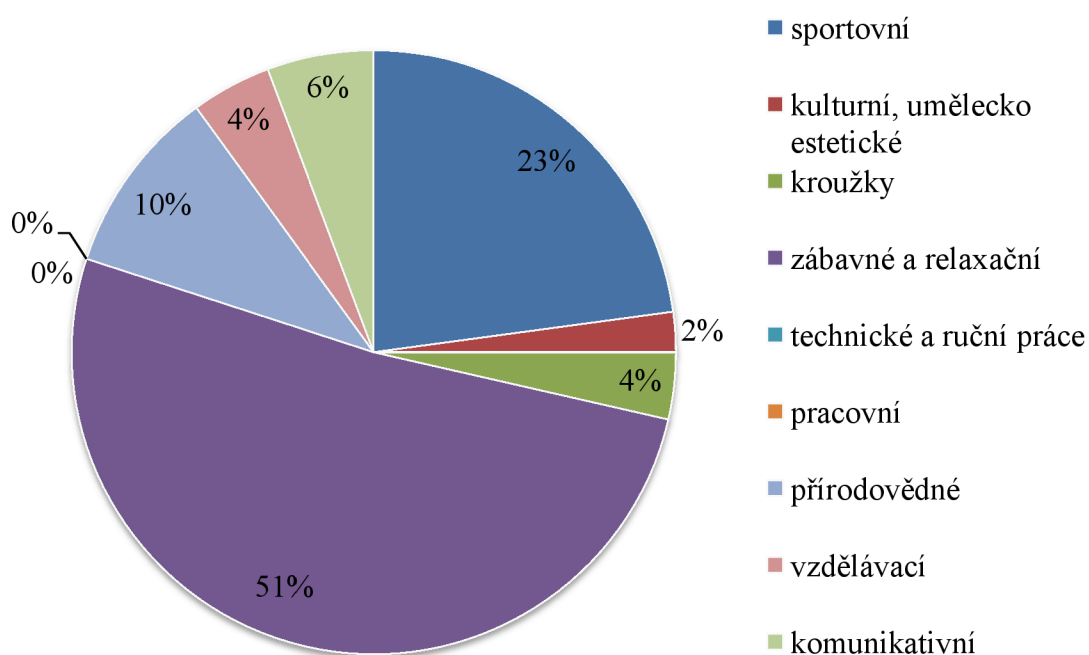
Chlapci v této kategorii jsou popsáni v grafu 8, ze kterého vyplývá, že se subjektivně nejvíce zajímají o sportovní aktivity, které zaujímají část 42 %. Na druhém místě jsou s 24 % zábavné a relaxační aktivity. Třetí místo náleží technickým a ručním pracím s 11 %. Dále jsou v 8 % oblíbené komunikativní aktivity, v 5 % kulturní a umělecko-estetické aktivity. Pracovní aktivity zaujímají pouze 4 %. V této kategorii respondentů je zájem o přírodovědné aktivity pouze ve 2 % a kroužky se v této kategorii neobjevují vůbec a disponují tedy 0 %.

Graf 8: Koláč volného času: chlapci do 13 let a do 24 měsíců pobytu v ústavní péči

Do 13 let a nad 24 měsíců pobytu v ústavní péči

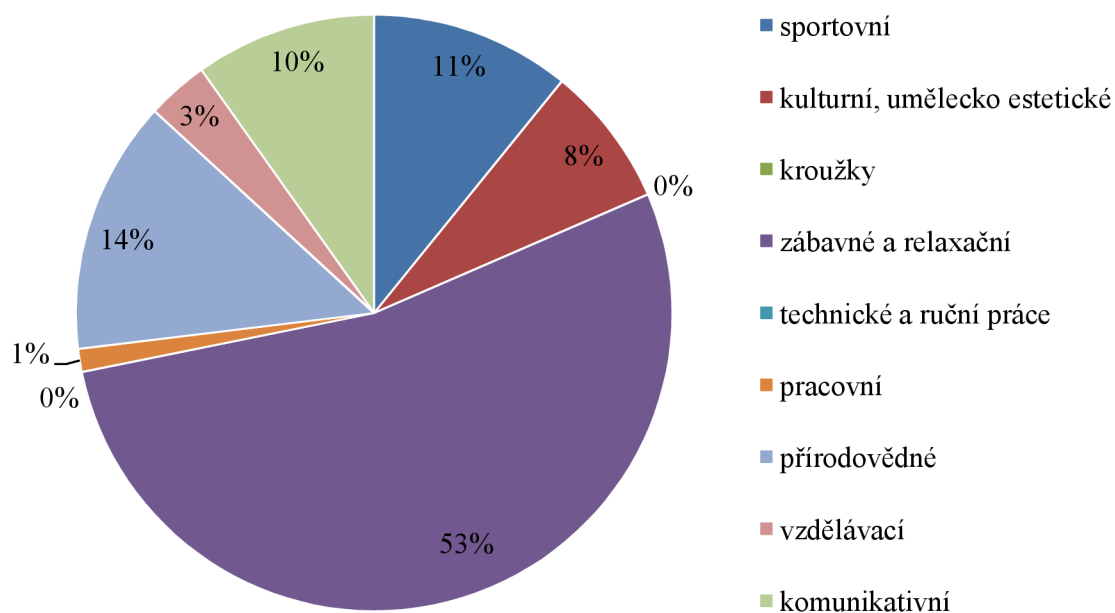
Chlapci v této kategorii jsou popsáni v grafu 9, ze kterého vyplývá, že se tato kategorie nejvíce zabývá zábavnými a relaxačními aktivitami a to v 51 %. Druhé v pořadí jsou sportovní aktivity, kterým se věnují z 23 %. Dále jsou přírodovědné aktivity, kterým se věnují z 10 %. Komunikativním aktivitám náleží 6 % z celkového volného času. Stejně procento, tedy 4 % náleží vzdělávacím aktivitám a kroužkům. Kulturní a umělecko-estetické aktivity vykonávají pouze ve 2 %. A nakonec technické a ruční práce a pracovní aktivity nejsou v této kategorii zařazeny vůbec a náleží jim tedy 0 %.

Graf 9: Koláč volného času: chlapci do 13 let a nad 24 měsíců pobytu v ústavní péči

Nad 13 let a do 24 měsíců pobytu v ústavní péči

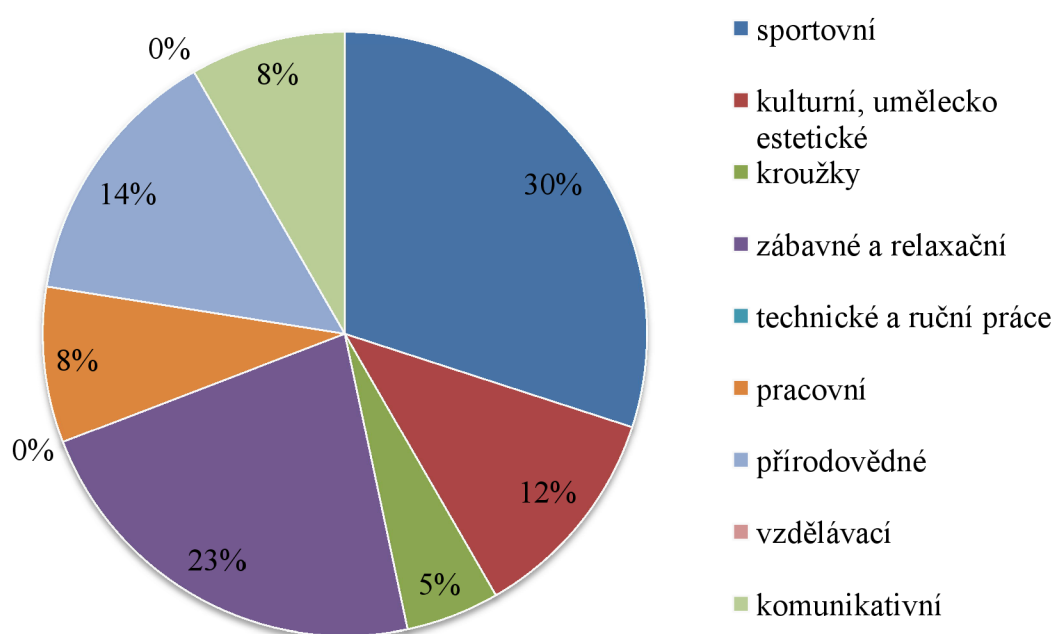
Aktivity chlapců v této kategorii jsou popsány v grafu 10, ze kterého je patrné, že nejvíce volného času rádi věnují, z 53 %, zábavným a relaxačním aktivitám. Druhou oblíbenou činností jsou přírodovědné aktivity, kterým náleží 14 %. Sportovní aktivity a komunikativní aktivity jsou v této kategorii téměř srovnatelné a dosahují 11 % a 10 %. Kulturní aktivity jsou praktikovány pouze v 8 %. Vzdělávací aktivity jsou oblíbené pouze ve 3 % a pracovní aktivity pouze v 1 %. Kroužky a technické a ruční práce nejsou v této kategorii respondentů využívány vůbec a tudíž mají shodně 0 %.

Graf 10: Koláč volného času: chlapci nad 13 let a do 24 měsíců pobytu v ústavní péči

Nad 13 let a nad 24 měsíců pobytu v ústavní péči

Subjektivně hodnocená míra volnočasových aktivit chlapců v této kategorii je popsána v grafu 11. Z grafu 11 vyplývá, že se nejvíce věnují sportovním aktivitám, které jsou zastoupeny 30 %. Dále jsou velmi oblíbené zábavné a relaxační aktivity, a to ve 23 %. Přírodovědné aktivity jsou rovněž oblíbené a náleží jim 14 %. Dále jsou již kulturní, umělecko-estetické aktivity s 12 %. Stejnou část, tedy 8 % zaujímají pracovní a komunikační aktivity. Technické a ruční práce a vzdělávací aktivity nejsou ve volném čase této skupiny zastoupeny vůbec a mají 0 %.

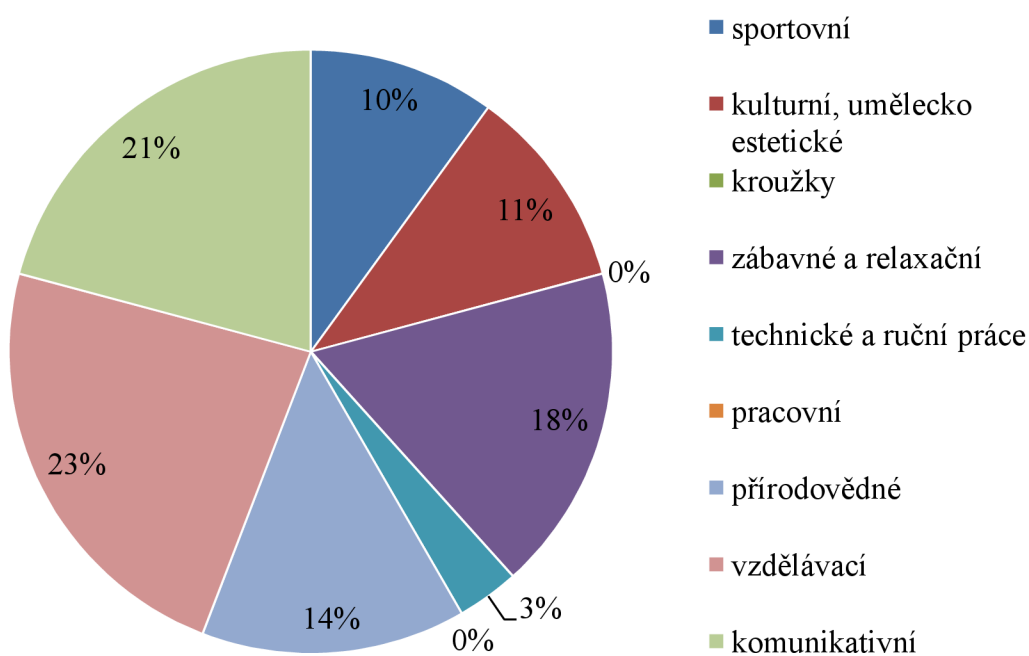

Graf 11: Koláč volného času: chlapci nad 13 let a nad 24 měsíců pobytu v ústavní péči

Dívky

Do 13 let a do 24 měsíců pobytu v ústavní péči

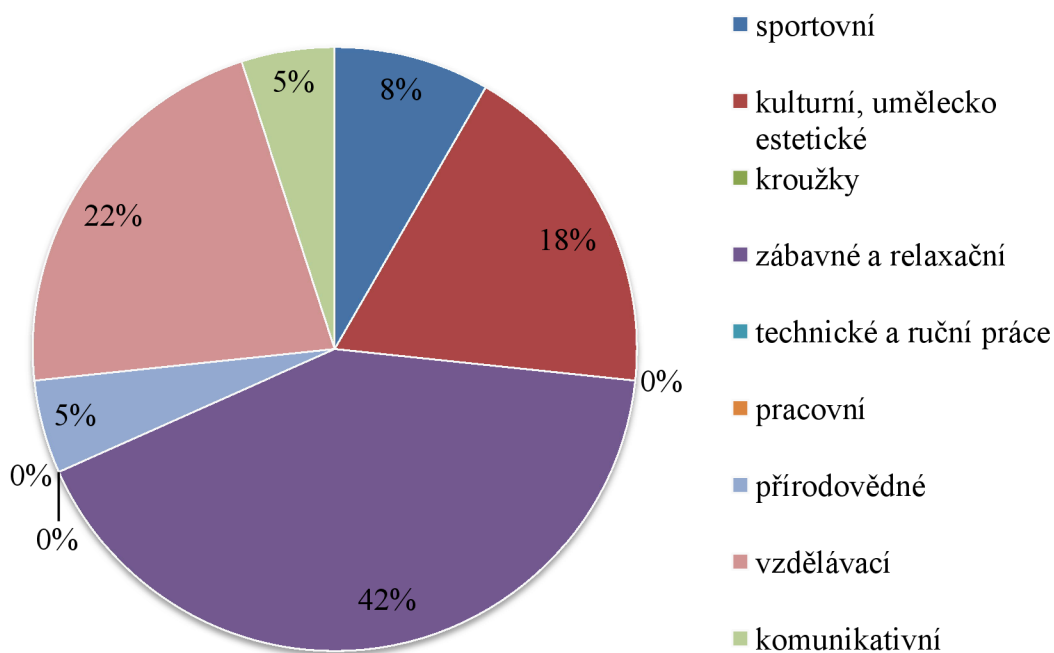
Dívky v této kategorii, s jejich subjektivně hodnocenou mírou realizací volnočasových aktivit, jsou popsány v grafu 12. Tento graf ukazuje, že nejvíce mají dívky zájem o vzdělávací aktivity a to ve 23 %. V těsné blízkosti se nachází komunikativní aktivity, které mají 21 %. Zábavným a relaxačním aktivitám náleží v této kategorii 18 %. Výšeč 14 % zaujímají přírodovědné aktivity. Sportovní a kulturní a umělecko-estetické aktivity jsou v této kategorii téměř srovnatelné a dosahují 10 % a 11 %. Technické a ruční práce jsou zastoupeny pouze 3 % a kroužky a pracovní aktivity tato kategorie nevyhledává vůbec a náleží jim 0 %.

Graf 12: Koláč volného času: dívky do 13 let a do 24 měsíců pobytu v ústavní péči

Do 13 let a nad 24 měsíců pobytu v ústavní péči

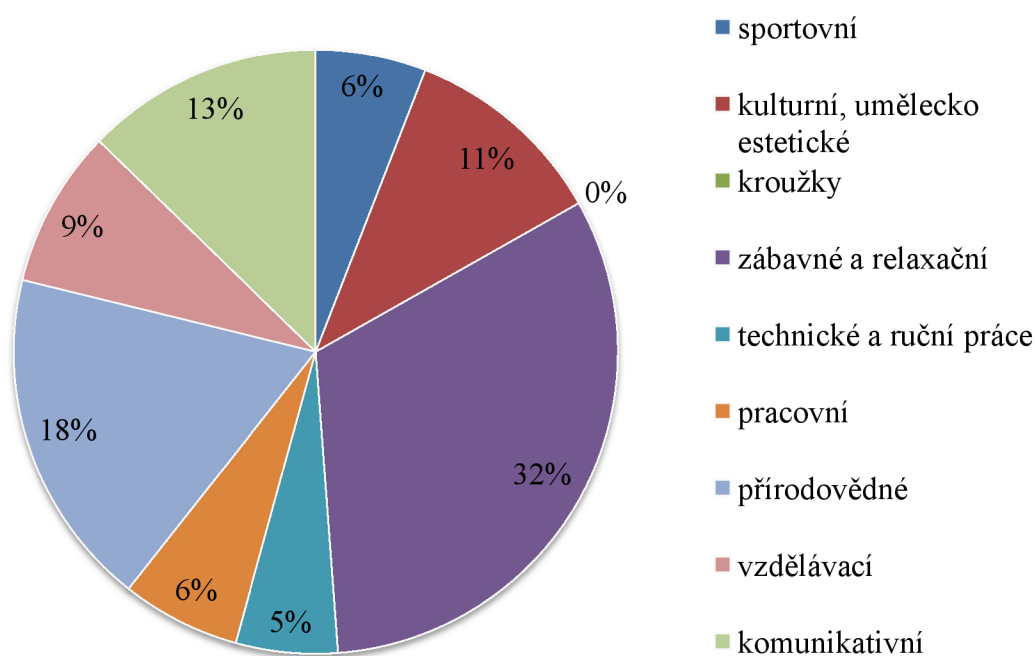
Volnočasové aktivity dívek v této kategorii jsou popsány v grafu 13. Z grafu 13 vyplývá, že nejoblíbenější aktivitou jsou zábavné a relaxační aktivity s výšečí 42 %. Na místě druhém se s 22 % objevují vzdělávací aktivity a dále jsou zde kulturní a umělecko-estetické aktivity s 18 %. Sportovní aktivity jsou v této kategorii zastoupeny pouze v 8 % a shodně 5 % mají přírodovědné a komunikativní aktivity. V této kategorii respondentů nejsou zastoupeny následující aktivity: kroužky, technické a ruční práce a pracovní aktivity, mají tedy 0 %.

Graf 13: Koláč volného času: dívky do 13 let a nad 24 měsíců pobytu v ústavní péči

Nad 13 let a do 24 měsíců pobytu v ústavní péči

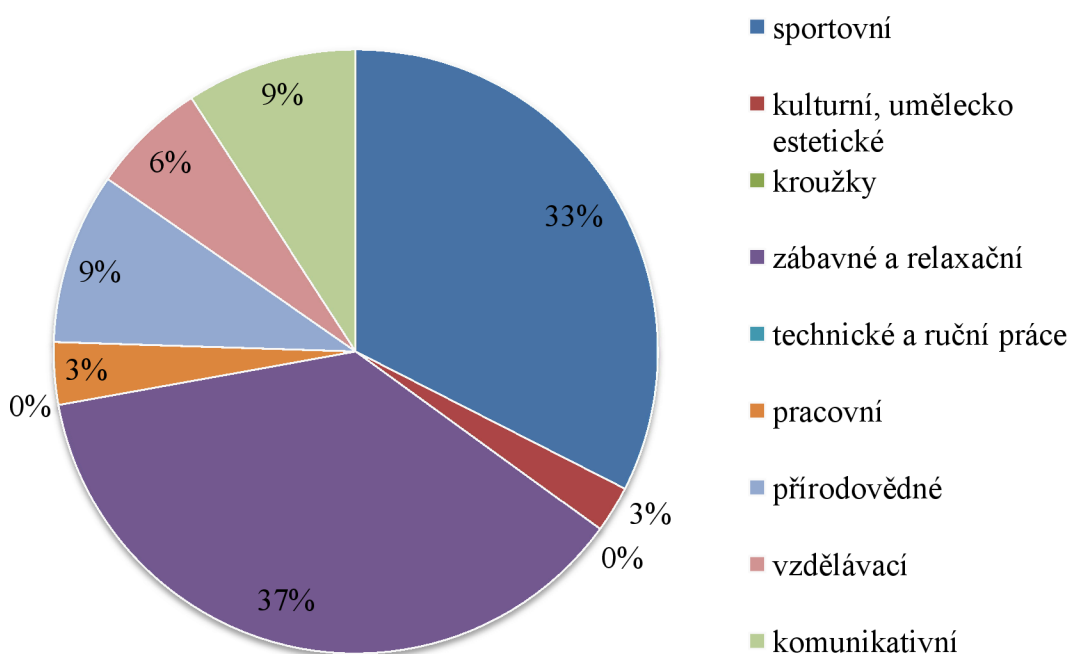
Tato kategorie dívek a jejich volnočasové aktivity, jsou popsány v grafu 14. Z tohoto grafu vyplývá, že se nejvíce zajímají o zábavné a relaxační aktivity a to v 32 %. Dále se rády věnují přírodovědným aktivitám a to v 18 %. Komunikativním činnostem se věnují rovněž poměrně ve velké míře a to v 13 %. Kulturní a umělecko-estetické aktivity zaujímají 11 % volného času a vzdělávací aktivity 9 %. Shodně 6 % zaujímají aktivity sportovní a pracovní. Technické a ruční práce jsou oblíbenou činností v 5 % a kroužky v této skupině nejsou zastoupeny vůbec, mají tedy 0 %.

Graf 14: Koláč volného času: dívky nad 13 let a do 24 měsíců pobytu v ústavní péči

Nad 13 let a nad 24 měsíců pobytu v ústavní péči

Oblíbené volnočasové aktivity dívek v této kategorii jsou pospány v grafu 15, ze kterého je patrné, že nejvíce se zajímají o zábavné a relaxační aktivity (37 %) a o sportovní aktivity (33 %). Shodně 9 % náleží komunikativním a přírodovědným aktivitám. Vzdělávací aktivity jsou oblíbené v 6 %. A shodně 3 % náleží kulturním a umělecko-estetickým a pracovním aktivitám. I zde je patrné, že obecně kroužky a technické a ruční práce nejsou moc oblíbené a zaujímají tedy 0 % volného času dívek v této kategorii.

Graf 15: Koláč volného času: dívky nad 13 let a nad 24 měsíců pobytu v ústavní péči

Z výše uvedených grafů a informací vyplývá několik zásadních zjištění. Nejpopulárnějšími aktivitami u všech kategorií jsou zábavné a relaxační aktivity. U chlapců (více než u dívek) jsou oblíbené sportovní aktivity a naopak, u dívek (více než u chlapců) jsou oblíbené vzdělávací aktivity. Dále se zjistilo, že mladší děti se více věnují hrám a venkovním aktivitám a naopak starší děti tráví více času u mobilního telefonu, počítače, televize. Z analýzy dat vyplynulo, že chlapci více volného času sportují a dívky se více věnují kreativním aktivitám. Zjistilo se rovněž, že děti s kratší dobou pobytu se více zapojují do organizovaných aktivit a děti s delším pobytem preferují individuální aktivity. Je nutné

upozornit na fakt, že možnosti volnočasových aktivit mohou být v zařízeních ústavní péče omezené. Rovněž je možné, že děti v zařízeních ústavní péče nemají tolik volného času jako děti v běžných rodinách. Analýza dat třetí části výzkumného šetření ukázala, že subjektivně hodnocená míra motivace k realizaci aktivit ve volném čase závisí na věku, genderové charakteristice i délce pobytu v zařízeních ústavní péče.

10 Shrnutí a diskuse

Tato kapitola se zabývá souhrnem výsledků výzkumného šetření a odpověďmi na stanované výzkumné otázky, jejichž cílem je zjistit a popsat, jakým způsobem děti v ústavní péči tráví svůj volný čas s ohledem na věkové a genderové charakteristiky, dobu pobytu v zařízení a další proměnné. Dále je cílem zjistit a popsat obsah a druhy volnočasových aktivit, subjektivně reflektovanou intenzitu a extenzitu jejich vykonávání a dále formu realizace jednotlivých druhů činností a zaměřit se na motivaci k volnočasovým aktivitám dětí v ústavní péči a na jejich rozvojový potenciál ve prospěch dítěte.

Výzkumného šetření formou dotazování se zúčastnilo 62 respondentů z řad dětí a mladistvých, kteří žijí v zařízeních ústavní péče v Libereckém kraji. Tento počet respondentů není nijak velký, avšak pro účely této diplomové práce byl dostačující. Výzkumné šetření tak lze považovat za velmi úspěšné, nicméně je důležité podotknout, že získaná data nelze zobecnit a tudíž nelze tvořit obecné závěry, které budou odpovídat pro všechny děti a mladistvé pobývající v zařízeních ústavní péče. Je však možné navrhnout vhodná doporučení, která vyplynula z tohoto konkrétního výzkumného šetření.

Výzkumná otázka č. 1:

Jakým způsobem nejčastěji tráví děti v ústavní péči svůj volný čas?

Z výzkumného šetření vyplynuly podstatné poznatky o způsobu trávení volného času dětí v ústavní péči. Velmi často se objevovala odpověď, že velké množství respondentů nejčastěji a nejraději tráví svůj volný čas venku se svými kamarády a s mobilním telefonem. Co se týče odpovědí z druhé části dotazníkového šetření, kde byly jednotlivé aktivity vypsány, vyplývá z nich, že nejčastěji se děti a mladiství věnují sportu, a to jak aktivně tak pasivně. Dále se věnují osobnímu povídání si s kamarády a elektronické komunikaci. U chlapců je obecně vyšší zájem o sportovní aktivity, zatímco dívky se více zajímají o sociální interakce, elektronickou komunikaci a četbu. Dále děti a mladiství tráví značně svůj volný čas sledováním televize, hraním her, sledováním sociálních sítí, posloucháním hudby

nebo kreslením a fotografováním. Je patrné, že zařízení ústavní péče by měla individuálně přizpůsobovat své aktivity podle potřeb a zájmů dětí, aby se mohly plně rozvíjet a zapojovat se do činností dle svých individuálních možností.

Výzkumná otázka č. 2:

Jaké volnočasové činnosti by děti a mladiství uvítali při svém pobytu v ústavní péči?

Z analýzy výzkumného šetření vyplynulo, že určité činnosti, které by děti a mladiství uvítali při svém pobytu v zařízeních ústavní péče, přeci jen existují. Mezi nevyplněné aktivity a touhy respondentů se zařadil jak u chlapců, tak u dívek sport a to na rekreační, ale i profesionální úrovni. Děti a mladiství v ústavní péči mají velký zájem o fotbal, florbal, basketbal, box, tanec a posilování. To naznačuje jejich velké ambice ve sportu a možná i touha po soutěžení a zdokonalování se. Dále děti a mladiství projevili nadměrný zájem o cestování do zahraničí a zájem o umění. Tato preference naznačuje jejich touhu po zkoumání a objevování nových míst a kultur, stejně jako touhu po vyjádření se prostřednictvím umění. Zároveň respondenti projevili zájem o hudební aktivity, jako jsou návštěvy koncertů a hraní na hudební nástroje, což ukazuje na univerzální přitažlivost hudby a touhu po osobním rozvoji a kreativitě. Mimo jiné z výsledků vyplývá také touha po péči o domácí zvířata, což může naznačovat potřebu péče a s tím související společnost, kterou zvířata mohou poskytnout.

Výzkumná otázka č. 3:

Jak se liší vnímání volného času dětmi v ústavní péči s ohledem na věk, genderový charakter, dobu pobytu v ústavní péči?

Z výzkumného šetření je patrné, že mladší děti (do 13 let) se obecně více zajímají o aktivní sportování, sledování televize a hraní her, zatímco starší děti (nad 13 let) se více zajímají o elektronickou komunikaci, cestování, poslech hudby a aktivitu „jen tak odpočívat“. Co se týče délky pobytu v zařízeních ústavní péče, jsou tyto výsledky poměrně shodné. U dětí s delším pobytem v ústavní péči se snižuje zájem o aktivní sportování, sledování filmů a naopak se zvyšuje zájem o sociální sítě, elektronickou komunikaci a poslech hudby.

Ze získaných dat vyplývá, že chlapci a dívky vykazují určité preference v aktivitách, které jsou typické pro danou genderovou charakteristiku. Chlapci se tak více zajímají o sporty, technické záliby anebo jen o aktivitu „jen tak odpočívat“. Dívky se naopak značně zajímají

o ruční práce, četbu a také o péči o zvířata nebo rostliny. Dále se zjistilo, že poslech hudby je značně oblíbený jak u dívek, tak i u chlapců.

Na základě zjištěných dat z dotazníkového šetření lze vyvodit několik doporučení jako je například: rozšířit nabídku volnočasových aktivit tak, aby zahrnovala aktivity pro chlapce a dívky, různé věkové kategorie a zájmové oblasti; podporovat individuální přístup ke všem dětem a mladistvým a zohledňovat jejich specifické potřeby a zájmy; vytvářet více příležitostí pro vhodné trávení volného času mimo zařízení ústavní péče; poskytovat dětem a mládeži v ústavní péči podporu a motivaci k zapojení se do volnočasových aktivit; zajistit dostupnost; vhodné financování široké škály aktivit a zapojení většího množství dobrovolníků a externích organizací do nabídky volnočasových aktivit. V oblasti ústavní péče vyvstává rovněž otázka některých relativně zastaralých legislativních předpisů, které dostatečně nezahrnují například potřeby a moderní technologie dnešní doby. Autorka diplomové práce si uvědomuje, že tato doporučení jsou velmi idealistická a poměrně obecná a v praxi není vždy realizace dostatečně možná.

Otázkou volnočasových aktivit v ústavní péči se zabývalo a zabývá velké množství odborníků. Jedním z nejvýznamnějších byl Jan Čáp, který například v roce 1990 vydal knihu s názvem Psychologie mnohostranného vývoje člověka, ve které se svými kolegy velmi důkladně popisuje problematiku mnohostranného a jednostranného vývoje člověka prostřednictvím mnoha výzkumných šetření. S tématem mnohostranného nebo jednostranného vývoje člověka souvisí rovněž trávení volného času, které Čáp popisuje v kapitole 3 (Čáp 1990). Uběhl již jistý čas od seskupení všech dat o této problematice a od vydání samotné publikace. Proto není možné čerpat z této publikace mnoho zásadních zjištění, jelikož v dnešní době již nejsou aktuální, avšak je možné v publikaci nalézt určité nadčasové myšlenky. Proto se autorka diplomové práce rozhodla o tomto autorovi a jeho publikaci zmínit v této kapitole.

11 Závěr

Diplomová práce s názvem „Volnočasové aktivity dětí v ústavní péči a jejich rozvojové možnosti“ se zabývala problematikou trávení volného času dětí v ústavní péči a jejich rozvojovým potenciálem. Práce si kladla za cíl zmapovat, jakým způsobem děti a mladiství v ústavní péči tráví svůj volný čas, s ohledem na různé faktory. Dále bylo cílem analyzovat obsah a druhy volnočasových aktivit a jejich motivaci. Empirická část práce byla realizována formou dotazníkového šetření v zařízeních ústavní péče v Libereckém kraji.

Získaná data ukázala, že trávení volného času dětí v ústavní péči je ovlivněno řadou faktorů, jako je věk, genderové charakteristiky, délka pobytu v zařízení, ale také specifika daného zařízení a dostupné aktivity. Byly identifikovány jak aktivity s vysokým rozvojovým potenciálem, tak i problematické aspekty trávení volného času v ústavní péči. Práce dále zdůrazňuje důležitost volného času pro rozvoj dětí v ústavní péči a doporučuje rozšíření nabídky aktivit s ohledem na jejich individuální potřeby a zájmy. Závěrečná část shrnuje hlavní poznatky práce a navrhuje doporučení pro zkvalitnění trávení volného času v ústavní péči.

Je nutné podotknout, že realizace empirické části diplomové práce byla zpočátku poněkud náročná a problematická. Některá zařízení ústavní péče odmítla spolupracovat, čímž se snížil počet respondentů a zúžil se tak rozsah dat. I přes tuto komplikaci diplomová práce přináší cenné poznatky a přispívá k rozšíření poznatků o problematice trávení volného času v ústavní péči a otevírá prostor pro další výzkum v této oblasti. Získaná data a doporučení mohou být využita vychovateli, pedagogy, psychology, sociálními pracovníky a dalšími odborníky a profesionály, kteří se podílí na péči o děti v ústavní péči.

Autorka diplomové práce se domnívá, že by bylo velmi zajímavé v této oblasti provést ještě další výzkumná šetření, ve kterých by se například prováděly hloubkové rozhovory s dětmi a mladistvými v zařízeních ústavní péče o jejich vnímání volného času. Dále by bylo možné více a hlouběji zmapovat specifické potřeby dětí a mladistvými v zařízeních ústavní péče. Bylo by rovněž možné zanalyzovat vliv personálního zajištění a materiálního vybavení na kvalitu trávení volného času v ústavní péči. V neposlední řadě by bylo přínosné zkoumat srovnání trávení volného času dětí a mladistvých v ústavní péči a dětí žijících v rodinách anebo srovnání několika zařízení ústavní péče mezi sebou. Autorka diplomové práce se domnívá, že metody výzkumného šetření byly vhodně zvoleny a obsahově se dobře doplňovaly a dále věří, že tato práce otevírá prostor pro další diskusi a výzkum v oblasti

trávení volného času dětí a mladistvých v ústavní péči a povede také k pozitivním změnám v této oblasti.

Seznam použitých zdrojů

BENDOVIÁ, P., DLOUHÁ, J., KALIBA, M., KALIBOVÁ, P., 2015. *Vybrané kapitoly z psychopedie a etopedie nejen pro speciální pedagogy*. Gaudeamus: Univerzita Hradec Králové. ISBN 978-80-7435-423-6.

ČÁP, J., 1990. *Psychologie mnohostranného vývoje člověka*. SPN Praha. ISBN 80-04-22 967-0.

ČÁP, J., MAREŠ, J., 2007. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-273-7.

Dětský domov Jablonné v Podještědí [online]. [vid. 27. 2. 2024]. Dostupné z: <https://ddjablonnevp.cz/>

Dětský domov Krompach [online]. [27. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.ddkrompach.cz/>

Dětský domov se školou Hamr na Jezeře [online]. [vid. 27. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.ddshamr.cz/>

Dětský domov se školou Chrastava [online]. [vid. 27. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.dds-chrastava.cz/>

Dětský domov Semily [online]. [vid. 27. 2. 2024]. Dostupné z: <http://dd-semily.cz/>

FRINTA, O., MELICHAROVÁ, D., 2008. *Náhradní péče o dítě – právní rámec v obecných souvislostech*. Sborník č. 39, *Náhradní výchova dětí – možnosti a meze*. Kolokvium I. UK Praha. S. 26-27. ISBN 978-80-87146-05-07.

GAVORA, P., 2010. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-185-0.

GILLERNOVÁ, I., 2009. Společné činnosti rodičů a dětí a styly rodičovské výchovy. *Československá psychologie*, roč. 53, č. 4, s. 336–348.

GILLERNOVÁ, I., 2015. Motivace lidského chování. In: Gillernová, I., Šípek, J. a kol.: *Vybrané kapitoly z psychologie pro každého*. Studijní text. FF UK, s. 34–35. ISBN 978-80-7308-568-1.

HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J., 2011. *Pedagogické ovlivňování volného času*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0030-7.

- HOFABUER, B., 2004. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-92-5.
- JÁNSKÝ, P., 2004. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. 1. vyd. Univerzita Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 80-7041-114-7.
- JEDLIČKA, R., 2017. *Psychický vývoj dítěte a výchova. Jak porozumět socializačním obtížím*. 1.vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0096-5.
- JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J., 2004. *Děti a mládež v obtížných životních situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. 1.vyd. Praha: Themis. ISBN 80-7312-038-0.
- JŮVA, V. aj., 2001. *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido. ISBN 80-85931-95-8.
- KALUSCOVÁ, K., 2006. Limitující faktory osobnosti vzhledom na volný čas. *Pedagogická orientace* [online], roč. 16, č. 2, s. 60–67. ISSN 1211-4669. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/966>
- KOLEKTIV. 1998. *Kapitoly se sociální pedagogiky a psychologie*. Brno: Paido. ISBN 80-85931-58-3.
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. aj., 2001. *Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-004-2.
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z., 2011. *Psychická deprivace v dětství*. 4. dopl. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-256-1983-5.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., 2006. *Vývojová psychologie*. 2. aktual. vyd. Praha: Grada. ISBN 80-247-1284-9.
- MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A., 2011. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 3. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-825-8.
- MŠMT, 2022. Volný čas a prevence u dětí a mládeže. [online]. [vid. 15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/7327?highlightWords=Voln%C3%BD+%C4%8Das+prevence+d%C4%9Bt%C3%AD+ml%C3%A1de%C5%BEE>
- NĚMEC, J. a kol., 2002. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-012-3.

NOVOTNÝ, S., 2009. Vztah reálné a vnímané etnické příslušnosti u adolescentů v ústavní péči jako zdroj osobní odolnosti. *E-pedagogium* [online], roč. 9. č. 2, s. 101–109. Dostupné z: https://e-pedagogium.upol.cz/artkey/epd-200902-0009_vztah-realne-a-vnimane-etnicke-prislusnosti-u-adolescentu-v-ustavni-peci-jako-zdroj-osobni-odolnosti.php?back=%2Fsearch.php%3Fquery%3D%25DAstavn%25ED%2Bp%25E9%25E8e%2Bin%253Aauth%2Bname%2Bkey%2Babstr%26sfrom%3D0%26spage%3D30

PACNEROVÁ, H. aj., 2015. *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivní výchovné péče*. 1. vyd. Národní ústav pro vzdělání. ISBN 978-80-7481-138-8.

PELCOVÁ, N., SEMRÁDOVÁ, I., 2014. *Fenomén výchovy a etika učitelského povolání*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2636-9.

POTMĚŠILOVÁ, P. aj., 2013. *Sociální pedagogika v teorii a praxi*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-3831-3.

PRŮCHA, J. aj., 2009. *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-546-2.

PRŮCHA, J., 2009. *Přehled pedagogiky. Úvod do studia oboru*. 3. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-567-7.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., 2001. *Pedagogický slovník*. 3. rozš. a aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-579-2.

SOCHŮREK, J., 2001. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie*. I. díl. Liberec: Technická Univerzita. ISBN 80-7083-494-3.

THOROVÁ, K., 2015. *Vývojová psychologie – Proměny lidské psychiky od početí po smrt*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0714-6.

TRNKOVÁ, L., 2018. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7552-864-3.

VÁGNEROVÁ, M., 2012. *Vývojová psychologie – dětství a dospívání*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-146-2153-1.

VÁŽANSKÝ, M., 2001. *Základy pedagogiky volného času*. 2. dopl. vyd. Brno: Print-Typia. ISBN 80-86384-00-4.

Vláda ČR, 2015. Podnět Výboru pro práva dítěte Rady vlády ČR pro lidská práva ke sjednocení služeb pro ohrožené děti a k úpravě podmínek pro poskytování pobytových služeb těmto dětem, zejména služeb rané péče v kolektivní formě. [online]. [vid. 19. 1. 2024]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/aktuality/2015-04-27-Usneseni_sjednoceni-sluzeb-na-web.doc

VORLÍČEK, CH., 2000. *Úvod do pedagogiky*. 1.vyd. Nakladatelství H + H. ISBN 80-86022-79-X.

Zákony pro lidi, 2023. Návrh zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, a dalších související zákony. [online]. [vid. 13. 3.2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/monitor/7589519.htm>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Vyplněný dotazník

Příloha č. 1

Zájmové a volnočasové aktivity dospívajících

Obracím se na vás s prosbou o pomoc pro získání informací k závěrečné práci mého studia.

Jsem studentkou navazujícího magisterského studia Vychovatelství na Technické univerzitě v Liberci a moje prosba se týká vyplnění dotazníku, který je podkladem pro diplomovou práci věnovanou činností chlapců a dívek ve volném čase.

Účast ve výzkumu je dobrovolná a zcela anonymní, proto vás mohu požádat o pravdivé odpovědi na jednoduché otázky ve třech částech dotazníku:

1. část obsahuje jen základní informace o účastnících dotazování;
2. část je zaměřena na vyplnění dotazníku zájmových a volnočasových aktivit;
3. část se nazývá *Koláč volného času*, do kterého vyznačíte, které činnosti vám přinášejí radost.

Předem vřele děkuji za spolupráci a vyplnění celého dotazníku.

Bc. Andrea Musilová (studentka Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci)

Doc. PhDr. Ilona Gillernová, CSc. (Katedra pedagogiky a psychologie téže fakulty a univerzity)

Část I. Zaškrtni nebo doplň správnou odpověď

1. Jsi:
 - a. chlapec
 - b. dívka
 - c.
2. Je ti ...16... let
3. Jak dlouho žiješ v ústavní péči? Je to asi ...5... (roků) měsíců.
4. Volný čas nejraději trávím (kde a s kým): venku s moji nejlepší kamarádkou

Část 2.

CO DĚLÁM VE VOLNÉM ČASE

Kdo by neměl rád čas, ve kterém se může zabývat, čím chce, může si vybrat různé činnosti a dělat to, co ho baví. Co děláš mimo školu právě ty?

Přečti si prosím stručný výčet činností, kterým se mladí lidé mohou věnovat, a označ, kterými se zabýváš právě ty. Rozhodni se, zda se jim věnuješ **MNOHO**, **TROCHU**, nebo **VŮBEC NE** a udělej **X** do příslušného okénka vlevo. Do okének vpravo označ, zda se těmito aktivitami zabýváš v domově, kde právě žiješ (zaškrtni okénko **ZDE**) nebo do okénka **JINDE** vepiš, kde to je (např. v Základní umělecké škole – **ZUŠ** nebo ve škole kterou navštěvuješ – **Škola** či ve sportovním oddíle – **SO** nebo v Městské knihovně – **MK**).

Mnoho	Trochu	Ne	Činnosti	Zde	Jinde
	X		Aktivně sportovat – druh sportu:	X	
		X	Sledovat sportovní utkání	X	
X			Bavit se, povídat si s kamarády osobně		Doma
X			Věnovat se elektronické komunikaci (chaty apod.)		Všude
	X		Sledovat televizi, hrát hry	X	
X			Sledovat sociální sítě (YouTube, Facebook, Instagram, TikTok apod.)		Všude
	X		Chodit do přírody, pobývat venku	X	
		X	Starat se o zvířata nebo rostliny		
X			Cestovat		doma
		X	Věnovat se některým technickým zálibám		
		X	Věnovat se různým ručním pracím (šití, pletení apod.)		
	X		Číst knihy a komiksy	X	
	X		Chodit do kina, do divadla, na výstavy	X	
X			Poslouchat hudbu		Všude
X			Navštěvovat diskotéky, taneční kroužky, taneční „párty“		Doma
X			Kreslit, malovat, fotografovat		Všude
		X	Hrát na hudební nástroj		
		X	Účastnit se odborných přednášek či akcí		
X			Jen tak odpočívat	X	

Mnoho	Trochu	Ne	Činnosti	Zde	Jinde
			Dělat něco jiného: (doplň činnosti, kterými se zabýváš a nejsou v přehledu uvedeny)		

Ještě, prosím, **doplň**, které z uvedených činností by ses ráda/a věnoval a zatím to nebylo možné:

*Jít na koncert s mojí nejlepší kamarádkou na Hard Rock
(doporučuji)*

Část 3.

KOLÁČ VOLNÉHO ČASU

Volnočasové aktivity jsou různorodé a každému z nás mohou přinášet **radost a potěšení**. Zamysli se prosím nad tím i ty a do uvedeného kruhu – KOLÁČE VOLNÉHO ČASU – postupně doplň, jak velkou radost poskytují různé činnosti právě tobě. KOLÁČ můžeš rozdělit, na kolik dílů chceš, podle toho, kolik aktivit či činností ve volném čase ti přináší potěšení. Tomu, co ti dělá největší radost, nech největší díl KOLÁČE a zapiš, o co konkrétně jde, co tě těší méně, ale přece jen se tím také zabýváš, nech menší díly koláče a opět zapiš. Počet a velikost dílů záleží jen na tobě.

Nejprve si určitě rozmysli, kolik dílů bude mít právě KOLÁČ VOLNÉHO ČASU.

